

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
ŽMOGAUS IR VISUOMENĖS STUDIJŲ FAKULTETO
EDUKOLOGIJOS IR SOCIALINIO DARBO INSTITUTAS

SIMONA ANDRIULIENĖ
SOCIALINIO DARBO MAGISTRANTŪROS IŠTĚSTINĖS STUDIJOS

**SOCIALINIO DARBUOTOJO VEIKLA,
PADEDANTI ATSTATYTI
PSICHIKOS NEGALIĄ TURINČIO ASMENS RYŠIUS SU
BENDRUOMENE**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas:
Doc.dr. Jautrė Ramutė Šinkūnienė

Utena, 2025

TURINYS

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS	4
LENTELIŲ SĄRAŠAS	5
PAGRINDINĖS SĄVOKOS.....	6
1. PSICHIKOS NEGALIĄ TURINČIŲ ASMENŲ CHARAKTERISTIKA IR JŲ DALYVAVIMAS BENDRUOMENĖJE.....	10
1.1. Psichikos negalią turinčių asmenų situacija	10
1.2. Veiksniai, įtakojantys psichikos negalią turinčių asmenų socialinę atskirtį.....	14
1.3. Bendruomenės pagalba psichinės negalės atveju	18
2. SOCIALINIO DARBUOTOJO VEIKLA SU PSICHIKOS NEGALIĄ TURINČIAIS ASMENIMIS.....	22
2.1. Socialinio darbuotojo vaidmuo ir atsakomybės, dirbant su psichinę negalią turinčiais asmenimis	22
2.2. Socialinio darbuotojo veiklos galimybės socialinės įtraukties procese.....	27
2.3. Socialinio darbuotojo kūrybiškumo ir inovatyvių metodų taikymas, dirbant su psichikos negalią turinčiais asmenimis.....	32
3. SOCIALINIŲ DARBUOTOJŲ VEIKLOS PATIRČIŲ TYRIMAS PADEDANT ATSTATYTI PSICHIKOS NEGALIĄ TURINČIO ASMENS RYŠIUS SU BENDRUOMENE	36
3.1. Empirinio tyrimo metodologija	36
3.2. Tyrimo rezultatų analizė.....	42
3.2.1. Veiksniai, įtakojantys psichinę negalią turinčių asmenų socialinę atskirtį	42
3.2.2. Socialinio darbuotojo taikomos priemonės, pagalbos būdai ir metodai, padedantys atkurti psichinę negalią turinčių asmenų ryšius su bendruomene.....	49
3.2.3. Socialinio darbuotojo profesinės savybės bei kompetencijos, dirbant su psichinę negalią turinčiais asmenimis	60
3.3. Diskusija	65
IŠVADOS.....	69
REKOMENDACIJOS	71
LITERATŪRA	72
SANTRAUKA	81
SUMMARY	82
PRIEDAI	83

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS

Paveiklo numeris	Paveiklo pavadinimas	Puslapio numeris
1 paveikslas	Socialinės atskirties, segregacijos, integracijos, įtraukties vizualizacija	15
2 paveikslas	Socialinio darbuotojo vaidmenys	24
3 paveikslas	Socialinės paslaugos neįgaliesiems	28
4 paveikslas	Tyrimo loginė schema	38

LENTELIŲ SĄRAŠAS

Paveikslų numeris	Paveikslų pavadinimas	Puslapio numeris
1 lentelė	Psichikos ir elgesio sutrikimai	12
2 lentelė	Vidiniai ir išoriniai gyvenimo kokybės rodikliai	16
3 lentelė	Institucinės aplinkos fiziniai ir kultūriniai bruožai savarankiško gyvenimo namuose	20
4 lentelė	Tyrimo dalyvių atrankos kriterijai	39
5 lentelė	Pusiau struktūruoto interviu klausimynas	39
6 lentelė	Tyrimo organizavimo etapai	40
7 lentelė	Veiksniai, įtakoiantys psichinę negalią turinčio asmens socialinę atskirtį	42
8 lentelė	Asmeninės savybės	43
9 lentelė	Iššūkių kasdiniame gyvenime	45
10 lentelė	Išoriniai veiksniai	47
11 lentelė	Socialinio darbuotojo taikomos priemonės, pagalbos būdai ir metodai, padedantys atkurti psichinę negalią turinčio asmens ryšius su bendruomene	50
12 lentelė	Tarpinstitucinis bendradarbiavimas	50
13 lentelė	Bendruomeninė pagalba	53
14 lentelė	Socialinių darbuotojų įtraukties skatinimo būdai	55
15 lentelė	Kūrybinės strategijos ir inovatyvūs metodai	57
16 lentelė	Socialinio darbuotojo profesinės savybės bei kompetencijos, dirbant su psichinę negalią turinčiais asmenimis	60
17 lentelė	Profesinės savybės	60
28 lentelė	Profesinės kompetencijos	63

PAGRINDINĖS SAŲOKOS

Socialinis darbas - „Socialinis darbas yra į praktinę veiklą orientuota profesinė veikla, įgalinanti asmenis, šeimas, asmenų (šeimų) grupes ir bendruomenes spręsti tarpusavio santykių, socialines problemas ir (ar) išvengti galimų socialinių problemų ateityje, skatinanti socialinę kaitą, gerinanti gyvenimo kokybę, užtikrinanti žmogaus teises, didinanti socialinę įtrauktį ir stiprinanti solidarumą bei socialinį teisingumą“ (Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas, 2006).

Psichinė negalia - „Psichinė negalia – sutrikimas, kuris veikia smegenų funkcijas, sutrikdo mąstymą, jausmus, nuotaikas, ryšius su kitais žmonėmis bei kasdienę veiklą“ (Dėl neįgaliųjų aptarnavimo viešajame sektoriuje rekomendacijų patvirtinimo, 2012).

Socialinė įtrauktis (angl. Social inclusion) - procesas, kuriuo siekiama užtikrinti, kad visi žmonės, nepaisant jų socialinės, ekonominės padėties galėtų pilnavertiškai dalyvauti visuomenės gyvenime (Gidley ir kt., 2010).

Socialinė atskirtis (angl. Social exclusion) - reiškinys, apibūdinantis asmenų ar tam tikrų socialinių grupių atskirties procesus iš visaverčio dalyvavimo visuomeniniame gyvenime dėl ekonominių, socialinių, kultūrinių, politinių ar sveikatos veiksnių (Silver ir Miller, 2003).

Bendruomenė - žmonių grupė, susieta tarpusavio ryšiais, bendromis vertybėmis ir gebėjimu kartu įveikti kylančias problemas, pasitelkus turimus išteklius (Leliūgienė ir Sadauskas, 2011).

IVADAS

Temos aktualumas. Psichinė negalia - tai ilgalaikiai sveikatos procesai, paveikiantys ne tik smegenų funkcijas, bet ir trikdantys asmens kasdienes gyvenimo įgūdžius bei suvokimo, bendravimo, socialinio dalyvumo funkcijas (Dėl neįgaliųjų aptarnavimo viešajame sektoriuje rekomendacijų patvirtinimo, 2012). Asmenys, turintys psichinę negalią, susiduria su neigiamais veiksniais visuomenėje: stigmatizavimu, patiria socialinę atskirtį, atsiriboja nuo juos supančios aplinkos. Pučkienė (2021) pažymi, kad visuomenės ir artimųjų atstumtis, neigiamas nusistatymas bei požiūris skatina šių asmenų socialinės atskirties procesus, t.y. pažeidžiamos asmens fizinės, socialinės, savarankiškumo, dvasingumo funkcijos bei gebėjimai. Psichinę negalią turintis asmuo, praradęs visus ryšius su socialine aplinka, negeba savarankiškai funkcionuoti visuomenėje, apsiriboja tik baziniais poreikiais, o tai įtakoja socialinę atskirtį bei izoliaciją nuo visuomenės. Dėl ligos sudėtingumo, nuolatinio lankymosi gydymo įstaigose, izoliacijos, emocinio nestabilumo, psichinę negalią turintiems asmenims kyla bendravimo sunkumų socialinėje aplinkoje, kasdieniame gyvenime (Mačiulis ir kt. 2015). Psichikos negalią turintiems asmenims, nebegebantiems pilnavertiškai funkcionuoti visuomenėje, reikalinga kompleksinė specialistų pagalba, siekiant atstatyti prarastus ryšius su bendruomene.

Šiandieninėje visuomenėje vis daugiau kalbama apie psichikos negalią turinčių asmenų socialinę įtrauktį į visuomeninį gyvenimą, įtraukiant ne tik bendruomenės narius, bet ir plečiant profesionalų - specialistų pagalbą tinklą, siekiant užtikrinti pilnavertišką gyvenimą bei dalyvumą bendruomenėje. Socialinio darbuotojo vaidmuo, teikiant pagalbą psichinę negalią turintiems asmenims, yra labai svarbus ir daugialypis, kadangi tai profesija, gebanti identifikuoti asmens socialines problemas, padedanti įveikti sunkumus bei skatinanti socialinį įsitraukimą, atkuriant prarastus ryšius su bendruomene. Socialinio darbuotojo įgūdžiai bei kompetencijos užtikrina psichinę negalią turinčiam asmeniui reikiamas paslaugas bei kryptingą pagalbą (Gudžinskienė ir Driskienė, 2016). Socialiai pažeidžiami asmenys, įskaitant ir psichinę negalią turinčius asmenis, yra mūsų visuomenės dalis, todėl, asmens buvimas pilnavertišku visuomenės dalyviu, prisideda prie darnios, teisingos ir lanksčios visuomenės kūrimo bei augimo.

Remiantis psichikos ir elgesio sutrikimų paplitimo 2014 m. – 2023 m. ataskaita (2024), Lietuvoje sergamumas psichikos ir elgesio sutrikimais nuo 2014 m. iki 2023 m. padidėjo 1,3 karto. PSO organizacijos duomenimis (2020), kas aštuntas gyventojas pasaulyje susidūrė su psichikos sveikatos problemomis, paveikiančiomis asmenį skirtingais aspektais. Statistiniai duomenys, didėjantys sergamumo rodikliai, rodo, kad psichinė negalia yra itin aktuali problema ne tik Lietuvoje, bet ir visame pasaulyje, reikalaujanti kryptingos pagalbos ne tik medicininiu, bet ir socialiniu požiūriu, įgalinant asmenis gyventi savarankiškai, jaustis bendruomenės dalimi.

Temos naujumas ir ištirtumas. Vyraujant nuolatinei visuomenės ir socialinės aplinkos kaitai, keičiantis požiūriui į negalią turinčius asmenis, tobulėjant socialinio darbuotojo, kaip profesionalo, vaidmeniui, randama mažai mokslinės informacijos, tyrimų, kokia yra socialinio darbuotojo veikla bendruomeniškumo aspektu, kuris yra vienas iš svarbiausių socialinės įtraukties veiksnių, bei, kokie pagalbos būdai ir metodai yra naudojami, skatinant atstatyti prarastus ryšius su bendruomene.

Ši sritis buvo nagrinėta keliais aspektais. Socialinio darbuotojo veiklą su neįgaliais asmenimis nagrinėjo ir analizavo Rothman (2018), Oliver, Sapey ir Thomas (2012). Perkins ir Repper (2013) nagrinėjo visuomenės neigiamo nusistatymo, švietimo trūkumo aspektus psichikos negalią turinčių asmenų atžvilgiu. Mijatovič (2021) iškėlė klausimą, ar teikiamos socialinės paslaugos psichikos negalią turintiems asmenims nepažeidžia žmogaus teisių, jų asmeninio identiteto. Pučkienė (2021) tyrinėjo pagalbos bendruomenėje aspektus psichosocialinę negalią turintiems asmenims ir socialinio darbuotojo vaidmenį, o socialinių paslaugų prieinamumą psichikos negalią turintiems asmenims nagrinėjo Merfeldaitė ir kt. (2021). Taip pat svarbu paminėti, kad Ruškus ir Mažeikis (2007) nagrinėjo neįgaliųjų socialinės įtraukties klausimus. Neįgaliųjų socialinį dalyvavimą nevyriausybinių organizacijų veiklose ir poreikį socialiniam aktyvumui analizavo Beneševičiūtė (2014).

Kadangi socialinio darbuotojo veikla, skatinanti psichikos negalią turinčių asmenų grįžimą į socialinį ratą, buvo tyrinėta skirtingais aspektais ir požiūriais, o ši tema yra nuolat kintanti ir aktuali, šiame magistro darbe bus aptarti, išnagrinėti socialinio darbuotojo veiklos būdai ir metodai, padedantys atstatyti psichikos negalią turinčių asmenų ryšius su bendruomene.

Mokslinė problema. Psichinę negalią turintys asmenys patiria stresą kasdienėse gyvenimo srityse dėl menkinančio visuomenės požiūrio į negalią, galimybės jaustis laisvais darbo rinkoje, kuriant ir palaikant socialinius ryšius su aplinkiniais (Kreivienė ir Vaičiulienė, 2013). Tokie asmenys jaučiasi atskirti nuo bendruomenės, nebegeba savarankiškai susidoroti su kylančiais iššūkiais bei sunkumais. Socialiniai darbuotojai, dirbdami su psichinę negalią turinčiais asmenimis siekia socialinės įtraukties, tačiau trūksta konkrečių priemonių, aiškių metodų, siekiant užtikrinti ne tik asmens bazinius poreikius, bet ir atkurti asmens dalyvavimą bendruomenėje, skatinant jo savarankiškumą.

Mokslinės problemos apibrėžimui keliami toliau įvardinti probleminiai klausimai. Kokie veiksniai įtakoja psichinę negalią turinčių asmenų socialinę atskirtį? Kokias praktines priemones ir metodus naudoja socialinis darbuotojas, atstatant psichinę negalią turinčio asmens ryšius su bendruomene? Kokios yra socialinio darbuotojo profesinės savybės ir kompetencijos, siekiant palengvinti psichinę negalią turinčio asmens įsitraukimo į bendruomenę procesus?

Tyrimo objektas: psichikos negalią turinčio asmens ryšių su bendruomene atkūrimas bei įtrauktis.

Tyrimo tikslas: atskleisti teorinius ir praktinius socialinio darbuotojo veiklos ypatumus, dirbant su psichikos negalią turinčiais asmenimis, padedant atstatyti prarastus ryšius su bendruomene.

Uždaviniai:

1. Išanalizuoti psichikos negalią turinčių asmenų situaciją ir jų dalyvavimo bendruomenėje aspektus.
2. Apibrėžti socialinio darbuotojo veikos galimybes, dirbant su psichinę negalią turinčiais asmenimis.
3. Tyrimu išsiaiškinti socialinio darbuotojo patirtis, padedant atstatyti psichinę negalią turinčio asmens ryšius su bendruomene.
4. Atskleisti svarbiausias socialinio darbuotojo profesines savybes ir kompetencijas, dirbant su psichinę negalią turinčiais asmenimis.

Darbo metodai:

1. Teoriniai metodai - mokslinės literatūros ir dokumentų, susijusių su analizuojama tema, analizė, lyginimas ir apibendrinimas, siekiant atskleisti socialinio darbuotojo veiklos ypatumus, padedant atstatyti psichikos negalią turinčio asmens ryšius su bendruomene.
2. Empiriniai metodai - pasirinktas pusiau struktūruotas interviu metodas bei kokybinė turinio (content) analizė, siekiant nustatyti ir įvertinti socialinių darbuotojų praktines priemones ir metodus dirbant su psichikos negalią turinčiais asmenimis.

1. PSICHIKOS NEGALIĄ TURINČIŲ ASMENŲ CHARAKTERISTIKA IR JŲ DALYVAVIMAS BENDRUOMENĖJE

1.1. Psichikos negalią turinčių asmenų situacija

Analizuojant psichikos negalės ypatumus statistiniu požiūriu matyti, kad psichinę sveikatą įtakoja ne tik asmens individualūs veiksniai, bet ir ekonominiai, išoriniai veiksniai, tokie kaip COVID – 19, karinės padėties pokyčiai Europoje. Pasaulio sveikatos organizacijos (PSO) duomenimis, pirmąjį COVID - 19 pandemijos metų laikotarpį pasaulyje nerimo ir depresijos atvejų skaičius padidėjo 25% (Tarybos išvados dėl psichikos sveikatos, 2023). Remiantis Tarybos išvados dėl psichikos sveikatos (2023) duomenimis, prieš COVID - 19 pandemiją apie 84 milijonai žmonių Europos Sąjungoje patyrė psichikos sveikatos sunkumų. Psichinės sveikatos pokyčiai kuria reikšmingą poveikį ne tik patiems asmenims, bet ir dėl sumažėjusio nedarbingumo prarandama 3-4% bendrojo vidaus produkto. Psichikos sutrikimai dažnai lemia ankstyvą pasitraukimą iš darbo rinkos ir tampa viena pagrindinių netekto darbingumo išmokos skyrimo priežasčių (Dėl psichikos sveikatos strategijos patvirtinimo, 2017). Remiantis higienos instituto duomenimis (2020) Lietuvoje nustatytas 11,2% sergamumas psichikos ir elgesio sutrikimais. Tai rodo, kad psichinė negalia yra ne tik pasaulio, Europos, bet ir šalies problema. Siekiant išvengti ankstyvo pasitraukimo iš darbo rinkos, didėjančio sergamumo psichinėmis ligomis labai svarbu investuoti į prevenciją, papildomas švietimo priemones, pagalbą, siekiant užtikrinti kokybišką gyvenimą žmonėms sergantiems psichinėmis ligomis bei mažinant socialinės atskirties aspektus.

Keičiantis laikams, kito ir visuomenės požiūris į negalią turinčius asmenis. Visais laikais psichinė negalia, jos padėtis bei požiūris priklausė nuo visuomenėje vyraujančių nuostatų, socialinės raidos krypčių bei tendencijų (Šumskienė ir Pūras, 2012). „Romos imperijos laikotarpiu buvo parašytas, ko gero, pirmasis traktatas apie psichikos ligas ir sukurtas terminas *insania* - „beprotystė““ (Šumskienė ir Mataitytė - Diržienė, 2013, p. 11). Kriščiūnas (2015) nagrinėjo negalią bei požiūrį į ją šiuolaikinėje visuomenėje ir teigė, kad viduramžiais negalią turintys asmenys būdavo priversti slėpti savo būklę, taip siekiant prisitaikyti prie aplinkos ir tuo metu esančių visuomenės normų. Labiausiai atstumti ir stigmatizuojami buvo psichinę negalią turintys asmenys, kadangi kitoks elgesys buvo nepriimtinas, netoleruotinas. Laikui bėgant, atsiradusios humanizmo idėjos skatino keisti požiūrį į kiekvieną asmenį, neatsižvelgiant į jo padėtį, turimą psichinę negalią. Buvo pradėta nuo labiausiai pažeidžiamų visuomenės grupių - atsirado globos įstaigos, kuriuose negalią turintiems asmenims buvo suteikiama medicininė pagalba, priežiūra bei galimybė įsidarbinti (Kriščiūnas, 2015). XVIII a. medicininiu požiūriu buvo atkreiptas dėmesys į psichinę negalią turinčius asmenis, jų ypatumus, bei savybes. Politiniu aspektu neįgalių asmenų problema buvo paliesta tik XXa. Kaip teigia Dromantienė ir Česnuitytė (2011), 1960 - ūjų pradžioje atsirado

pirmosios prevencinės programos, siekiant užtikrinti neįgalių asmenų įtrauktį į darbo rinką, švietimo sistemą, o aštunto dešimtmečio veiklos plane buvo nurodyta, kad neįgaliesiems asmenims turi būti skiriama ypatingai daug dėmesio, nes tai viena pažeidžiamiausių visuomenės grupių. Tokios buvo pirmosios apraiškos ir pokyčiai politikos, medicinos, mokslo bei visuomenės srityse, siekiant apibrėžti bei padėti suprasti, kad negalią turintys asmenys, įskaitant ir psichikos negalią turinčius asmenis yra tokia visuomenės dalis, kuri turi būti ne socialinio rato užribyje, o jos dalis, siekiant sukurti socialiai atsakingą ir darnią visuomenę. Remiantis Lietuvos negalios organizacijos forumo (2022) duomenimis, 2006m. buvo priimta Jungtinių Tautų (JT) Neįgaliųjų teisių konvencija, kuri yra išsamiausias ir naujausias tarptautinis dokumentas, apibrėžiantis asmenų su negalia teises, kurios tikslas ir vienas esminių aspektų yra apsaugoti ir pasirūpinti, kad būtų gerbiamos kiekvieno asmens teisės į laisvę, orumą ir pagarbą, neatsižvelgiant į jo negalią. Šiandieninėje, modernioje visuomenėje yra siekiama įtraukti psichikos negalią turinčius asmenis į bendruomeninę veiklą, socialinį visuomenės ratą, tačiau stigmatizacija, neįgaliųjų atskirtis išlieka šių laikų problema. Kaip teigia Ruškus (2014) šiuolaikinėje visuomenėje, negalią turinčių asmenų įtrauktis, pilnavertis gyvenimas švietimo, kultūros renginiuose, darbo rinkos ir kitose srityse nėra savaime suprantamas reiškinys ar bendras visuomenės tikslas.

Analizuojant psichikos negalės sampratas ir apibrėžimus matyti, kad skirtinguose moksliniuose šaltiniuose, skirtingose kultūrose egzistuoja skirtingi apibrėžimai ir sąvokos. Tai priklauso nuo toje šalyje vyraujančios kultūros, tradicijų, skirtingų visuomenės normų, tačiau visus sieja bendras tikslas - neįgalių asmenų socializavimas, bei įtraukimas į bendruomenę. Glaustai apžvelkime kokios vyrauja psichikos negalią turinčių asmenų sąvokos ir apibrėžtys literatūros šaltiniuose, moksliniuose straipsniuose, įstatymuose.

PSO psichikos sveikatą apibūdina kaip žmogaus būseną, kai asmuo gali atliepti savo poreikius, įveikti kasdienes gyvenimo sunkumus, aktyviai dalyvauti ekonominiame gyvenime bei prisidėti prie bendruomenės gerovės (Visuomenės psichikos sveikata, 2023). Psichinė sveikata yra neatsiejama asmens, individo funkcionavimo dalis. Jai sutrikus, sutrinka ir asmenybės funkcijos, gyvenimo kokybė bei socialinis gyvenimas. Mačiulis ir kt. (2015) pažymi, kad psichikos liga pasireiškia tam tikrais požymiais ir simptomatika, kurie sukelia įvairius pakitimus asmens emocijose, atmintyje, savęs ir aplinkos suvokimo bei santykio su savimi, srityse. Šie pokyčiai neigiamai veikia asmens savirealizaciją gyvenime, ryšį su bendruomene ir artimiausia aplinka. Psichinė negalia pažeidžia asmenį ne tik medicininiu požiūriu, tačiau labiausiai paveikia jo socialinę aplinką, bendruomeninį gyvenimą. Teisiniuose dokumentuose pateikiamas dar kitoks psichinės negalės apibrėžimas. „Psichinė negalia – sutrikimas, kuris veikia smegenų funkcijas, sutrikdo mąstymą, jausmus, nuotaikas, ryšius su kitais žmonėmis bei kasdienę veiklą“ (Dėl

neįgaliųjų aptarnavimo viešajame ir privačiame paslaugų sektoriuose rekomendacijų patvirtinimo, 2012).

Ahad ir kt. (2023) nagrinėjo ir siekė išsiaiškinti kaip psichikos sveikatos ir negalės samprata skiriasi skirtingose šalyse ir kaip skiriasi požiūris į psichinę negalią:

- Kai kuriose Azijos kultūrose yra „veido“ sąvoka, kuri reiškia žmogaus reputaciją, orumą ir garbę. Asmenys gali vengti kreiptis pagalbos dėl psichikos sveikatos problemų, nes gali užtraukti gėdą šeimai ar bendruomenei.
- Afrikos kultūroje yra bendruomenių, kuriose psichinę negalią turintys asmenys yra apkaltinami raganyste ir išstumiami iš bendruomenės į socialinį užribį.
- Lotynų Amerikos kultūroje yra tikima, kad psichinės negalės problema yra šeimos atsakomybė, todėl vengiama kreiptis pagalbos.
- Čiabuvių, aborigenų kultūrose tikima, kad psichinę negalią galima išgydyti įvairiais ritualais, ceremonijomis ir vaistažolėmis.

Autorių teigimu, psichikos sveikata yra pasaulinė problema, turinti įtakos kiekvienam žmogui pasaulyje, todėl asmenims reikia unikalaus ir pritaikyto gydymo, kuris būtų pritaikytas kiekvienos šalies unikaliam kontekstui. Tai rodo, kad visame pasaulyje nėra vieningos psichinės negalės sampratos bei apibrėžties. Svarbu atsižvelgti į kiekvienos šalies kultūrinius ypatumus, skirtumus, ekonominę šalies situaciją, teisinę bazę, bei asmens individualius požymius.

Medicininis požiūris taip pat skiriasi psichinių sutrikimų kategorizavimas, tačiau vyrauja du pagrindiniai psichinių ligų ir sutrikimo klasifikacijos duomenų bazės t.y. Tarptautinė statistinė ligų ir sveikatos problemų klasifikacija - TLK 10 ir Psichinis sutrikimų diagnostinis vadovas - DSM 5.

Ligų klasifikacija, tai struktūruota sistema, kurioje ligos suskirstytos pagal tam tikrus diagnostinius ir klinikinius kriterijus (Sisteminių ligų sąrašas, 2015), (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Psichikos ir elgesio sutrikimai

F00 - F09	Organiniai ir simptominiai psichikos sutrikimai
F10 - F19	Psichikos ir elgesio sutrikimai dėl psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo
F20 - F29	Šizofrenija, šizotipinis ir kliesesiniai sutrikimai
F30 - F39	Nuotaikos (afektiniai sutrikimai)
F40 - F48	Neuroziniai, stresiniai ir somatoforminiai sutrikimai
F50 - F59	Elgesio sindromai, susiję su fiziologiniais sutrikimais ir somatiniais veiksniais
F60 - F69	Suaugusių asmenybės ir elgesio sutrikimai
F70 - F79	Protinis atsilikimas
F80 - F89	Psichologinės raidos sutrikimai
F92 - F98	Elgesio ir emocijų sutrikimai, prasidedantys vaikystėje ir paauglystėje
F99	Nepatikslintas psichikos sutrikimas

Šaltinis: sudaryta pagal Sisteminių ligų sąrašas, 2015

Tai yra vienas iš būdų klasifikuoti psichikos ligas, kurias jungia bendra etiologija, specifika bei požymiai, tačiau kiekvienas psichinę negalią turintis asmuo yra unikalus, todėl svarbu

atsižvelgti į individualias asmens savybes bei požymius. Svarbu paminėti ir pabrėžti, kad psichikos negalia neapsiriboja tik medicininio požiūriu ir medicininiais aspektais, kadangi psichinė negalia paveikia ne tik asmens funkcijas medicininio požiūriu, bet pažeidžiamos ir asmens bendruomeninės, socialinės funkcijos dalyvauti kasdieniame gyvenime.

Atliktame tyrime Raudeliūnienė ir Šavareikaitė (2013) siekė iširti kaip negalia yra vaizduojama Lietuvos dienraščiuose, išskirti esminius ypatumus. Autorių teigimu, negalia yra parodoma kaip sveikatos sutrikimas, sukiantis neigiamus veiksnius ne tik asmeniui, bet ir visuomenei dėl ligos, nepriimtino elgesio normų (Raudeliūnaitė ir Šavareikaitė, 2013). Autorės pažymi, kad žiniasklaida yra svarus įrankis, skatinant supratimą bei priėmimą visuomenėje, tačiau išskiria, kad pateikiama informacija turėtų būti informatyvi, paremta moksliniais faktais, bei tyrimais.

Nagrinėjant psichikos negalią turinčių asmenų ypatumus svarbu paminėti ir pabrėžti, kad kiekvienas asmuo nepriklausomai nuo jo negalės yra unikalus, turintis savo gebėjimus, pomėgius ir charakterį. Tą pačią diagnozę turintys asmenys negali būti kategorizuojami kaip vienas rodiklis, todėl paslaugos ir teikiama pagalba turi atitikti asmens individualius poreikius, sugebėjimus bei išskirtinumus. Kaip teigia Saprykinas (2020) individualus požiūris skatina ne tik vertinti neįgalius asmenis abstrakčiai, bet ir skatina patį asmenį būti atsakingam už savo veiksmus „neįrėminant“ asmens į pagalbos gavėjo vaidmenį, taip mažinant jo savarankiškumą ir dalyvumą bendruomenėje. Apžvelgus psichikos negalią turinčių asmenų ypatumus medicininio, statistinio, bei negalios sampratos aspektais, svarbu išskirti kaip psichinę negalią turintys asmenys jaučiasi socialinėje aplinkoje, kokie ypatumai pasireiškia, su kokiais emociniais iššūkiais susiduria, kaip tai veikia jų socialinę aplinką.

Baltokienė ir Dirgėlienė (2021) nagrinėjo bendruomeniškumo svarbą, įtraukiant psichinę negalią turinčius asmenis į bendruomenę, siekiant sumažinti socialinės atskirties veiksnius. Empirinis tyrimas atskleidė, kad tokiems asmenims yra būdingas pažeidžiamumas daugelyje sričių t.y. asmenys pasižymi pakitusiu elgesiu, turi gretutinių ligų, būdingas atvirumas, padidėjęs agresyvumas bei impulsyvumas, sudėtinga nuspėti asmens veiksmus. Mačiulis ir kt. (2015) pažymi, kad psichinę negalią turintys asmenys ilgesnį laiką nei paprastai praleidžia gydymo įstaigose, o tai įtakoja didesnę izoliaciją, todėl sutrinka asmenų bendravimo funkcijos. Remiantis pasaulinės ataskaitos apie neįgalumą santraukos duomenimis (2014) galima išskirti sunkumus su kuriais susiduria psichinę negalią turintys asmenys:

- Gretutinės ligos. Veikiami tiek išorinių tiek vidinių veiksnių asmenys yra labiau pažeidžiami, todėl prastėja fizinė būklė, daugėja sveikatos sutrikimų.
- Mažesnės galimybės pasiekti aukštesnį išsilavinimą.

- Ribotas aktyvumas ekonominiame gyvenime. Remiantis pasaulinės ataskaitos apie neįgalumą santraukos duomenimis (2014) užimtumo trūkumas darbo rinkoje yra 2,5 kartų didesnis neįgaliųjų tarpe, nei tarp negalės neturinčių asmenų.
- Žemas pragyvenimo lygis. Dėl mažesnės galimybės išsilavinimo srityje, gretutinių ligų, kurios reikalauja papildomų finansinių išlaidų, asmenys susiduria su finansiniais sunkumais.

Apibendrinant galima teigti, kad psichikos negalia paveikia asmens gyvenimą bei kasdienybę įvairiais aspektais. Asmuo susiduria ne tik su fiziologiniais, medicininiais sunkumais, bet ir su socialiniais, ekonominiais iššūkiais. Psichinę negalią turintiems asmenims sunku save realizuoti bendruomeninėje veiklose, kyla bendravimo sunkumų, vyrauja visuomenės stigmatizacija, iškritimas iš socialinio rato ribų. Kiekvienas asmuo pasižymi ypatingomis savybėmis, todėl ir pagalbos būdai turi būti orientuoti į kiekvieną asmenį individualiai, atsižvelgiant į jo asmeninius ypatumus. Svarbu suprasti ir pabrėžti, kad psichinė negalia nėra nuosprendis, o požymis, kad asmeniui reikalinga visapusiška pagalba parama ir supratimas. Asmuo turi būti priimamas ir vertinamas be išankstinio nusistatymo, neteisiant ir palaikant. Švietimas, tinkama informacijos sklaida skatina visuomenės sąmoningumą bei supratingumą.

1.2. Veiksniai, įtakoiantys psichikos negalią turinčių asmenų socialinę atskirtį

XX a. pabaigoje–XXI a. pradžioje socialinės atskirties tema sulaukė vis daugiau dėmesio dėl gerovės valstybės nuosmukio, augančios globalizacijos ir visuomenėje stiprėjančio individualizmo (Tereškinas, 2015). Nagrinėjant socialinės atskirties sąvoką, matyti, kad socialinė atskirtis ir skurdas yra sąvokos, susijusios tarpusavyje, tačiau skurdas negali būti laikytinas pagrindinis socialinės atskirties aspektas. Remiantis Visuotine lietuvių enciklopedija (2024) socialinė atskirtis yra apibūdinama kaip veiksnių visuma, dėl kurių asmenų pragyvenimo lygis yra žemiau skurdo ribos, apribotos ekonominės ir socialinės sąveikos, sumažėjęs vaidmuo kultūrinėje bei socialinėje veikloje. Tai rodo, kad socialinė atskirtis yra procesas, kai psichikos negalią turintis asmuo arba tam tikra visuomenės dalis yra atskirta nuo kitų visuomenės narių. Asmens teisės ir galimybės yra ribojamos.

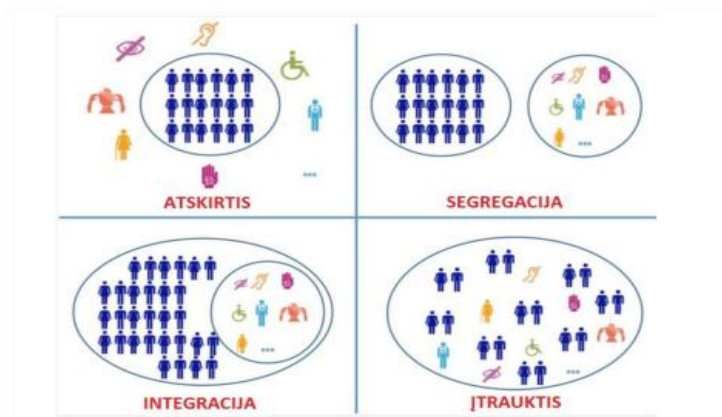
Perkins ir Repper (2013) nagrinėjo socialinės atskirties problemas su kuriomis susiduria psichikos negalią turintys asmenys. Autoriai pabrėžia, kad didelę įtaką socialinei atskirčiai daro visuomenės nežinojimas, menkas švietimas, informacijos trūkumas apie psichikos negalią turinčius asmenis. Autoriai išskiria, su kokiais išankstiniais įsitikinimais, mitais susiduria psichikos negalią turintys asmenys:

- Psichikos negalią turintys asmenys patys kalti dėl savo ligos.
- Psichikos negalią turintys asmenys yra pavojingi, neprognozuojami.

- Psichikos negalią turintys asmenys nėra socialūs, neturi tinkamų bendravimo įgūdžių.

Informacijos trūkumas, švietimo stoka, išankstiniai nusistatymai skatina psichikos negalią turinčių asmenų stigmatizaciją, socialinę atskirtį. Labai svarbu šviesti visuomenę teigiamais pavyzdžiais, gerosiomis patirtimis, konferencijų, žiniasklaidos, švietimo priemonėmis, siekiant užtikrinti supratimą, kad psichikos negalią turintys asmenys yra visuomenės dalis, kuri turi lygiai tokias pačias teises ir galimybes gyventi pilnavertišką gyvenimą (Perkins ir Repper, 2013).

Nagrinėjant socialinės atskirties aspektą Lietuvos lygmeniu būtų aktualu išskirti kaip keitėsi dalyvumo lygio, individualios pagalbos išlaidų teikimo lygmens vartojimo sąvokos ir terminai. Žmonių su negalia socialinės integracijos veiklos rezultatų bei jungtinių tautų neįgaliųjų teisių konvencijos ir jos fakultatyvaus protokolo įgyvendinimo stebėsenos ataskaitos duomenimis (2019) minima, kad pasauliniame lygmenyje yra siekiama nebenaudoti termino „specialieji poreikiai“, nes tai nenusako asmens individualių poreikių, bei galimybių, todėl siūloma terminą keisti į „individualūs poreikiai“, kuris atliepia asmens individualius gebėjimus. Svarbu pabrėžti, kad terminas „socialinė integracija“ neatspindi tikrojo JT neįgaliųjų teisių konvencijos tikslo, todėl terminas yra koreguotinas į „socialinė įtrauktis“ (Žmonių su negalia socialinės integracijos veiklos rezultatų bei jungtinių tautų neįgaliųjų teisių konvencijos ir jos fakultatyvaus protokolo įgyvendinimo stebėsenos ataskaita, 2019, p. 10), (žr. 1 pav.):

1pav. Socialinės atskirties, segregacijos, integracijos, įtraukties vizualizacija

Šaltinis: Žmonių su negalia socialinės integracijos veiklos rezultatų bei jungtinių tautų neįgaliųjų teisių konvencijos ir jos fakultatyvaus protokolo įgyvendinimo stebėsenos ataskaita, 2019.

Vizualiai galima matyti, kaip socialinė įtrauktis keičia asmenų socializaciją socialinėje aplinkoje - visos socialinės grupės funkcionuoja vienoje socialinėje grupėje. Socialinės integracijos terminas pats savaime apibūdina netinkamos, nepritapusios socialinės grupės integravimą, taip skatinant dar didesnę stigmą ir diskriminaciją.

Remiantis Neįgalumo ir darbingumo tarnyba prie socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (2023) duomenimis, nuo 2024 metų sausio 1 d. Lietuvoje įsigaliojo pakeitimai, keičiantys negalia turinčių asmenų nustatymo procedūras, tuo pačiu buvo atnaujinti terminai ir jų naudojimas:

- „Darbingumo lygis” → „Dalyvumo lygis”.
- „Specialieji poreikiai” → „Individualios pagalbos poreikiai”.
- „Neįgalusis” → „Asmuo turintis negalią”.

Pakeisti terminai ir jų reikšmė mažiau diskriminuojantys, kadangi asmuo su negalia turi teisę į visų teisių prieinamumą, o terminas labiau apibrėžia asmens individualumą, jo asmeninius ypatumus, nepriklausomai nuo diagnozės, bendrų rodiklių.

Kreivienė ir Vaičiulienė (2013) tyrinėjo gyvenimo kokybės supratimą psichikos negalės atveju. Išanalizavus gautus rezultatus autorės suskirstė psichikos negalia turinčių asmenų gyvenimo kokybės rodiklius pagal vidinius ir išorinius gyvenimo kokybės parametrus. Glaustai apžvelkime į kokias pakategores buvo suskirstyti gyvenimo kokybės parametrai (žr. 2 lentelę).

2 lentelė. Vidiniai ir išoriniai gyvenimo kokybės rodikliai

Vidiniai gyvenimo kokybės parametrai	Išoriniai gyvenimo kokybės parametrai
Tarpusavio ryšiai su artimaisiais	Sąveika su visuomene
Atsakomybė už savo veiksmus	Pritapimas prie visuomenės
Sutrikimo supratimas	Užimtumas darbo rinkoje
Streso poveikis	Savipagalbos grupių svarba
Savęs realizavimas	Nepriklausomybė
	Oraus gyvenimo supratimas

Šaltinis: sudaryta pagal Kreivienė ir Vaičiulienė, 2013

Asmenys, turintys negalią savo gyvenimo kokybę vertina pagal įtraukties į visuomenę procesus t.y. jiems labai svarbu dalyvauti bendruomeniniame gyvenime, sukurti artimus santykius, būti aktyviais darbo rinkoje bei įsitraukti į kasdienes veiklas (Kreivienė ir Vaičiulienė, 2013). Atliktas tyrimas ir gauti jo rezultatai atskleidė, kad asmenys turintys psichikos negalią nelaiko savo ligos kaip pagrindinio rodiklio, kuri įtakoja esminius pokyčius, tačiau sutinka, kad tai veiksny kuris gali įtakoti gyvenimo kokybę neigiamais aspektais. Tai rodo, kad kiekvienam asmeniui, nepriklausomai nuo jo sutrikimo, turimos negalės ar išskirtinumo svarbiausia jaustis visuomenės dalimi. Pats sutrikimas, turima negalia, neturėtų išstumti asmens iš socialinės aplinkos, visuomeninio gyvenimo. Gauti tyrimo rezultatai atskleidė ir iškėlė hipotezę, kad psichikos negalia turintys asmenys jaustųsi labiau priimamai ir įtraukiami, jeigu visos veiklos, užsiėmimai įstaigose, dienos centruose būtų skirti ne tik negalia turintiems asmenims. Gauti duomenys parodė, kad trūksta kultūrinių renginių, užsiėmimų, įtraukiančių dalyvauti ir jaustis kaip pilnaverte ir lygia bendruomenės dalimi, neišskiriant negalios.

Pučkienė (2021) socialinę atskirtį ir priežastis nagrinėja dar kitokiu požiūriu, pabrėždama psichosocialinės negalios svarbą, aktualumą, nes pati sąvoka apibrėžia negalią ne tik medicininio požiūriu, bet ir socialinės įtraukties aspektu. Autorė, kaip vieną iš veiksnių, įtakančių socialinę atskirtį išskiria asmens apgyvendinimą globos įstaigoje, teigdama, kad socialinės globos namai užtikrina asmens pagrindinius poreikius t.y apgyvendinimo, sveikatos priežiūros, įtraukties galimybes institucijos lygmenyje, tačiau išskiria, kad ne visada tai galima vadinti asmens savanorišku pasirinkimu apsigyventi pasirinktoje institucijoje. Asmuo praranda laisvą teisę rinktis, pažeidžiamas asmens savarankiškumas ir nepriklausomumas. Tai rodo, kad paslaugų prieinamumas yra nepakankamas, atsiskleidžia sistemos trūkumai bei ribotumai socialinės įtraukties procese. Tuo tarpu Mijatovič (2021) pažymi, kad psichikos sveikatos išlaidos 2019 metais sudarė tik 1% sveikatos priežiūros išlaidų, o didžioji dalis buvo nukreipta psichikos sveikatos ligoninėms.

Nagrinėjant socialinių paslaugų trūkumą ir socialinės atskirties sąsajas svarbu paminėti analizę, kurią atliko Merfeldaitė ir kt. (2021) siekiant išsiaiškinti ir išanalizuoti socialinių paslaugų prieinamumą psichosocialinę negalią turintiems asmenims. Merfeldaitė ir kt. (2021) pažymi, kad Lietuvoje teikiamos socialinės paslaugos ne visada atitinka negalią turinčių asmenų poreikius, trūksta individualaus požiūrio į kiekvieną asmenį. Atvejo analizės duomenys parodė, kad socialinės paslaugos yra ribotai prieinamos, pagalbos būdai daugiau orientuoti į standartizuotus sprendimus. Autorės išskiria tarpinstitucinio bendradarbiavimo svarbą bei poreikį, kuris yra vienas svarbiausių veiksnių, mažinant socialinę atskirtį bei įgalinant kuo platesnę visuomenės dalį socialinės įtraukties procesuose (Merfeldaitė ir kt., 2021).

Apibendrinant galima teigti, kad socialinė atskirtis yra ekonominių, kultūrinių, socialinių veiksnių visuma. Jiems sutrikus, asmuo arba asmenų grupė, patiria socialinę atskirtį. Psichikos negalią turintis asmenys patiria socialinę atskirtį visose srityse, o tai trukdo tapti pilnavertiškais visuomenės nariais, tinkamai funkcionuoti kasdienybėje. Išanalizavus atliktus tyrimus galima išskirti kokie veiksniai įtakoja psichikos negalią turinčių asmenų socialinę atskirtį:

➤ *Švietimo stoka, informacijos trūkumas ir klaidingi įsitikinimai. Visuomenė žiniasklaidoje, socialinėse medijose mato klaidingą psichikos negalią turinčio asmens portretą, o tai skatina stigmatizaciją, bei socialinę atskirtį.*

➤ *Socialinę atskirtį skatinantys terminai ir teisinė bazė. Nuo 2024m. sausio 1d. įsigaliojus svarbiems negalios ir darbingumo tvarkos pakeitimams pasikeitė iki šiol vartotos sąvokos „darbingumo lygis“, „specialieji poreikiai“, vengtina vartoti sąvoką „socialinė integracija“, „neįgalumas“. Naudoti terminai neatliepia individualių asmens poreikių, sąvoka „neįgalumas“ tarsi apibrėžia asmenį vienu žodžiu ir nuasmenina. Nuo 2024m. sausio 1d. atsiranda terminai „dalyvumo lygis“, „individualus pagalbos lygmuo“, rekomenduojama vartoti terminus „socialinė įtrauktis“, „asmuo turintis negalią“.*

➤ *Sveikatos priežiūros sistemos trūkumai. Atlikti tyrimai parodė, kad socialinių paslaugų prieinamumas yra nepakankamas, neatsižvelgiama į asmens individualius poreikius. Socialinių paslaugų trūkumas taip pat įtakoja ir psichikos negalią turinčių asmenų apgyvendinimą globos įstaigose, o tai įtakoja dar didesnę socialinę atskirtį ir bendruomenės trūkumą.*

➤ *Psichikos negalią turinčių asmenų saviraiškos, socialinės įtraukties trūkumas. Atlikti tyrimai parodė, kad psichikos negalią turintys asmenys, jaučiasi atstumti. Dauguma programų, edukacijų, organizuojamų veiklų yra specializuotos, orientuotos negalią turintiems asmenims. Trūksta veiklų, skatinančių socialinę įtrauktį į visuomeninę veiklą.*

1.3. Bendruomenės pagalba psichinės negalės atveju

Bendruomeniškumas ir galimybė būti palaikančios, solidarios ir teisingos bendruomenės dalimi yra vienas iš esminių veiksnių, skatinant socialinę įtrauktį ir gerovę psichikos negalią turintiems asmenims. Sveika ir palaikanti bendruomenė turėtų suvokti psichinę negalią turintį asmenį ne kaip asmens apibrėžtį, o kaip dalį asmens įvairiapusiškumo, išskirtinumo bei suteikti pagalbą ir palaikymą, kuris ypatingai reikalingas, skatinant jaustis psichikos negalią turinčius asmenis visuomenės dalimi, ne jos užribyje. Šiame poskyryje bus apibrėžiama bendruomenės bei bendruomeniškumo svarba psichinės negalės atveju, bei kaip bendruomeniškumas, būvimas bendruomenės dalimi, gali įtakoti ar įtakoja gyvenimo kokybę, bei santykį su socialine aplinka.

Keičiantis laikams kito ir bendruomenės samprata, tačiau tokios pamatinės bendruomenės vertybės kaip savarankiškumo pojūtis, teisė priimti sprendimus ir veikti, išliko nepakitusios (Nefas, 2021). Autorius pabrėžia, kad bendruomeniškumas ir bendruomenė yra dvi skirtingos sąvokos ir jų nereikėtų tapatinti, kadangi bendruomeniškumas reiškia bendravimą, bendradarbiavimą, tarpusavio palaikymą, o tai bendruomenėje prisideda prie aktyvesnio dalyvavimo bendruomenėje bei socialinės įtraukties. Kaip teigia Misūnienė ir Sadauskas (2015) bendruomenė neturi vienos reikšmės ir apibrėžimo. Tai gali būti maža grupė, susieta kultūriniais ir socialiniais veiksniais, kita vertus, tai gali būti didelė bendrija, tokia kaip Europos Sąjunga. Taigi, galima teigti, kad bendruomenė yra svarbus socialinis reiškinys, susietas bendromis vertybėmis bei siekiais, kurios pagalba nariai sąveikauja tarpusavyje, siekdami socialinės gerovės, išsikeltų tikslų įgyvendinimo.

Šinkūnienė (2012) monografijoje „Bendruomeniškumas, komunikacija ir muzika: sociokultūriniai negalios aspektai“, nagrinėjo negalios aspektą socialinėmis ir kultūrinėmis prasmėmis, įtraukios bendruomenės svarbą negalią turintiems asmenims. Autorės teigimu, priklausymas bendruomenei suteikia neįgaliam asmeniui galimybę suvokti savo vertę bei reikalingumą, taip pat reikšmingai prisideda prie jo ugdymo, socializacijos ir įgalinimo procesų. (Šinkūnienė, 2012).

Nagrinėjant bendruomenės svarbą socialine prasme Townley (2015) nagrinėjo bendruomenės reikšmę psichinės negalės atveju, išskirdamas kokybinio tyrimo aspektus apklausiant psichinę negalią turinčius asmenis ir pabrėždamas, kad ne mažiau svarbu išsiaiškinti, kaip patys asmenys vertina bendruomenės svarbą. Tyrimo duomenys atskleidė, kad psichinę negalią turintiems asmenims yra labai svarbi vietos bendruomenė t.y. kaimo bendruomenė, gyvenamosios aplinkos bendruomenė, nes tokiais būdais jie turi galimybę pabendrauti su vietos žmonėmis, palaikyti socialinius įgūdžius. Labai svarbu paminėti, kad tyrimo dalyviai nenuvertino institucinių ir socialinių paslaugų įstaigų, teigdami, kad tai tarsi kelias įtraukties link, o įstaigos padeda nukreipti tinkama linkme.

Analizuojant neįgalių žmonių bendruomenę matyti, kad problemų sprendimas bendruomenėje bei tradicijų laikymasis padeda išlaikyti kultūrinės vertybes ir lemia veikimą, grindžiamą jos simbolinėmis reikšmėmis (Šinkūnienė, 2012). Kita vertus, kultūra gali stiprinti bendruomenės ryšius, nes bendros tarpusavyje susijusios tradicijos, kultūriniai veiksniai sukuria bendrumo ir artumo jausmą, todėl galima teigti, kad tiek socialinis, tiek kultūrinis bendruomeniškumas yra būtini, norit užtikrinti sveiką, saugią bei įtraukią bendruomenę, siekiant, kad negalią turintys asmenys jaustųsi darnios bendruomenės dalimi – saugūs, priimti, nediskriminuojami.

Ruškus (2014) savo straipsnyje „Bendruomenė yra galimybė įveikti kitoniškumą“ teigė, kad bendruomeniškumas, bendri išgyvenimai ir draugystė skatina socialinį jautrumą, padeda suvokti kitų asmenų nelygybę, pažeidžiamumą bei ugdo atsakomybės jausmą siekiant lygybės. Autorius pabrėžia, kad bendruomenė yra tarsi įrankis mažinant socialinę atskirtį, stigmatizacijos procesus, todėl bendruomenių kūrimasis negalią turintiems asmenims turėtų būti aktyviau remiamas ir palaikomas. Savivaldybių indėlis yra labai ribotas, kadangi didžioji dalis lėšų atitenka globos namų finansavimui, kuriuose asmenys susiduria su socialine atskirtimi, standartizuotomis institucijomis taisyklėmis, neatliepančiomis asmenų poreikių bei galimybių. Autoriaus iškelta hipotezė ir mintis patvirtina, kad bendruomeniškumas, buvimas bendruomenės dalimi stiprina asmens ryšius su visuomene, skatina socialinę įtrauktį bei susivienijimą.

Tęsiant bendruomeniškumo ir socialinės įtraukties temą Kuodienė ir Malinauskas (2023) savo tyrime siekė išnagrinėti ir atskleisti ar X savarankiško gyvenimo namai turi tam tikrą instituciją primenančių ypatumų, kurie menkina psichosocialinę negalią turinčių asmenų gebėjimus patiems būti atsakingiems už savo veiksmus, priimant sprendimus. Atrodytų X savarankišku namų apibrėžtis, jau iš savęs akcentuoja įgalinimą priimti sprendimus, atliepti savo poreikius, galimybę būti bendruomenės dalimi, tačiau tyrimu buvo siekta išsiaiškinti ar X savarankiški gyvenimo namai turi institucinių požymių, varžančių asmens laisvę pasirinkimams kasdienio gyvenimo srityse.

Tyrimų duomenys atskleidė ir parodė, kad vyrauja tam tikri institucinės aplinkos bruožai, kuriuos būtų galima suskirstyti į fizinius ir kultūrinius, (žr. 3 lentelę).

3 lentelė. Institucinės aplinkos fiziniai ir kultūriniai bruožai savarankiško gyvenimo namuose

Fiziniai bruožai	Kultūriniai bruožai
Jausmas kaip ligoninėje	Taisyklės, ribojančios asmens laisvę
Gyvenimas darbuotojų darbo vietoje	Nuolatinė stebėseną ir kontrolė
Mažas kambarys	Privatumo trūkumas
Taisyklės palaikantys darbuotojai	Hierarchinė valdžios struktūra
Inventoriniai daiktai bute	Paslaugų teikimo trūkumas
Gyvenimas su svetimu žmogumi	Užimtumo stoka
	Neefektyvus pagalbos teikimas

Šaltinis: sudaryta pagal Kuodienė ir Malinauskas, 2023

Tyrimas atskleidė, kad psichosocialinė negalia turintys asmenys, gyvendami X savarankiško gyvenimo namuose susiduria su instituciniais bruožais t.y. atmosfera primenanti įstaigą, ne namus, tvarka palaikoma kontroliuojant darbuotojams, privatumo trūkumas gyvenant su nepažįstamu žmogumi, laisvės bei savo sprendimų priėmimų nebuvimas (Kuodienė ir Malinauskas, 2023). Autoriai iškelia hipotezę, kad savarankiškų gyvenimo namų pagalba gali būti pernelyg idealizuojama ir nepakankamai objektyviai vertinama, tačiau būtų vertinga atlikti išsamesnius tyrimus, siekiant išsiaiškinti kaip instituciniai bruožai gali neigiamai paveikti įtraukties ir savarankiškumo procesus.

Lietuvos Respublikos ir socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis 2020 metų spalio mėnesį atlikta apklausa atskleidė visuomenės požiūrį ir parodė, kad tolerancija visuomenėje didėja, tačiau to nepakanka norint pasiekti reikšmingų pokyčių. Tyrimo išvadose nurodoma, kad 45proc. apklaustųjų teigia, nenorintys gyventi šalia asmenų, turinčių psichosocialinę negalią, 51proc. neišnuomotų būsto šiems asmenims būsto. Tai parodo, kad visuomenė nėra pakankamai tolerantiška, palaikanti ir pasiruošusi psichosocialinę negalią turinčius asmenis laikyti bendruomenės dalimi, neturi pakankamai informacijos, tinkamų žinių bei tolerancijos asmenims, turintiems negalią. Lietuvos regionuose psichosocialinę ir intelekto negalią turintiems asmenims yra teikiamos bendruomeninės paslaugos, skatinančios socialinę įtrauktį bei bendruomeniškumą (Žmonės su negalia bendruomenėje, 2025):

- Apsaugotas būstas. Asmenims su psichikos negalia yra suteikiamas gyvenamasis būstas, kuriame yra skatinamas asmens savarankiškumas bei socialinė įtrauktis. Pagal poreikį asmeniui yra skiriamas atvejo vadybininkas, koordinuojantis socialines paslaugas ir reikiamą pagalbą, išlaikant asmens laisvę gyventi savarankiškai, rinkti pačiam.

➤ Pagalba priimant sprendimus. Specialisto pagalba, siekiant įgalinti asmenį būti atsakingam už savo pasirinkimus, pasitelkiant įvairias priemones t.y informavimo, konsultavimo, poreikiui esant vaizdines priemones.

➤ Įdarbinimas su pagalba. Įdarbinimo pagalbos specialisto pagalba padedant asmeniui, turinčiam negalią įsidarbinti, pritaipyti darbo vietoje, suteikti reikiamą informaciją.

➤ Socialinės dirbtuvės. Dirbtuvėse yra siūlomos veiklos, atsižvelgiant į kiekvieno asmens galimybes ir poreikius. Socialinių dirbtuvių tikslas - suteikti darbinus įgūdžius, kurie ateityje padėtų įsidarbinti.

Apibendrinus mokslinę literatūrą, atliktus tyrimus galima teigti, kad bendruomenė psichinę negalią turintiems asmenims turi didelę reikšmę socialinės įtraukties procese.. Teigiama, palaikanti, „sveika“, bendruomenė skatina bendruomeniškumo jausmą, socialinę įtrauktį bei buvimą visuomenės dalimi. Bendruomeniškumas yra vienas svarbiausių veiksnių, kovojant su psichinės negalios iššūkiais, socialinės atskirties jausmu. Būvimas bendruomenės dalimi skatina atkurti prarastus ryšius su socialine aplinka, suteikia reikimą emocinę paramą bei saugumą. Bendruomenės sąmoningumas ir gebėjimas priimti psichinę negalią turinčius asmenis, įtraukti juos į bendras veiklas skatina socialinės gerovės principus, puoselėja pamatines vertybes.

2. SOCIALINIO DARBUOTOJO VEIKLA SU PSICHIKOS NEGALIA TURINČIAIS ASMENIMIS

2.1. Socialinio darbuotojo vaidmuo ir atsakomybės, dirbant su psichinę negalią turinčiais asmenimis

Socialinio darbuotojo vaidmuo yra ypatingai svarbus, kovojant su socialine nelygybe, problemomis, su kuriomis susiduria skurstantys asmenys tiek asmeniniame, tiek socialiniame lygmenyje siekiant pokyčių visoje Europoje (Vareikytė, 2010). Remiantis Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis (2024) socialinio darbo pradžia siejasi su labdaringa ir filantropine veikla, kurios tikslas buvo teikti pagalbą senyvo amžiaus asmenims, skurstantiems, benamiams ir našlaičiams. Keičiantis laikams, kito visuomenės požiūris bei spektras veiklų ir sričių, kuriuose socialinis darbuotojas yra reikalingas ir vertinamas. Kaip teigia Varžinskienė (2008) Lietuvoje socialinio darbuotojo profesija yra sąlyginai nauja ir nuolat kintanti dėl besikeičiančios visuomenės bei augančių socialinių iššūkių, todėl socialinio darbuotojo profesija turi būti nuolat tobulinama ir adaptuojama prie naujų visuomenės poreikių. Payne (2020) taip pat nagrinėjo socialinio darbo pokyčius, atsižvelgiant kaip besikeičianti socialinė aplinka įtakoja profesijos pokyčius, nes socialinis darbas reaguoja į besikeičiančius ekonominius, kultūrinius, politinius pokyčius, kad galėtų efektyviau padėti asmenims, susiduriantiems su sunkumais. Kitaip tariant, socialinio darbuotojo specialybė yra nuolat kintanti, reikalaujanti nuolatinio prisitaikymo, žinių, bei lankstumo.

Psichinę negalią turintys asmenys yra viena socialinių rizikos grupių su kuriais dirba socialiniai darbuotojai. Pasak Ruškus (2022) socialinis darbuotojas, dirbdamas su psichinę negalią turinčiais asmenimis turi suvokti ir išmanyti negalės įvairiapusiškumą ir jos formas. Būtina išsamiai išmanyti teisės aktus, įstatyminę bazę, siekiant užtikrinti kryptingą pagalbą, kuri skatintų individualius pagalbos būdus, negalią turinčių asmenų savarankiškumą bei įtrauktį. Autorius pabrėžia, kad ypatingai svarbu išvengti diskriminacinio profesinio požiūrio. Socialinis darbuotojas turi aktyviai siekti pokyčio bei dalyvumo skatinimo visose gyvenimo srityse. Siekiant apibrėžti kokie yra socialinio darbuotojo vaidmenys ir atsakomybės, dirbant su psichinę negalią turinčiais asmenimis ypatingai svarbu išanalizuoti kokios yra funkcijos ir veiklos metodai, siekiant užtikrinti efektyvią pagalbą, paramą bei įgalinimą.

Analizuojant socialinių paslaugų srities darbuotojų pareigybių ir atliekamų funkcijų sąrašą (Dėl socialinių paslaugų srities darbuotojų pareigybių ir atliekamų funkcijų sąrašo patvirtinimo, 2014) socialinio darbuotojo funkcijas būtų galima suskirstyti į tam tikras kategorijas:

- Socialinių paslaugų poreikio vertinimas ir planavimas.
- Konsultavimas ir psichosocialinė pagalba.

- Įgalinimas ir tarpininkavimas.
- Žmogaus teisių gynimas ir socialinė įtrauktis.
- Socialinių paslaugų kokybės analizė ir gerinimo priemonės.
- Bendruomeninių vertybių puoselėjimas.
- Institucinis bendradarbiavimas ir partnerystė.

Dirbant su psichikos negalia turinčiais asmenimis visos funkcijos, kurias atlieka socialinis darbuotojas turi atliepti psichikos negalia turinčio asmens individualius poreikius, socialinės įtraukties bei įgalinimo procesus, skatinti visuomenės normų bei stigmatizacijos pokyčius. Dauguma funkcijų yra bendro pobūdžio, trūksta individualizuoto požiūrio į asmenybę, jo išskirtinius gebėjimus, konkretumo siekiant užtikrinti socialinę įtrauktį. Zaturskis ir Kiaunytė (2014) atliktame tyrime nagrinėjo psichikos negalia turinčių asmenų nustatymą neveiksniais medicininiu požiūriu, neatsižvelgiant į asmens individualumą, jo socialinius įgūdžius. Socialinio darbuotojo vaidmens ribotumas lemia tam tikras dilemas, su kuriomis susiduria šios srities specialistai. Pasak Zaturskis ir Kiaunytė (2014) socialiniai darbuotojai, dalyvaudami neveiksnumo nustatymo procese susiduria su profesinio vaidmens konfliktu - jie turi ginti psichinę negalia turinčio asmens teises bei interesus, tačiau neturi pakankamos institucinės galios jį tinkamai atstovauti. Tai atskleidžia, kad socialinių darbuotojų vaidmuo nėra iki galo apibrėžtas ar pakankamai įgalintas, ypač kai reikia atstovauti psichinę negalia turintį asmenį sudėtingose, teisiškai jautriose situacijose.

Tęsiant mintį su kokiais profesinio vaidmens prieštaravimais, dėl skirtingų vertybių, nepakankamų resursų, sisteminių apribojimų susiduria socialiniai darbuotojai, labai svarbu apibrėžti kokie socialinio darbuotojo įgūdžiai reikalingi, dirbant su psichinę negalia turinčiais asmenimis skirtingose veiklos srityse. Šiuos vaidmenis nagrinėjo ir analizavo Virbalis ir Arbataitienė (2023).

Kiekvienam socialiniam darbuotojui, dirbančiam su psichinę negalia turinčiais asmenimis, tenka iššūkis rasti pusiausvyrą tarp profesinių pareigų, etikos standartų, teisinių nuostatų siekiant kliento gerovės. Buvo išskirti tam tikri vaidmenys, dirbant su psichinę negalia turinčiais asmenimis (žr. 2 pav.):

2 pav. Socialinio darbuotojo vaidmenys
Šaltinis: sudaryta pagal Virbalis ir Arbataitienė, 2023

Socialinio darbuotojo vaidmenys kuria vientisą, tarpusavyje susijusį pagalbos tinklą, kuris padeda psichinę negalią turintiems asmenims ne tik gauti pagalbą, bet ir skatinti asmenų individualumą, ugdant jų gebėjimus bei skatinant visavertį gyvenimą. Kaip teigia Virbalis ir Arbataitienė (2023) neturėdami aiškaus supratimo ir negebėdami aiškiai indetifikuoti socialinio darbuotojo vaidmens, dirbant su psichinę negalią turinčiais asmenimis, socialiniai darbuotojai gali pakliūti į situacijas, kuriose jiems tenka vykdyti funkcijas, nesusijusias su jų kompetencija. Svarbu paminėti, kad tyrimas atskleidė ne tik socialinio darbuotojo vaidmenis, bet ir parodė, kad nuolatinis socialinių darbuotojų kompetencijų tobulinimasis yra būtinas, siekiant užtikrinti, kad atliekami vaidmenys būtų įgyvendinami tikslingai, neperžengiant profesinės kompetencijos ribų. Allen (2014) taip pat tyrinėjo socialinio darbuotojo vaidmenis, dirbant su psichikos negalią turinčiais asmenimis ir išskyrė, kad vienas svarbiausių socialinių darbuotojų vaidmenų yra individualizuotai nagrinėti socialines problemas su kuriomis susiduria psichinę negalią turintys asmenys, skatinti vietos valdžios įsitraukimą, įtraukti ne tik asmenį, bet ir jo artimųjų tinklą į pagalbos ratą, ugdyti savo kompetencijas, bei parodyti profesinę lyderystę krizinėse situacijose.

Siekiant išsiaiškinti kokios kompetencijos yra svarbios socialiniam darbuotojui, galima rasti ir remtis įvairiais požiūriais bei metodais, tačiau plačiaja prasme „profesinė kompetencija – specialisto funkcinis gebėjimas pagal turimą profesinę kvalifikaciją adekvačiai atlikti tam tikrą veiklą (užsiimti praktika pagal licencijoje, jei ši veikla licencijuojama, ar profesinės kvalifikacijos įgijimo dokumente nurodytą specialybę), turėti tos specialybės profesinei veiklai būtinų teorinių žinių, praktinių įgūdžių, patirties“ (Įsakymas dėl sveikatos priežiūros specialistų profesinės

kompetencijos patikrinimo tvarkos aprašo patikrinimo, 2002). Praktinėse socialinių darbuotojų ir individualios priežiūros darbuotojų vertinimo, planavimo bei tobulinimo organizacijose metodinėse rekomendacijose (2020) socialinio darbuotojo kompetencijos buvo suskirstytos į šiuos lygmenis:

- Bendrosios kompetencijos. Tai tarsi pamatinis kompetencijų lygmuo, kuriuos turi kiekvienas asmuo, tačiau skirtingame lygmenyje. Prie bendrųjų kompetencijų būtų galima priskirti komunikacinius, savianalizės, savarankiškumo, kūrybiškumo gebėjimus. Kiekviena profesija reikalauja skirtingų kompetencijų ir asmeninių patyrimų bagažo.

- Socialinio darbo profesinės kompetencijos. Svarbu pabrėžti, kad ir profesinės kompetencijos gali būti skirstomos į kelis lygmenis t.y bendrosios socialinio darbo kompetencijos ir specialiosios socialinio darbuotojo kompetencijos, atsižvelgiant į specifinę socialinę grupę, su kuria dirba socialinis darbuotojas. Socialinio darbo profesinės kompetencijos gali apimti gebėjimą suprasti situacijos analizę, gebėjimą įgalinti ir daryti įtaką kliento socialinei aplinkai.

- Specifinės kompetencijos. Tai yra kompetencijos įtakotos skirtingų socialinių grupių, skirtingų organizacijų, vidinės tvarkos, bei įstaigos dokumentų skirtingais aspektais.

Kitais žodžiais tariant socialinio darbuotojo kompetencijos yra įvairialypės ir nuolat kintančios, dėl tiesioginio santykio su žmogumi, kintančių socialinių problemų bei visuomenės normų, todėl nuolatinis mokymasis, tobulėjimas yra svarbus veiksnys ne tik socialiniam darbuotojui kaip profesionalui, bet ir skatina profesijos tobulėjimą plačiaja prasme. Adomaitienė ir Balčiūnienė (2017) taip pat nagrinėjo asmenų dirbančių socialinių paslaugų srityje kompetencijų tobulinimo galimybes. Autorių teigimu, kvalifikacijos tobulinimas yra naudingas ne tik pačiam profesionalui, bet ir organizacijai, kurioje jis dirba, nes kvalifikacijos augimas didina pasitenkinimą darbu, gali sumažinti perdegimo rizikas. Socialinis darbuotojas gali taikyti efektyvesnę pagalbą, sprendamas sudėtingas socialines situacijas. Tyrimo metu buvo darytos išvados, kad kompetencijų trūkumas yra matomas ypatingai praktinėje veikloje.

Remiantis socialinių paslaugų srities profesinės kompetencijos tobulinimo tvarkos aprašu (2006) yra išskiriami profesinės kompetencijos tobulinimo kriterijai ir metodai į kurias įeina supervizijos, intervizijos, dalijimasis patirtimi ir žiniomis su kitais profesionalais, mentoriavimas studentų profesinėje praktikoje. Analizuojant mokslinę informaciją matyti, kad supervizijos nauda socialiniams darbuotojams yra ypatingai nagrinėjama ir analizuojama. Kiaunytė ir Dirgėlienė (2005); Abromaitienė (2018) savo atliktuose tyrimuose nagrinėjo supervizijos naudą, pabrėžiant, kad tai yra esminis įrankis profesiniam tobulėjimui, emocinei paramai, streso valdymui, savirefleksijos bei aukštesnės darbo kokybės užtikrinimui. Pasak Abromaitienė (2018) remiantis supervizijos dalyvių refleksijų analize galima teigti, kad, supervizija turi reikšmingą naudą nepriklausomai nuo grupės sudėties ar profesinės srities. Supervizijos pagalba tiek komanda, tiek

socialinis darbuotojas turi galimybę išanalizuoti problemines situacijas, reflektuojant pažinti save kaip profesionalą, sustiprinti organizacijos tarpusavio ryšius, gebėti indentifikuoti silpnąsias bei stipriąsias savybes, atrasti naujus sprendimo būdus. Svarbu pabrėžti, kad kryptingas, motyvuotas socialinio darbuotojo tobulėjimas tiesiogiai prisideda prie tikslingesnio pagalbos būdų teikimo psichikos negalią turintiems asmenims, skatina platesnį požiūrį, lavina kritinį mąstymą.

Apžvelgus kokias funkcijas atlieka socialinis darbuotojas, dirbantis su psichikos negalią turinčiais asmenimis, kokie profesiniai vaidmenys yra reikalingi bei kaip profesinių kompetencijų tobulinimas užtikrina kryptingą profesijos veiklą, svarbu apibrėžti kokie pagalbos metodai yra naudojami dirbant su psichikos negalią turinčiais asmenimis. Socialinis darbas, profesinė veikla, metodai ir klientai (2010) vadovėlyje išskiriami pagrindiniai metodai, kurie yra naudojami dirbant su socialinės rizikos grupėmis. Šie metodai apima skirtingus darbo su klientais būdus, priklausomai nuo konkrečių poreikių ir situacijų. Socialinio darbo metodai gali būti skirstomi į šias kategorijas:

1. Socialinis darbas su klientu, kurio pagalba yra sprendžiamos individualios asmens problemos.
2. Socialinio darbo du grupe metodas, kurio pagalba yra skatinamas tarpusavio palaikymas, dalijimasis patirtimi. Asmenys, susidūrę su tam tikromis problemomis dalijasi praktinėmis įžvalgomis, patirtimi, bei tampa reikšminga sveikimo dalimi.
3. Socialinio darbo su asmeniu ir šeimos nariais metodas ypatingai svarbus ir aktualus ne tik asmeniui individualiai, bet ir šeimos nariams, kadangi asmeniui, susiduriančiam su socialinėmis problemomis, šeima dažnai yra pirmasis paramos šaltinis. Socialinis darbas su šeima padeda įgalinti šeimos narius teikti tinkamą emocinę, psichologinę ir praktinę pagalbą.
4. Bendruomeninis socialinis darbas ypatingai svarbus, nes įgalina pokyčiams ne tik asmenį individualiai, bet ir yra esminis žingsnis, siekiant atviresnės ir palaikančios visuomenės.

Kaip teigia Liobikienė ir Jackienė (2010) siekdamas užtikrinti kokybišką bei profesionalią pagalbą, socialinis darbuotojas turi būti ne tik užtikrintas, pasirinkdamas pagalbos metodą, bet vienas svarbiausių veiksnių yra gebėti reflektuoti su pačiu savimi, gebėti indentifikuoti savo stipriąsias bei silpnąsias savybes. Šis teiginys tik patvirtina anksčiau iškeltą mintį, kad socialinis darbas yra nuolat kintanti profesija, reikalaujanti nuolatinio mokymosi, tobulėjimo, nes sukaupta darbo patirtis bei kompetencijos leidžia tinkamai bei tikslingai parinkti darbo metodus, įgyvendinti numatytus tikslus.

Socialinio darbo metodus savarankiškumo skatinimo procesuose nagrinėjo Vencloviėnė (2015). Autorė išskyrė, kad įgalinimas, paremtas socialinio darbo modeliais t.y individualiu, grupiniu bei bendruomeniniu yra svarbus veiksnys, siekiant asmens socialinės įtraukties bei

priėmimo. Apžvelkime kuo socialinio darbuotojo pasitelkiami metodai yra svarbūs įgalinimo procese:

- Individualiu įgalinimu skatinamas asmens individualizmas, savarankiško apsisprendimo bei pasirinkimo laisvė. Tai skatina asmens pasitikėjimą savimi.
- Socialinio darbo su grupe metodu yra skatinama asmenis dalintis savo patirtimi, savarankiškai analizuoti problemines situacijas, jaustis lygiavertišku bendruomenės nariu.
- Dalyvavimas bendruomenėje stiprina ne tik individualią asmens įtrauktį, bet ir skatina bendruomeninį aktyvumą, o tai ypatingai svarbu įgyvendinant visuomenėje reikšmingas socialinės įtraukties strategijas (Venclovienė, 2015).

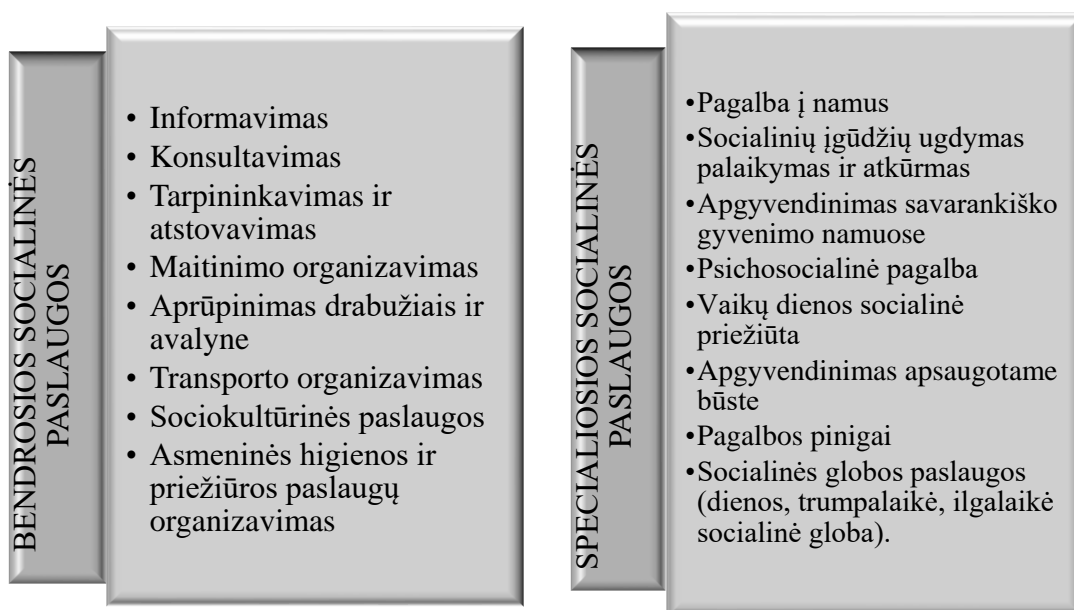
Nagrinėjant mokslinius šaltinius, atliktus tyrimus matyti, kad socialinio darbuotojo profesija priklauso ne tik nuo įgytų įgūdžių bei kompetencijų, tačiau asmeninės savybės yra neatsiejama profesinio indetiteto dalis. Kaip teigia Kavaliauskienė (2008) socialinio darbuotojo asmeninės savybės tiesiogiai įtakoja ne tik jo profesinį santykį su darbu, bet ir įtakoja darbo kokybę bei pagalbos būdus, kuriais siekiama įgalinti žmones priimti sprendimus.

Apibendrinus mokslinę informaciją, atliktus tyrimus galima teigti, kad socialinio darbuotojo vaidmenys, dirbant su psichinę negalią turinčiais asmenimis yra ypatingai svarbūs ir tikslingi profesinėje veikloje. Siekiant užtikrinti, kad profesiniai vaidmenys atlieptų tikslingą pagalbą psichinę negalią turintiems asmenims, socialinio darbuotojo kompetencijos yra neatsiejama profesionalumo dalis. Dėl nuolat kintančios visuomenės, socialinių normų profesija reikalauja nuolatinio tobulėjimo, mokymosi ir įgūdžių ugdymo. Supervizijos, intervizijos, kvalifikuoti mokymai, seminarai yra vieni iš būdų, siekiant užtikrinti socialinio darbuotojo profesinį tobulėjimą, efektyvumą ir darbo kokybę. Atlikti tyrimai parodė, kad tinkamai naudojami socialinio darbo metodai gali įgalinti asmenis savarankiškai veikti tiek individualiu lygmeniu, tiek grupiniu, bei bendruomeniniu, skatinant asmeninę atsakomybę ir gerovę. Kita vertus, asmeninės savybės yra pamatas ant kurio socialinis darbuotojas gali sėkmingai kurti savo profesinę praktiką ir užtikrinti efektyvų darbą su klientais, ypač su pažeidžiamomis socialinėmis grupėmis, tokiomis kaip psichinę negalią turintys asmenys

2.2. Socialinio darbuotojo veiklos galimybės socialinės įtraukties procese

Siekiant išsiaiškinti kokios yra socialinio darbuotojo veiklos galimybės dirbant su psichikos negalią turinčiais asmenimis svarbu apibrėžti kokios yra socialinės įtraukties strategijos, su kokiomis socialinėmis įtraukties kliūtimis susiduria socialiniai darbuotojai. Svarbu išanalizuoti kokiais įstatymais ir reglamentais turi vadovautis socialinis darbuotojas, neperžengiant profesinės etikos ribų, asmens privatumo.

Analizuojant socialinės įtraukties galimybes matyti, kad socialinės paslaugos yra labai svarbus elementas, padedantis užtikrinti asmens gerovę, bei socialinę įtrauktį. Remiantis Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis (2022) visose Lietuvos savivaldybėse yra užtikrinamos paslaugos asmenims su negalia, kuriems dėl ribotų savarankiškumo gebėjimų būtina pagalba. Norint pasinaudoti savivaldybės skiriamomis ir iš dalies finansuojamomis paslaugomis, pats asmuo ar jo artimieji turi kreiptis pagalbos į atitinkamą gyvenamosios vietos instituciją, tai gali būti socialines paslaugas teikiančios įstaigos, socialinis darbuotojas ir kt. Žemiau pateikiami socialinių paslaugų tipai, kurie gali būti teikiami psichinės negalios atveju (žr. 3 pav):

3 pav. Socialinės paslaugos neįgaliesiems

Šaltinis: sudaryta remiantis Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis, 2022

Analizuojant bendrąsias ir specialiąsias socialines paslaugas svarbu pabrėžti, kad abi paslaugų rūšys yra svarbios, siekiant užtikrinti socialinę lygybę, teisingumą, bei asmens orumą. Bendrosios socialinės paslaugos orientuotos daugiau į kasdienes problemas, nereikalaujančios ilgalaikės ar intensyvios pagalbos. Specialiosios socialinės paslaugos teikiamos asmenims, kuriems reikalinga nuolatinė arba intensyvi socialinė pagalba dėl asmens turimos negalios. Mokslinė analizė, tyrimų duomenys rodo, kad labai svarbu kuo ilgiau psichikos negalią turintį asmenį išlaikyti savo artimųjų rate, skatinant jo savarankiškumą, įgalinant asmenį veikti pačiam. Pūras ir Šumskienė (2012) nagrinėjo psichikos negalią turinčių asmenų globos aspektus Lietuvoje ir kėlė prielaidą, kad visuomenėje vis dar egzistuoja sovietmečiu suformuoti stereotipai, kad tai yra asmenų

grupės, kurios turi būti izoliuotos, atskirtos nuo visuomenės, o ilgalaikėje perspektyvoje tai suformavo ydingą specifinį pagalbos modelį, kuris skatina stigmatizacijos bei socialinės atskirties procesus. Socialinės globos įstaigos atrodytų tarsi turėtų skatinti bendruomeniškumą, o socialiniai darbuotojai, užimtumo specialistai prisidėti prie užimtumo ir įtraukties veiklų, tačiau pastangos ir įdirbis ne visada duoda teigiamų rezultatų. Tai rodo, kad socialinės paslaugos dar yra tobulintinos tam tikrose srityse, tokiose kaip socialinės globos paslaugos. Privalomi reikšmingi ir ilgalaikiai procesai, siekiant pakeisti įsisenėjusias normas, susiformavusią stigmą.

Dar vienas, ne mažiau svarbus socialinės įtraukties įrankis dirbant su psichinę negalią turinčiais asmenimis - tarpinstitucinis bendradarbiavimas, kurio pagalba socialinis darbuotojas atlieka svarbų vaidmenį koordinuojant įvairių institucijų ir organizacijų veiklą, siekia užtikrinti efektyvią ir visapusišką pagalbą. Staniulienė (2012) teigia, kad socialinio darbuotojo veikla yra daugialypė, todėl kryptingas, orientuotas į pagalbą žmogui bendradarbiavimas gali padidinti socialinio darbo veiksmingumą bei išplėsti socialinio darbuotojo pagalbos galimybes. Remiantis socialinių paslaugų srities darbuotojų pareigybių ir atliekamų funkcijų sąrašu (2014) plačiaja prasme galime išskirti pagrindines sritis su kuriomis bendradarbiauja socialiniai darbuotojai:

- valstybės ir savivaldybės institucijos įstaigos ir organizacijos;
- socialinių paslaugų srities darbuotojai, kiti specialistai.

Večkienė ir kt. (2018) nagrinėjo tarpinstitucinio bendradarbiavimo svarbą kuriant vienijančią aplinką. Autorių teigimu, pagalbos efektyvumui gali trukdyti skirtingos profesionalų žinios bei įgūdžiai, o tai skatina nesusikalbėjimą bei vieningumo nebuvimą, siekiant kryptingos pagalbos. Autorių teigimu trūksta pakankamo dėmesio organizacinio bendradarbiavimo įgūdžių ugdymui, ypač tarp socialinių darbuotojų, gydytojų, slaugytojų. Tuo tarpu Wilberforce (2020) atlikto tyrimo metu buvo pabrėžiama, kad paslaugų gavėjai ypatingai vertina socialinį darbuotoją, dėl jo individualaus požiūrio į klientą, neanalizuojant tik klinikinių jo savybių ar psichinės negalios. Socialiniai darbuotojai sveikatos priežiūros įstaigose yra ypatingai reikalingi, dėl požiūrio į žmogų, tačiau tyrimo metu paaiškėjo, kad ne visi paslaugų gavėjai turi pakankamai informacijos, žinių kokią pagalbą teikia socialinis darbuotojas, todėl bendradarbiavimas, informacijos perdavimas ir sklaida yra ypatingai svarbūs, siekiant efektyvios pagalbos psichinę negalią turintiems asmenims. Socialinio darbuotojo teikiamos paslaugos priklauso nuo įgūdžių įtraukiant skirtingus specialistus, plečiant teikiamos pagalbos tinklą, atsižvelgiant į individualius asmens poreikius (Staniulienė, 2012).

Socialinio darbuotojo gebėjimas užmegzti ryšį su klientu ir įgyti jo pasitikėjimą yra labai svarbus veiksnys, siekiant užtikrinti sėkmingą socialinę įtrauktį. Tai ne tik asmeninio, bet ir profesinio įgūdžio klausimas, kuris grindžiamas giliu supratimu apie kliento poreikius, taip pat apie socialinio darbuotojo etinius principus ir profesines vertybes. Socialinio darbuotojo profesinis

elgesys, remiantis etikos normomis, vaidina svarbų vaidmenį ne tik kuriant pasitikėjimą, bet ir stiprinant psichinę negalią turinčio asmens įgalinimo procesą, kad jis galėtų aktyviau dalyvauti socialinėse, ekonominėse ir kultūrinėse veiklose. Šatkauskienė (2014) atliktame tyrime nagrinėjo socialinio darbuotojo ir kliento tarpusavio ryšį vykstant pagalbos procesui. Autorė išskyrė, kad socialiniai darbuotojai, dirbantys psichikos sveikatos įstaigoje ir apmąstydami savo patirtis nurodė, kad socialinio darbuotojo ryšys su klientu yra ypatingai svarbus, siekiant atrasti tinkamą pagalbos būdą asmeniui. Analizuojant tyrimo duomenis buvo išskirta, kad santykio užmezgimui yra ypatingai svarbios tokios socialinio darbuotojo profesinės savybės kaip gebėjimas priimti esamą situaciją, nuoširdus dėmesys klientui, atvirumas bei tolerancija. Prakapas (2007) analizavo socialinių darbuotojų santykius su klientais, išskirdamas, kad tiek socialiniams darbuotojams, tiek klientams pagrindinė savybė tikslingam bendradarbiavimui yra žmogiškumas. Tai rodo, kad sukurtas santykis, tarpusavio ryšys yra pamatinė vertybė, siekiant tikslingo pokyčio bei tarpusavio supratimo. Abramavičienė ir Rimkienė (2020) be minėtų bazinių vertybių išskiria komunikacinius socialinio darbuotojo įgūdžius, kurie yra itin svarbūs, nes tai profesija, reikalaujanti lankstumo, gebėjimo komunikuoti įvairiose situacijose.

Analizuojant socialinio darbuotojo ir kliento tarpusavio ryšį, svarbu laikytis profesinės etikos normų. „Socialinis darbuotojas savo kasdieniame darbe siekia, kad, remiantis demokratijos principais, būtų užtikrinamos žmogaus teisės visiems asmenims, nepaisant jų tautybės, gyvenamosios vietos, lyties, tautinės ar etninės kilmės, odos spalvos, religijos, kalbos ar bet kokio kito statuso“ (Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas dėl socialinių paslaugų srities darbuotojų etikos kodekso patvirtinimo, 2023). Etikos normos yra būtinos, kad socialiniai darbuotojai galėtų užtikrinti, jog jų paslaugos būtų teikiamos gerbiant kliento teises, orumą ir asmeninius pasirinkimus.

Siekiant išsiaiškinti kokios yra socialinio darbuotojo profesinės veiklos galimybės reikšminga pabrėžti, kad teisinis pagrindas šioje srityje dirbant su psichikos negalią turinčiais asmenimis suteikia aiškias gaires ir užtikrina teises, tiek socialiniams darbuotojams, tiek negalią turintiems asmenims. Šie teisės aktai nustato tiek socialinės pagalbos, tiek psichikos sveikatos paslaugų teikimo pagrindus ir principus, kurie yra svarbūs dirbant su psichikos negalią turinčiais asmenimis:

- „Socialinis darbuotojas ir socialinio darbuotojo padėjėjas savo profesinėje veikloje vadovaujasi Lietuvos Respublikos Konstitucija, Lietuvos Respublikos įstatymais, Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimais ir kitais norminiais aktais, taip pat Lietuvos socialinių darbuotojų etikos kodeksu ir pareigybės aprašymu“ (Dėl Socialinių paslaugų srities darbuotojų profesinės kompetencijos tobulinimo tvarkos aprašo bei Socialinių paslaugų srities darbuotojų atestacijos tvarkos aprašo patvirtinimo, 2006).

➤ Neįgaliųjų teisių konvencija priimta 2010 gegužės 27d. Tai vienas svarbiausių teisės aktų, kurio tikslas yra apsaugoti ir skatinti neįgalių asmenų teises bei užtikrinti jų lygybę visuomenėje (Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija, 2024). Socialinis darbuotojas turi užtikrinti, kad ši teisė būtų įgyvendinta, padedant žmonėms su psichikos negalia integruotis į darbo rinką, gauti švietimo paslaugas ir pasinaudoti kitomis galimybėmis.

➤ Lietuvos Respublikos psichikos sveikatos priežiūros įstatymas, įsigaliojęs 1996 Sausio 1d. atskleidžia socialinio darbuotojo vaidmenį teikiant pagalbą psichikos negalia turintiems asmenims, įskaitant konsultacijas, socialinę ir psichologinę paramą, bei užtikrina, kad asmenys su psichikos negalia gautų visapusišką pagalbą, siekiant pagerinti jų gyvenimo kokybę ir įtraukti į visuomenę (Lietuvos Respublikos psichikos sveikatos priežiūros įstatymas, 1995).

➤ Įvairios strategijos ir programos, skirtos neįgaliųjų įtraukčiai. Viena iš jų yra Europos komisijos 2021m. – 2030m. neįgaliųjų teisių strategija, kurios tikslas yra pašalinti kliūtis, kurios trukdo neįgaliesiems naudotis teisėmis ir paslaugomis bei skatinti jų įsitraukimą į visuomenės sektorius Europos lygmeniu (Lietuvos Respublikos ir socialinės apsaugos ir darbo ministerija, 2024). Tai apima tiek nacionalines, tiek regionines programas, kurios padeda kurti palankias sąlygas psichikos negalia turintiems asmenims tapti ekonomiškai aktyviais darbo rinkoje, gauti reikiamas švietimo ir sveikatos paslaugas bei pilnavertiškai dalyvauti visuomeniniame gyvenime.

Pateikta informacija rodo, kad teisinis reglamentavimas yra pagrindas, kuriuo vadovaujasi socialinis darbuotojas, teikdamas paslaugas psichinę negalia turintiems asmenims, nes jis užtikrina aiškias darbo gaires, saugo asmens teises ir laisves, suteikia būtinas procedūras, kurias turi sekti, ir nurodo atsakomybes, kurios yra svarbios, kad pagalba būtų teikiama tinkamai profesionaliai. Teisiniai aktai apibrėžia paslaugų teikimo sistemą, reikalavimus ir standartus, taip pat skatina etinį požiūrį ir individualų įvertinimą pagal asmenų poreikius, užtikrina kokybišką ir kryptingą paramos teikimą psichinę negalia turintiems asmenims.

Apibendrinus ir išanalizavus mokslinę literatūrą, siekiant išsiaiškinti socialinio darbuotojo galimybes socialinės įtraukties procese paaiškėjo, kad socialinės paslaugos gali būti tiek bendrosios, tiek specialiosios, atsižvelgiant į psichinę negalią turinčio asmens gebėjimus ir galimybes. Socialinės paslaugos užtikrina asmens socialinę gerovę, padeda asmenims įveikti sunkumus. Tiesa, labai svarbu pabrėžti, kad socialinių paslaugų tikslas yra kuo ilgiau išlaikyti asmenį jo socialinėje aplinkoje, skatinant jo savarankiškumą, profesinį indetitetą. Analizuojant mokslinę literatūrą, atliktus tyrimus paaiškėjo, kad socialinės globos paslaugos dar yra tobulintinos daugelyje sričių, socialiniai darbuotojai neturi pakankamai resursų ir galimybių įgalinimo procese.

Socialiniams darbuotojams, siekiant tikslingos socialinės įtraukties, tarpinstitucinis bendradarbiavimas yra labai svarbus aspektas, siekiant užtikrinti visapusišką ir integruotą pagalbą. Skirtingų institucijų pagalba tiek socialinis darbuotojas, tiek kitos srities specialistai gali dalintis skirtingais ištekliais, resursais, kad būtų pasiekti geriausi rezultatai. Išryškėjo tarpinstitucinio bendradarbiavimo stoka. Daugelyje sričių profesionalai dirba pasitelkdami individualaus darbo metodus, nors tikslingiau būtų koordinuota, visapusiška pagalba, įtraukiant skirtingus specialistus bei organizacijas. Ne mažiau svarbus socialinės įtraukties elementas socialinio darbuotojo ir kliento tarpusavio ryšys. Atlikto tyrimo metu paaiškėjo, kad tiek socialiniai darbuotojai, tiek klientai pamatine vertybe, siekiant užtikrinti kryptingą pagalbą laiko žmogiškumą. Tai rodo, kad tarpusavio ryšys turi būti pagrįstas pasitikėjimu, kuriame klientai jaučiasi suprasti ir priimti, tokie kokie jie yra. Teisinis reglamentavimas, įstatymų bazė yra svarbus veiksnys socialinės įtraukties procese, tai tarsi gairės socialiniam darbuotojui, kuriomis jis vadovaujasi, dirbdamas su psichinę negalią turinčiais asmenimis.

2.3. Socialinio darbuotojo kūrybiškumo ir inovatyvių metodų taikymas, dirbant su psichikos negalią turinčiais asmenimis

Socialinio darbuotojo inovatyvių metodų ir kūrybiškumo taikymas dirbant su psichikos negalią turinčiais asmenimis yra neatsiejama socialinės įtraukties dalis, užtikrinanti efektyvų pagalbos teikimą ir prisidedanti prie asmenų gerovės gerinimo. Psichikos sveikatos problemos dažnai reikalauja individualizuoto ir lankstaus požiūrio, nes kiekvienas asmuo patiria unikalius iššūkius, susijusius su jų sveikata, socialine aplinka ir kasdieniais iššūkiais gyvenime. Kūrybiškumas leidžia socialiniams darbuotojams pritaikyti įvairius metodus, kurie ne tik atliepia kliento poreikius, bet ir padeda įveikti sunkumus, su kuriais jie susiduria. Inovatyvūs metodai, tokie kaip meno terapija, muzikos terapija, technologijų naudojimas ir kitų neįprastų priemonių taikymas, suteikia galimybę pagerinti psichikos negalią turinčių asmenų savijautą, padidinti jų motyvaciją ir skatinti aktyvų dalyvavimą visuomenėje. Šiame poskyryje nagrinėsime, kaip socialiniai darbuotojai, taikydami kūrybiškus ir inovatyvius metodus gali teigiamai įtakoti psichinę negalią turinčius asmenis ne tik atsiverti per menines veiklas, bet ir ugdyti socialinius įgūdžius, skatinti jų savarankiškumą.

Gudžinskienė ir Driskienė (2016) nagrinėjo užimtumo paslaugų teikimą psichiatrijos pacientams. Autorės nagrinėjo užimtumo teikimo aspektus, veiklos naudą, psichinę negalią turintiems asmenims ir padarė prielaidą, kad tinkamai parinkta socialinio darbuotojo užimtumo veikla skatina asmens socialinę įtrauktį bei skatina dalyvauti visuomeniniame gyvenime. Autorės išskiria, kad kasdienių įgūdžių lavinimas užimtumo veiklomis turi teigiamą poveikį psichiatrijos pacientams socialinės įtraukties aspektu. Veiklos gali būti įvairiausios, pradedant nuo kasdienių

lauko darbų, savipriežiūros įgūdžių ugdymo/palaikymo ir baigiant meninės krypties veiklomis t.y. muzikos, dailės užsiėmimai ir kt. (Gudžinskienė ir Driskienė, 2016). Tiesa, autorės pažymi, kad užimtumo veiklos galėtų būti lankstesnės, tinkamos ne tik fiziškai aktyviems asmenims, bet ir pritaikytos individualiai, atsižvelgiant į asmens poreikius.

Šinkūnienė (2011, 2012) kūrybiškumo, meninės raiškos, bendruomeniškumo ir negalės sąsajas nagrinėjo skirtingais aspektais ir požiūriais. Monografijoje „Bendruomeniškumas, komunikacijos ir muzika: sociokultūriniai negalios aspektai“ (2012) autorė pabrėžė, kad įtraukimas į bendruomenę yra vienas svarbiausių veiksnių, leidžiantis suvokti neįgaliam asmeniui savo individualumą bei atskleidžiant savo savybes. Tiesa, svarbiausias bendruomenės principas yra priimti negalią turintį asmenį su visomis turimomis savybėmis ir ypatumais, nesivadovaujant jokiais stereotipais ir neigiamomis nuostatomis. Siekiant skatinti bei puoselėti bendruomeniškumo vertybes socialinis darbuotojas turi skirti ypatingą dėmesį kultūrinei veiklai, jos išsaugojimui, nes tai padeda kurti stiprią, vieningą bendruomenę, kurioje negalią turintys asmenys jaučiasi prisirišę, palaiko vieni kitus (Šinkūnienė, 2012). Socialinė įtrauktis, pagrįsta menu gali būti svarbus elementas, skatinantis ne tik neįgalių asmenų saviraišką, bet ir būdas išreikšti savo jausmus. Autorė išskiria tam tikras meninės veiklos rūšis, darančias teigiamą įtaką neįgaliems asmenims, padedant atskleisti asmens kūrybiškumą, emocinę būklę bei skatinančias socialinę įtrauktį:

- Menas, ypač muzika atlieka svarbų vaidmenį socialiniuose procesuose, padedant spręsti socialinės įtraukties iššūkius, patenkinant asmeninius ir grupinius poreikius, taip pat skatina negalią turinčių asmenų kūrybinį potencialą ir įvairias veiklos formas.
- Vaidybiniai užsiėmimai, tai alternatyvus metodas, padedantis negalią turintiems asmenims lavinti bendravimo, suvokimo įgūdžius.
- Dailės užsiėmimai, terapija suteikia galimybę negalią turintiems asmenims išreikšti save per meną, suvokiant savo išskirtinumą bei unikalumą.

Muzikos terapijos naudą nagrinėjo Radzevičienė ir Strakšienė (2003). „Suaugusių neįgaliųjų psichinės sveikatos gerinimo dalis yra muzikos terapija, nes nustatyta, kad muzikos terapijos poveikis žmogaus psichinei būklei yra daugiareikšmis: tuo pačiu metu ligonis (priklauso nuo individualių ir ligai būdingų savybių) gali patirti atkuriamąją, aktyvinamąją, reabilitacinę, raminaujamąją, migdomąją, katarsio ir net vertybinių orientacijų kaitos būseną“ (Radzevičienė ir Strakšienė, 2003, p. 187). Tai rodo, kad menas yra neatsiejama saviraiškos dalis negalią turintiems asmenims, todėl kryptingai vykdoma meninė veikla, pasirinkta meno rūšis, gali išlaisvinti žmogų nuo vidinių apribojimų ir suteikti jam galimybę išlieti savo emocijas, mintis ir patirtis. Kita vertus, socialinio darbuotojo kūrybiškumas yra neatsiejama profesinės kompetencijos dalis, skatinant psichinę negalią turinčių asmenų meninę saviraišką. Šinkūnienė (2011) nagrinėjo kūrybiškumo aspektus socialiniame darbe teigiant, kad kūrybiškumas socialiniame darbe yra būdas

į kiekvieną situaciją pažvelgti kitu kampu, atrasti nepaprastumą paprastuose dalykuose, o tai padeda prisitaikyti prie kintančių aplinkybių, išlaikant vidinį užsidegimą ir motyvaciją. Tiesa, tyrimo metu paaiškėjo, kad kūrybiškumui yra labai svarbus grįžtamasis ryšys, palaikymas darbo aplinkoje, pozityvi darbo aplinka.

Grigas (2017) nagrinėjo fotografijos, kaip meninės terapijos rūšį individualių poreikių turintiems asmenims. Autoriaus teigimu, fotografija, kaip meninės terapijos rūšis plačiau naudojama užsienio šalyse, nes tai vienas iš būdų tyrinėti savo jausmus, aplink, asmuo gali išreikšti tai, ko negali pasakyti žodžiais. Autorius aptaria pagrindines fototerapijos rūšis, tokias kaip savarankiškas nuotraukų darymas, savo nuotraukų analizavimas, šeimos nuotraukų albumų nagrinėjimas, nuotraukų projekcijos, kurių pagalba asmuo aptardamas fotografijas išreiškia savo jausmus, perleidžia per save (Grigas, 2017). Asmenims, turintiems negalią stinga pasitikėjimo savimi, drąsos, todėl fotografija gali tapti ne tik savęs išreiškimo būdu, bet ir įgalinimo priemone dalyvumo, savarankiškumo procesuose, sprendžiant socialines problemas.

Nitzan (2021) moksliniame tyrime nagrinėta psichinės negalės turinčių asmenų grupė, kurie dalyvavo „Amitim“ meninėse veiklose. Tyrimo tikslas buvo išsiaiškinti, kaip meninė veikla įtakoja šiuos asmenis, kokį poveikį ji daro jų emociniam, psichologiniam ir socialiniam vystymuisi. Tyrimas atskleidė, kad asmenys per meną geba išreikšti save, jaučia gėrį bei prasmę. Saugi aplinka buvo vienas iš prioritetų tyrimo grupės dalyviams, skatino priklausymo bendruomenei jausmą (Nitzan, 2012). Svarbu pabrėžti, kad meno terapijose dalyvauti turi ne tik psichikos sveikatos priežiūros specialistai, bet ir meno terapeutai, siekiant užtikrinti kryptingą rezultatą.

Dubodelova ir Mačiulaitis (2012) išskyrė meno terapijos keliamus tikslus:

- Sudaryti saugias sąlygas socialiai priimtiniu būdu išreikšti visas neigiamas emocijas, o kūrybinis procesas gali tapti saugia emocijų iškrovos priemone.
- Padėti gijimo procesui, kai vidiniai konfliktai ir išgyvenimai išreiškiami vaizdinėmis formomis, nes kūryba išlaisvina žmogų ir parodo tai, ko jis negali pasakyti.
- Indetifikuoti kliento išgyvenimus, vidinius patyrimus per meninės raiškos ypatumus, kūrybos turinį.
- Padėti pacientui išreikšti mintis ir patyrimus per meninę raišką.
- Užmegzti ryšį, profesinį santykį su klientu per kūrybinius užsiėmimus, meninę veiklą.
- Skirti dėmesį pojūčiams ir išgyvenimams, nes kūrybinė veikla suteikia galimybę išbandyti įvairius judesio ir vaizdo poveikius.
- Skatinti bendruomeniškumą, socialinę įtrauktį per grupines veiklas, kūrybinius užsiėmimus.

Tai rodo, kad meno terapija gali užtikrinti pagalbą daugelyje sričių, todėl kryptinga socialinio darbuotojo pagalba, bendradarbiavimas su specialistais, nukreipimas tam tikroms veikloms gali įgalinti asmenį atrasti naujas galimybes, atskleisti save meninėse srityse.

Apibendrinus mokslinę informaciją, atliktus tyrimus, galima teigti, kad kūrybiškumas socialiniam darbe leidžia rasti neįprastus sprendimus sudėtingose situacijose, pritaikyti priemones ir metodus pagal individualius kliento poreikius. Kūrybiškumas taip pat skatina inovatyvių metodų taikymą. Tokios užimtumo veiklos kaip muzikos, dailės ir teatro terapijos skatina asmens bendruomeniškumą, nes suteikia galimybę ne tik išreikšti savo emocijas ir kūrybiškumą, bet ir užmegzti ryšius su kitais asmenimis. Šios terapijos rūšys, veikiančios kaip socialinės įtraukties įrankiai, padeda žmonėms su psichikos negalia įveikti izoliaciją, padidinti pasitikėjimą savimi ir skatinti aktyvų dalyvavimą bendruomenės gyvenime. Organizuojamos kasdienės veiklos, tokios kaip lauko darbai, maisto gamtinimo įgūdžių ugdymas, kompiuterinis raštingumo ugdymas, bendravimo žaidimai skatina psichinę negalią turinčius asmenis kurti glaudesnę ryšį ne tik bendruomenėje, bet ir su socialiniu darbuotoju, siekiant efektyvaus rezultato, priėmimo bei atsivėrimo. Tai dar kartą parodo, kad socialinio darbuotojo profesija yra įvairialypė ir daugiafunkcinė, reikalaujanti lankstumo, individualaus bei empatiško požiūrio į žmogų, skatinant jo savarankiškumą, unikalumą.

3. SOCIALINIŲ DARBUOTOJŲ VEIKLOS PATIRČIŲ TYRIMAS PADEDANT ATSTATYTI PSICHIKOS NEGALIĄ TURINČIO ASMENS RYŠIUS SU BENDRUOMENE

Tyrimo tikslas - atskleisti teorinius ir praktinius socialinio darbuotojo veiklos ypatumus, dirbant su psichikos negalią turinčiais asmenimis, padedant atstatyti prarastus ryšius su bendruomene.

Probleminiai klausimai:

- Kokie veiksniai įtakoja psichinę negalią turinčių asmenų socialinę atskirtį?
- Kokios yra socialinio darbuotojo profesinės savybės bei kompetencijos, dirbant su psichikos negalią turinčiais asmenimis?
- Kokios praktinės priemonės ir metodai yra naudojami socialiniame darbe, atstatant prarastus ryšius su bendruomene?

Uždaviniai:

- Empiriniu tyrimu nustatyti ir įvertinti socialinių darbuotojų praktines priemones ir metodus, dirbant su psichinę negalią turinčiais asmenimis.

3.1. Empirinio tyrimo metodologija

Nagrinėjant mokslinius šaltinius bei literatūrą galima teigti, kad nėra vieno metodologijos sampratos apibrėžimo, skirtingi autoriai metodologijos sampratą aiškina skirtingais aspektais. Gintalas (2011) teigia, kad metodologija, tai būdų ir veiksmų visuma, apibūdinanti kodėl ir kokiais būdais bus atliekamas tyrimas, naudojamas norimam rezultatui pasiekti. Tidikis (2003) patvirtina metodologijos vertingumą ir teigia, kad metodologija atskleidžia tyrėjo mąstymo požiūrį į tiriamą objektą, bei padeda suprasti kokiais principais vadovautis, kad tyrimas būtų atliktas. Cawla ir Sodhi (2011) išskiria pagrindinius kriterijus, kurie yra svarbiausi metodologinėje dalyje t.y. apibrėžti kodėl buvo pasirinktas vienas ar kitas metodas, kaip buvo surenkami duomenys, kokie buvo analizės metodai bei gautų rezultatų pateikimas.

Šiame poskyryje ir metodologinėje dalyje bus aptariamas tyrimo metodas, tyrimo metodo tinkamumas, pristatoma tyrimo loginė schema, tyrimo imtis, duomenų rinkimo instrumentas, tyrimo organizavimas, duomenų analizės metodas, tyrimo etika ir ribotumai.

Tyrimo metodas. Siekiant ištirti socialinio darbuotojo veiklos galimybes, padedant atstatyti psichikos negalią turinčio asmens ryšius su bendruomene buvo pasirinktas kokybinis tyrimas. Kokybinis tyrimo metodas buvo pasirinktas, todėl, kad kokybiniu tyrimu siekiama giliau pažinti tiriamą reiškinį jo kontekste, o tyrimas atliekamas įprastoje aplinkoje, vykstant kasdienei veiklai bei

reiškiniams (Gaižauskaitė ir Valavičienė, 2016). Šio tipo tyrimas leidžia pažvelgti į socialinę problemą iš arti, taip kaip ją mato pats tyrimo dalyvis, kuris tai išgyvena, todėl kokybinis tyrimas suteikia platesnį požiūrį, padeda indentifikuoti aplinkybes, kuriose tos problemos kyla (Aleknavičienė ir kt., 2020). Kadangi kokybinis tyrimas reikalauja artimo kontakto su tyrimo dalyviais, buvo pasirinktas pusiau struktūruotas interviu. Kaip teigia Gaižauskaitė ir Valavičienė (2016) interviu, kaip kokybinio tyrimo metodas suteikia galimybę tiesiogiai bendrauti su tyrimo dalyviais, išgirsti jų nuomonę, bei patirtis, o tai padeda giliau atskleisti tiriamus aspektus ir reiškinius. Interviu atlikimui buvo pasirinktas pusiau struktūruotas interviu, nes jo pagalba yra leidžiama išlaikyti tyrimo kryptį, tačiau tyrėjui yra suteikiama galimybė interpretuoti ir keisti klausimus, atsižvelgiant į tyrimo eigą, bei atsakymus (Aleknavičienė ir kt., 2020). Taigi, kokybinio tyrimo metodu, atliekant pusiau struktūruotą interviu, buvo siekiama išgirsti socialinių darbuotojų asmenines patirtis bei atskleisti reiškinio esmę dalyvių patirties kontekste, dirbant su psichinę negalią turinčiais asmenimis.

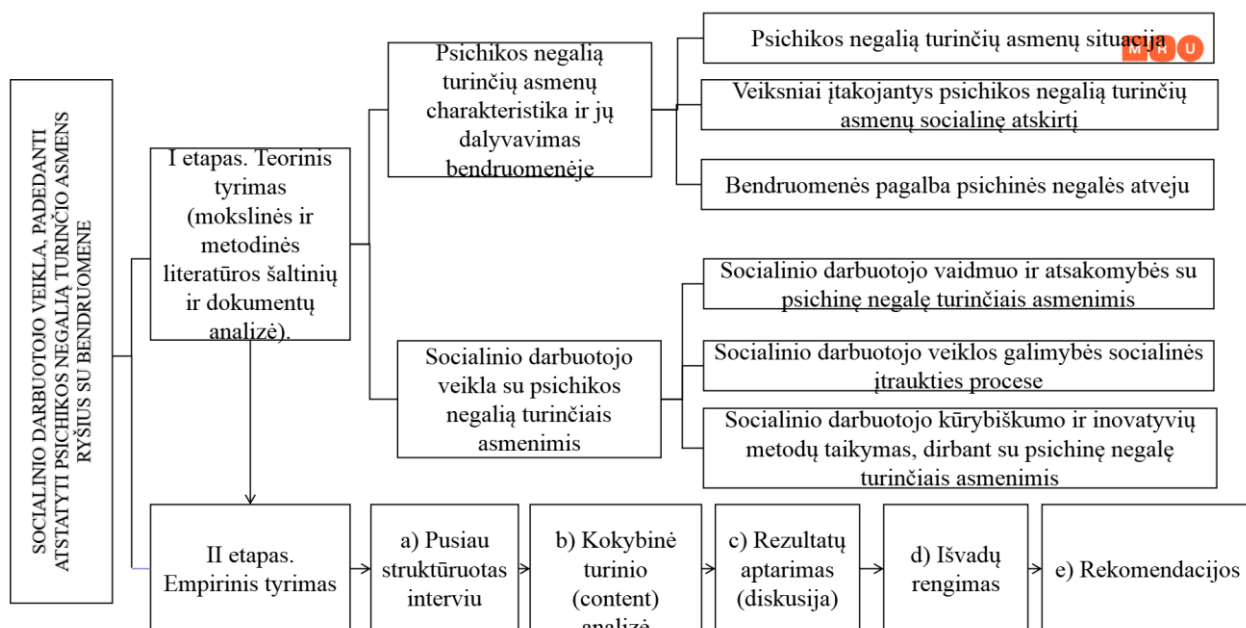
Tyrimo metodo tinkamumas. Kokybiniam tyrimui, atliekant interviu metodą pagrindinis dėmesys skiriamas tiriamųjų patirtims, o ne iš anksto numatytiems atsakymų variantams. Informacija renkama, siekiant išgirsti ką sako tyrimo dalyviai, priimti naują, negirdėtą informaciją bei gebėti ją analizuoti (Gaižauskaitė ir Valavičienė, 2016). Rupšienė (2007) išskiria kokybinio tyrimo naudą teigiant, kad šio metodo atlikimas turi daugiau galimybių gauti detalesnius, pagrįstus argumentus, o tai suteikia tyrėjui galimybę išsamiau suprasti tiriamą reiškinį.

Kokybinio tyrimo, pusiau struktūruoto interviu pasirinkimą ir tinkamumą lėmė:

- galimybė išanalizuoti bei iširti socialinių darbuotojų asmenines patirtis, dirbant su psichinę negalią turinčiais asmenimis;
- galimybė plėtoti pokalbį neutralia eiga, atsižvelgiant į tyrimo dalyvių atsakymus ir interviu eigą;
- gebėti analizuoti, struktūrizuoti skirtingas patirtis skirtingomis kategorijomis ir subkategorijomis, išskiriant svarbiausius aspektus, atsakant į tyrimo tikslą.

Tyrimo schema. Siekiant išanalizuoti socialinio darbuotojo veiklos galimybes, padedant atstatyti psichikos negalią turinčio asmens ryšius su bendruomene pirmiausia buvo atlikta mokslinė literatūros analizė, peržvelgti aktualūs moksliniai šaltiniai, norminiai dokumentai bei galiojantys teisės aktai (žr. 4pav.). Mokslinė tyrimo analizė leido apibrėžti psichinę negalią turinčių asmenų ypatumus, veiksnius, įtakojančius socialinę atskirtį bei bendruomenės pagalbos svarbą negalės atveju. Mokslinės literatūros analizė atskleidė kokios yra socialinio darbuotojo veiklos galimybės, dirbant su psichinę negalią turinčiais asmenimis, taip pat buvo apibrėžtos ir socialinės įtraukties galimybės, profesinės savybės bei kompetencijos reikalingos socialiniam darbuotojui, kaip profesionalui siekiant atstatyti prarastus ryšius su bendruomene. Teorinėje dalyje buvo

analizuojami kūrybiškumo bei inovatyvių metodų taikymo aspektai, siekiant įtraukties bendruomenėje. Kaip teigia Aleknavičiūtė ir kt. (2020) teorinės dalies pagrindas leidžia kryptingai planuoti empirinį tyrimą bei užtikrinti tikslingą analizės atlikimą.

4 pav. Magistrinio tyrimo loginė schema

Šaltinis: sudaryta MD autorės

Toliau nagrinėjant magistrinio tyrimo loginę schemą matyti, kad po pirmojo etapo, seka antrasis etapas t.y empirinis tyrimas → pusiau struktūruotas interviu → kokybinė turinio (content) analizė → rezultatų aptarimas (diskusija) → išvadų rengimas → rekomendacijos.

Tyrimo imtis. Kaip teigia Gaižauskaitė ir Valavavičienė (2016) tyrimo imtis gali būti sudaryta pagal iš anksto nustatytus atrankos kriterijus, kuriuos turi atitikti tyrimo dalyviai. Siekiant nustatyti socialinio darbuotojo veiklos galimybes, padedant atstatyti psichikos negalią turinčio asmens ryšius su bendruomene, tyrimo imtis buvo sudaryta pagal nustatytus atrankos kriterijus:

- aukštasis socialinio darbo išsilavinimas;
- socialinis darbuotojas, dirbantis su psichinę negalią turinčiais asmenimis;
- patirtis socialinio darbo srityje ne mažesnė nei 1 metai.

Tyrimo duomenys buvo renkami tol, kol nauji duomenys nebedavė naujos informacijos, pradėjo kartotis. „Tai vadinama duomenų prisotinomumo principu“ (Gaižauskaitė ir Valavavičienė, 2016, p. 41). Tyrime dalyvavo 8 socialinės darbuotojos turinčios socialinio darbo išsilavinimą, nuo 3 iki 15 metų patirtį, bei dirbančios su psichinę negalią turinčiais asmenimis (žr. 4 lentelę):

4 lentelė. Tyrimo dalyvių atrankos kriterijai

Kodas	Istaiga, kurioje dirba	Socialinio darbo išsilavinimas	Darbo patirtis
SD1	X Socialinės globos namai	Socialinė darbuotoja	6
SD2	X Socialinės globos namai	Socialinė darbuotoja	5
SD3	X Grupinio gyvenimo namai	Socialinė darbuotoja	3
SD4	X Socialinės dirbtuvės	Socialinė darbuotoja	3
SD5	X Neįgaliųjų veiklos centras	Vyr. Socialinė darbuotoja	7
SD6	X Socialinės globos namai	Socialinė darbuotoja	5
SD7	Bendrija „X viltis“	Vyr. Socialinė darbuotoja	15
SD8	X Neįgaliųjų veiklos centras	Socialinė darbuotoja	6

Šaltinis: sudaryta MB autorės.

Tyrimo duomenų rinkimo instrumentas. Empirinių duomenų rinkimui pasirinktas pusiau struktūruotas interviu. Remiantis Gaižauskaite ir Valavavičienė (2020) atliekant pusiau struktūruotą interviu, taikomas iš anksto paruoštas klausimynas, tačiau jis gali būti atitinkamai pakoreguotas, atsižvelgiant į situaciją. Klausimynas buvo parengtas, atsižvelgiant į teorinės dalies turinį, keliamus tikslus bei probleminius klausimus (žr. 5 lentelę). Interviu klausimai buvo užduodami ne tuo pačiu eiliškumu, kai kurie dar aptarti ir pakartoti tyrimo gale, siekiant išsamesnės informacijos bei validumo atliekant tyrimą (žr. 5 lentelę).

5 lentelė. Pusiau struktūruoto interviu klausimynas

Klausimai	Sąsajos su teorine darbo dalimi
1. Papasakokite su kokiais iššūkiais savo kasdieniame gyvenime susiduria psichinę negalią turintys asmenys? 2. Apibūdinkite, kokiomis savybėmis pasižymi psichikos negalią turintys asmenys?	Psichinę negalią turinčių asmenų ypatumai
3. Kaip manote, kokie veiksniai jūsų nuomone, labiausiai prisideda prie psichikos negalią turinčių asmenų socialinės atskirties? 4. Kaip manote, koks yra visuomenės vaidmuo kai kalbame apie psichinę negalią turinčių asmenų priėmimą bendruomenėje bei įtrauktį? 5. Kaip manote, kokia bendruomeninė pagalba yra teikiama psichikos negalią turintiems asmenims? Su kokiais iššūkiais susiduriama?	Veiksniai įtakojantys psichinę negalią turinčių asmenų socialinę atskirtį, bendruomenės pagalba negalės atveju
6. Kokius inovatyvius metodus ir kūrybiškas strategijas naudojate, dirbant su psichikos negalią turinčiais asmenimis? Kaip jie prisideda prie geresnio įtraukties proceso? 7. Ar galėtumėte pasidalinti konkrečia patirtimi, sėkmės istorija, socialinės įtraukties procese, dirbant su psichinę negalią turinčiais asmenimis?	Socialinio darbuotojo kūrybiškumo ir inovatyvių metodų taikymas socialinės įtraukties procese
8. Kokios jūsų nuomone yra pagrindinės	Socialinio darbuotojo vaidmuo dirbant su

profesinės savybės siekiant užtikrinti kokybišką pagalbą psichinę negalią turinčiam asmeniui? 9. Kokius įgūdžius ir žinias turi turėti socialinis darbuotojas, siekiant profesionalumo ir socialinės įtraukties, dirbant su psichinę negalią turinčiais asmenimis?	psichinę negalią turinčiais asmenimis
10. Papasakokite su kokiomis institucijomis bendradarbiaujate, siekiant užtikrinti psichinę negalią turinčių asmenų socialinę įtrauktį? Kokių sunkumų kyla bendradarbiaujant su kitomis institucijomis profesionalais?	Socialinio darbuotojo veiklos galimybės socialinės įtraukties procese, bendradarbiavimo svarba

Tyrimo organizavimas. Pasirengimas tyrimui buvo suskirstytas tam tikrai etapais (žr. 6 lentelę).

6 lentelė. *Tyrimo organizavimo etapai*

Pasirengimas tyrimui	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Mokslinės literatūros analizės pagrindu suformuluotas pusiau struktūruotas interviu, atviri klausimai; ➤ Pilotinio tyrimo pagalba išbandytas interviu, pakoreguoti klausimai, eiliškumas. Tyrimas buvo išbandytas su socialine darbuotoja, gauti tyrimo duomenys neįtraukti analizuojant gautus rezultatus; ➤ Nustatyti atrankos kriterijai (išsilavinimas, patirtis, darbo vieta: (žr. 6lentelę); ➤ Tyrimo dalyvių pasirinkimas (susisiekti telefonu, sutartas laikas ir data atlikti tyrimui)'; ➤ Tyrimo dalyvių prašymų interviu klausimai nusiųsti elektroniniu paštu susipažinimui; ➤ Tyrimui įrašyti paruoštas garso įrašymo įrankis mobiliajame telefone;
Tyrimo eiga	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Visi 8 interviu vyko nuvykus į tyrimo dalyvių darbo vietas; ➤ Tyrimo dalyviai buvo supažindinti su anonimiškumo ir gautų duomenų konfidencialumo užtikrinimu. ➤ Atliktų interviu trukmė svyravo nuo 30min. Iki 1val. 40min. ➤ Interviu surinkimas truko nuo 2025 Gruodžio mėn. iki 2025 Kovo mėn.
Tyrimo rezultatų analizė	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Rezultatų apdorojimas ir transkribavimas; ➤ Gautų duomenų analizavimas, skirstymas į subkategorijas, kategorijas; ➤ Duomenų grupavimas į atskiras potemes, atsižvelgiant į probleminius klausimus; ➤ Duomenų analizė, susietumas su teorine darbo dalimi.

Duomenų analizės metodas. Kokybinių duomenų analizė yra gana individualus procesas, nes daug kas priklauso nuo paties tyrėjo t.y jo patirties, priemonių, bei turimų įgūdžių, todėl nėra vieno teisingo ar universalus duomenų analizės kelio (Gaižauskaitė ir Valavičienė, 2016).

Aleknevičienė ir kt. (2020) išskiria turinio analizės metodą, siekiant išanalizuoti kokybinės informacijos turinį bei atskleisti tiriamą problematiką, ryšius ir sąsajas. Siekiant išsiaiškinti socialinio darbuotojo veiklos galimybes, padedant atstatyti psichikos negalią turinčio asmens ryšius su bendruomene, atlikus pusiau struktūruotą interviu pasirinktas turinio analizės metodas. Duomenų analizė buvo atliekama tam tikrais etapais:

- Duomenų surinkimas.
- Duomenų transkribavimas.
- Duomenų susisteminimas, kodavimas, siekiant išryškinti pagrindines temas ir elementus, pasitelkiant QDA Miner Lite kompiuterinę programą (žr. 2 – 3 priedus).
- Kategorijų kūrimas, suskirstant į pagrindines temas, atsižvelgiant į tyrimo tikslą, iškeltus probleminius klausimus.
- Duomenų interpretacija ir analizavimas, analizuojant ir interpretuojant gautus rezultatus, susiejant su teorine dalimi, moksliniais šaltiniais, ieškant sąsajų arba jas paneigiant.
- Diskusijų ir išvadų pateikimas, atsižvelgiant į gautus rezultatus.

Tyrimo etika. Gaižauskaitė ir Valevičienė (2016) teigia, kad kokybinis interviu yra paremtas glaudžiu bendradarbiavimu tarp tyrėjo ir dalyvio, todėl gali kilti tam tikri etiniai iššūkiai. Tyrėjui svarbiausia išlikti kuo neutraliam, nevertinti tyrėjo atsakymų, užtikrinti konfidencialumą, gebėti reaguoti į situaciją. Žydžiūnaitė ir Sabaliauskas (2017) išskiria pagrindinius etikos principus t.y. pagarba tyrėjui, duomenų saugumo užtikrinimas, sąmoningas elgesys, kad dalyvis nepatirtų jokios žalos bei lygios teisės visiems tyrimo dalyviams. Atsižvelgus ir išnagrinėjus šiuos etikos principus, etikos tyrimo skaidrumas buvo užtikrintas šiais veiksniais:

- Tyrimo dalyviai buvo supažindinti su atliekamo tyrimo tema, eiga ir teisėmis. Kiekvienas tyrimo dalyvis pasirašė sutikimo formą dalyvauti tyrime, kuriame gautų duomenų konfidencialumas ir anonimiškumas garantuojamas.
- Informantai tyrime dalyvauti buvo kviečiami savo noru, be spaudimo ar įkalbinėjimo.
- Gauti tyrimo duomenys buvo nuasmeninti, pervadinant tyrimo dalyvius raidiniais ir skaitiniais inicialais (SD1, SD2, SD3 ir t.t.)
- Tyrimo dalyviams buvo suteikiama galimybė nutraukti interviu bet kada, esant poreikiui nebetęsti ar kitaip kontroliuoti tyrimo eigą.
- Visi tyrimo dalyviai buvo vertinami vienodai, be išankstinių nusistatymų ir nuostatų.

Tyrimo ribotumas. Tyrimo ribotumą sąponavo tai, kad interviu buvo atliktas su socialinėmis darbuotojomis, dirbančiomis su psichinę negalią turinčiais asmenimis, o tai yra itin jautri socialinė sritis bei klientų grupė, todėl tyrimo metu galimai nebuvo atskleistos visos patirtys bei detalės, dėl institucijoje galiojančių konfidencialumo principų, taikomų teisinių reglamentų, saugančių klientų privatumą. Tai galėjo turėti įtakos tyrimo pilnumui ir gilumui.

3.2. Tyrimo rezultatų analizė

Atsižvelgiant į tyrimo probleminius klausimus, gauti duomenys buvo struktūruoti į tris pagrindines analitines dalis, leidžiančias išsamiai atskleisti socialinio darbuotojo veiklos ypatumus, padedant atkurti psichinę negalią turinčio asmens ryšius su bendruomene:

- pirmojoje dalyje nagrinėjami veiksniai, įtakojantys psichinę negalią turinčių asmenų socialinę atskirtį;
- antroje dalyje analizuojamos socialinių darbuotojų priemonės, metodai bei pagalbos būdai, padedantys atstatyti psichikos negalią turinčių asmenų ryšius su bendruomene;
- trečioje dalyje nagrinėjamos socialinio darbuotojo profesinės savybės bei kompetencijos dirbant su psichinę negalę turinčiais asmenimis.

3.2.1. Veiksniai, įtakojantys psichinę negalę turinčių asmenų socialinę atskirtį

Siekiant išsiaiškinti socialinio darbuotojo veiklos galimybes, dirbant su psichinę negalią turinčiais asmenimis, labai svarbu išnagrinėti kaip tyrimo dalyviai, t.y. socialiniai darbuotojai apibrėžia psichinę negalią turinčių asmenų asmenines savybes, su kokiais iššūkiais susiduria kasdieniame gyvenime psichinę negalią turintys asmenys, bei kokios priežastys įtakoja socialinę atskirtį (žr. 7 lentelę).

7 lentelė. *Veiksniai, įtakojantys psichinę negalią turinčio asmens socialinę atskirtį*

Veiksniai, įtakojantys psichinę negalią turinčių asmenų socialinę atskirtį		
Asmeninės savybės (emocionalumas, žema savivertė, apatiškumas, uždarumas, hiperaktyvumas, empatijos stoka)	Iššūkiai kasdieniame gyvenime (stigmatizavimas, ribota šeimos pagalba, užimtumo problemos, sunkumai bendraujant, sveikatos problemos, savipriežiūros įgūdžių stoka)	Išoriniai veiksniai (švietimo trūkumas, neigiamas žiniasklaidos vaidmuo, socialinių paslaugų trūkumas, prieinamumo problemos, ekonominė nelygybė, geografinis rodiklis)

Kategorija: asmeninės savybės. Gauti duomenys atskleidė, kad psichinę negalią turintys asmenys pasižymi tam tikromis asmeninėmis savybėmis, kurios gali būti grupuojamos į tokias subkategorijas kaip emocionalumas, žema savivertė, apatiškumas, uždarumas, hiperaktyvumas, empatijos stoka (žr. 8 lentelę).

8 lentelė. Asmeninės savybės

Subkategorija	Patvirtinantis teiginys
Emocionalumas	SD3,, <...> nuotaikos žinoma kintančios“ SD5 „Jautrumas taip pat perdėtas“ SD7 „Priskirčiau ir didelį jautrumą, kartais jis perdėtas, kartais neadekvatus <...>“ SD7 „Darbo vietos jie neišlaiko dėl nuolat kintančios emocinės būklės <...>“
Žema savivertė	SD2 „<...> kuriems būdingas didelis nepasitikėjimas savimi <...>“ SD8 „<...> labai nepasitiki savimi, todėl jiems labai svarbu asmuo, dirbantis, kuriuo jie galėtų besąlygiškai pasitikėti“ SD8 „Dauguma ir neprašo pagalbos, nes jaučia gėdą, atstūmimą“
Apatiškumas	SD5 „<...> duodam kažką padaryti <...>tai ir nuvalys tą vietą, ne kitur <...>“ SD6 „<...> kai kuriems yra sunku ir atsikelti iš lovos, pavalgyti“ SD8 „<...> apatiški visai aplinkai, kuri juos supa“ SD8 „<...> žymiai mažiau įsitraukia į kasdienį gyvenimą, tarsi nustoja mėgautis gyvenimu“
Uždarumas	SD3,, <...> negeba sukurti santykio, ryšio <...> “bendravimo funkcijos sutrikusios <...>“ SD4 <...> daugiau laikosi nuošalyje <...>“ SD7,,<...> praeiti nuošaliu, nulenkus galvą, susigūžus“ SD3,, Elementarus išėjimas į parduotuvę jau yra iššūkis<...>“
Hiperaktyvumas	SD2 „<...> sunkiai koncentruoja dėmesį toje pačioje pasikartojančioje veikloje, sunkiai išlaiko monotoniją <...>“ SD2 „Būtinai nuolatinis situacijos atnaujinimas, kad pritraukti juos ir sudominti“
Empatijos stoka	SD5,,<...> vieni iš kitų nevengia ir pasišaipyti, konkuruoti<...> “ SD4,,<...> senbuviai linkę konkuruoti, pasirodyt“ SD5,,<...> turėtų užjausti vienas kitą, tačiau jų tarpusavio santykis kitoks <...>“ SD6,,<...>kalba tik apie save, tarytum saulė sukasi tik aplink juos<...>“

Socialinių darbuotojų teigimu, emocionalumas yra viena iš asmeninių savybių, kuria pasižymi psichinę negalią turintys asmenys. Atsakymai leidžia suprasti, kad tokie asmenys dažniausiai pasižymi nuotaikų kaita, o tai įtakoja gebėjimą prisitaikant tam tikrose situacijose dėl nuolat kintančios, nestabilios emocinės būklės. Gauti duomenys išryškina padidėjusį jautrumą, o tai lemia psichinę negalią turinčio asmens emocinį nestabilumą, jautresnę reakciją į aplinkos dirgiklius, kuri juos supa. Remiantis tyrimo informanto SD7 išsakyta nuomone: „*Darbo vietos jie neišlaiko dėl nuolat kintančios emocinės būklės <...>*“, galima interpretuoti, kad emocinės pusiausvyros nestabilumas tiesiogiai įtakoja darbinės veiklos pokyčius neigiamu atžvilgiu.

Tyrimo dalyvių išsakytos mintys leidžia teigti, kad žema savivertė formuoja psichinę negalią turinčiam asmeniui neigiamą požiūrį į save. Toks asmuo jaučiasi nepakankamai vertingas, nepasitiki savo jėgomis, o tai kelia ypatingai daug iššūkių, siekiant užtikrinti reikiamą pagalbą

asmeniui. Žema savivertė gali tiesiogiai įtakoti pagalbos paieškos ir priėmimo procesus, nes asmuo vengia kreiptis pagalbos dėl nepasitikėjimo savimi bei savęs nuvertinimo.

Psichinę negalią turintys asmenys pasižymi labai skirtingomis ir kontrastingomis, viena kitai prieštaraujančiomis savybėmis. Informantų interviu duomenys patvirtina ir įrodo, kad tiek hiperaktyvumas, tiek apatiškumas yra savybės, kuriomis pasižymi psichinę negalią turintys asmenys. Gauti tyrimo duomenys atskleidė, kad psichinę negalią turintys asmenys gali būti apatiški, abejingi aplinkos veiksniams, jie neturi motyvacijos bei noro įsitraukti į kasdienes veiklas bei užsiėmimus. Priešinga savybė, kurią išskiria socialiniai darbuotojai yra hiperaktyvumas, kuris taip pat kelia iššūkių kasdienėse veiklose. Asmuo nesukoncentruoja dėmesio vienoje veikloje, negeba užsiimti viena veikla. Gauti duomenys įrodo, kad psichinę negalią turintiems asmenims sunku išaiškinti vidinę pusiausvyrą, dėl emocinės būklės, kuri neigiamai įtakoja kasdienes gyvenimo aspektus.

Tyrimo dalyvių teigimu, psichinę negalią turintiems asmenims yra būdingas uždarumas. Analizuojant tyrimo atsakymų duomenis, galima įžvelgti, kad uždarumas tam tikrais atvejais yra tarsi gynybinė reakcija, siekiant atsiriboti nuo supančios aplinkos, o tai įrodo SD7 teiginys „<...> *praeiti nuošaliu, nulenkus galvą, susigūžus*“. Tai rodo, kad uždarumas tam tikrais atvejais gali būti būdas, atsiribojant nuo išorinio pasaulio. Kita vertus, tai gali būti savybė, įtakota psichinės ligos simptomatikos bei eigos.

Empatijos stoka, dar viena savybė, kuria pasižymi psichinę negalią turintys asmenys. Informantų patirtys rodo, kad tokie asmenys dažniausiai yra orientuoti į savo patyrimus, ne visada mato kas vyksta aplink, o tai neigiamai įtakoja palaikant ir kuriant socialinius ryšius. Kaip teigia Mačiulis ir kt. (2015) psichinė negalia sukelia pakitimus savęs bei aplinkos suvokimo srityse, todėl galima daryti prielaidą, kad empatijos stoka gali būti įtakotas psichinės ligos simptomatikos bei procesų.

Taigi, apibendrinus gautus rezultatus galima teigti, kad psichinė negalia veikia asmenis ne tik kasdienėse gyvenimo srityse, bet ir įtakoja asmens gebėjimus reaguoti į tam tikras situacijas, įtakoja asmens savybes. Mačiulis ir kt. (2015) teigė, kad psichinė negalia veikia neigiamai asmens suvokimo procesus, tuo tarpu Baltokienė ir Dirgėlienė (2011) išskyrė, kad psichinę negalią turintys asmenys pasižymi pakitusiu elgesiu. Gauti tyrimo rezultatai patvirtina mokslinės literatūros analizės duomenis, išskiriant pagrindines asmenines savybes, kuriomis pasižymi psichinę negalią turintys asmenys t.y. emocionalumas, žema savivertė, apatiškumas, uždarumas, hiperaktyvumas, empatijos stoka. Tai rodo, kad psichinė negalia veikia asmens savybes bei skatina socialinės atskirties procesus.

Kategorija: iššūkiai kasdieniame gyvenime. Informantų teigimu, psichinę negalią turintys asmenys susiduria ne tik su asmenybės pokyčiais, bet ir su kasdieniais iššūkiais, kurie įtakoja ir

neigiamai veikia gyvenimo kokybę. Rezultatai atskleidžia, kad savo kasdieniame gyvenime psichinę negalią turintys asmenys susiduria su stigmatizavimo iššūkiais, ribota šeimos pagalba, užimtumo problemomis, sunkumais bendraujant, sveikatos problemomis bei savipriežiūros įgūdžių stoka (žr. 9 lentelę).

9 lentelė. Iššūkiai kasdieniame gyvenime

Subkategorija	Patvirtinantis teiginys
Stigmatizavimas	SD4 „<...>visuomenėje yra toks stereotipas, kad jeigu tik psichinė negalia <...> neaišku ko laukti iš tokių žmonių“ SD5 „<...> išlips iš tos burbulinės vonios, kad tik nebūti kartu“ SD3 „<...>galbūt baugu, nejauku šalia jų <...>“ SD4 „Kad ji pradėjo rėkti ant jo...“ SD5 „<...>nesupratimo ir neapykantos sulaukiam iš vyresnio amžiaus asmenų <...> kodėl čia tokie lankosi<...>“ SD5 „<...> matėsi kaip jaunuoliai jautėsi nejaukiai <...>sausainių neėmė iš lėkštės, kurias nešiojo mūsiškiai <...>“ SD6 „<...>mažiau kviečia miestelio bendruomenės, į renginius kvietimus gaunam labai retai<...>“
Ribota šeimos pagalba	SD6 „<...>dauguma net neturi tos artimos šeimos <...>“ SD7 „<...>neturi tos laisvės ir galimybių dėl artimųjų įtakos<...>“ SD7 „<...>šeimos indėlis yra labai svarbus“
Užimtumo problemos	SD6 „<...>darbo rinkoje tokie asmenys irgi sunkiai išsilaiko <...>“ SD7 „<...>ne visos darbo vietos pritaikytos psichinę negalią turintiems asmenims <...>“ SD8 „<...>žymiai sunkiau susirasti darbą, išlaikyti jį <...>“
Sunkumai bendraujant	SD7 „<...>žodynas skurdus, socialinis elgesys pakitęs <...>“ SD2 „<...>sudėtinga užmegzti santykius, paprastą nuoširdžią draugystę“ SD6 „<...>negeba ir kurt santykių, išlaikyti jų <...>“ SD7 „<...>nori meilės, nori artimų santykių, antros pusės, bet jiems nepavyksta.“
Sveikatos problemos	SD5 „<...>odos problemos, dantų problemos, kurios išsivysto ir dėl ilgalaikio medikamentų vartojimo“ SD5 „<...>priskirčiau <...> sveikatos problemas, gretutines ligas“ SD1 „<...>daugiausiai psichinę negalią turinčių asmenų susiduria su negebėjimu <...> kas svarbiausia rūpinimosi savo sveikata turbūt.“
Savipriežiūros įgūdžių stoka	SD1 „<...>daugumai nelabai ir rūpi kaip jie atrodo, ar išsimaudę, ar susitvarkę“ SD2 „stokoja savarankiško gyvenimo įgūdžių buityje<...>“ SD3 „<...>negeba tinkamai pasirinkti maisto produktų, pasigaminti valgyt<...>“ SD6 „<...>higienos įgūdžiai yra riboti <...> dantis išsivalyti rytais gali būti iššūkis“

Atstūmimas yra vienas svarbiausių iššūkių bei sunkumų, su kuriuo susiduria psichinę negalią turintys asmenys. Informantų teigimu, visuomenė vis dar bijo ir nėra pakankamai brandi priimti psichinę negalią turinčius asmenis bei laikyti juos tapačia visuomenės dalimi. Informanto SD5 išsakyti teiginiai išryškina bei pagrindžia mintį, kad atstūmimas bei nežinojimas egzistuoja visose visuomenės grupėse, nepriklausomai nuo amžiaus ar kitų rodiklių: „<...>nesupratimo ir neapykantos sulaukiam iš vyresnio amžiaus asmenų <...> kodėl čia tokie lankosi<...>“, „<...>

matėsi kaip jaunuoliai jautėsi nejaukiai <...>sausainių neėmė iš lėkštės, kurias nešiojo mūsiškiai <...> “. Tai rodo, kad atstūmimas skatina stigmatizacijos procesus, visuomenė yra formuojama neigiamų stereotipų, vengia kontaktų su psichinę negalią turinčiais asmenimis.

Informantų atsakymai rodo, kad ribota šeimos pagalba gali būti viena sudedamųjų dalių, keliančių iššūkių kasdienybėje. Socialiniai darbuotojai teigia, kad perdėtas rūpestis, globa, gali neigiamai įtakoti psichinę negalią turinčio asmens savarankiškumo galimybes. Kita vertus, šeimos nariai gali būti svarbus palaikymo šaltinis, artimiausias pagalbos tinklas, užtikrinantis tikslingą pagalbą. Tai rodo, kad šeimos vaidmuo yra ypatingai svarbus psichinę negalią turintiems asmenims.

Gauti duomenys išryškina užimtumo sunkumus darbo rinkoje. Įtakoti psichinės ligos simptomatikos, nelanksčios darbo aplinkos, netinkamų darbo metodų, psichinę negalią turintys asmenys susiduria su iššūkiais išsilaikant darbo rinkoje bei prisitaikant darbinėje aplinkoje. Galima teigti, kad sunkumai darbo rinkoje tiesiogiai veikia psichinę negalią turinčius asmenis. Jie tampa ekonomiškai neaktyvūs darbo rinkoje, susiduria su finansiniais sunkumais, negeba užtikrinti būtiniausių poreikių savo kasdienybėje.

Tyrimo dalyvių išsakytos mintys leidžia teigti, kad psichinę negalią turintys asmenys susiduria su sunkumais bendraujant bei palaikant artimus santykius su žmonėmis. Dėl sutrikusių bendravimo funkcijų psichinę negalią turintys asmenys ne tik patys negali išreikšti savo minčių, emocijų, tačiau susiduria su sunkumais palaikant artimą santykį, gebant suprasti kito žmogaus jausmus. SD7 informanto teiginys „*<...>nori meilės, nori artimų santykių, antros pusės, bet jiems nepavyksta.*“ leidžia teigti, kad gebėjimas kurti ir išlaikyti artimus santykius yra tarsi pamatinė vertybė, siekiant emocinės gerovės, o šiems gebėjimus sutrikus atsiranda atskirties, vienatvės jausmas.

Sveikatos problemos, gretutinės ligos yra dar vienas iššūkis, su kuriuo susiduria psichinę negalią turintys asmenys savo kasdienybėje. Tyrimo dalyvis SD5 teigė, kad „*<...>odos problemos, dantų problemos, kurios išsivysto ir dėl ilgalaikio medikamentų vartojimo*“. Tai rodo, kad psichinę negalią turintys asmenys, įtakoti turimos negalės susiduria su papildomomis sveikatos problemomis, o tai gali pabloginti bendrą savijautą, apsunkinti gydymą ir dar labiau įtakoti asmens savarankiškumą bei dalyvumą kasdienėse gyvenimo srityse.

Gauti tyrimo rezultatai atskleidžia, kad psichinę negalią turintys asmenys praranda gebėjimus įvairiose savipriežiūros srityse. Asmenys negeba tinkamai pasirūpinti savo asmenine higiena, prarandami gebėjimai rūpinantis savo buitimi. Tai rodo, kad psichinę negalią turintys asmenys praranda pagrindinius gebėjimus kasdienėse gyvenimo srityse, kurie skatina dar didesnius atskirties, saviizoliacijos procesus.

Taigi, apibendrinus gautus rezultatus, galima teigti, kad psichinę negalią turintys asmenys susiduria su įvairiais iššūkiais ir sunkumais kasdieniame gyvenime. Nagrinėjant pasaulinės

ataskaitos apie neįgalumą santraukos duomenis (2014) papildomos sveikatos problemos bei ribotas aktyvumas darbo rinkoje buvo išskirti kaip vieni iš iššūkių su kuriais susiduria psichinę negalią turintys asmenys. Informantų atsakymai patvirtino, kad gretutinės ligos bei sunkumai darbo rinkoje kelia daug iššūkių kasdienėse gyvenimo srityse, siekiant užtikrinti kokybišką bei pilnavertį gyvenimą. Kreivienė ir Vaičiulaitienė (2013) nagrinėjo vidinius gyvenimo parametrus, teigiant, kad artimi santykiai yra ypatingai svarbūs psichinę negalią turintiems asmenims, o atliktas tyrimas parodė, kad minėtiems asmenims kyla sunkumų palaikant bei užmezgant artimesnius santykius. Stigmatizavimas, šeimos pagalbos trūkumas bei savipriežiūros įgūdžių stoka buvo dar vieni iššūkių su kuriais susiduria psichinę negalią turintys asmenys savo kasdiniame gyvenime.

Kategorija: išoriniai veiksniai. Nagrinėjant kasdienes gyvenimo iššūkius su kuriais susiduria psichinę negalią turintys asmenys, išryškėjo, kad stigmatizacija yra vienas veiksnių, įtakojančių socialinės atskirties procesus, todėl labai svarbu išsiaiškinti kokios yra šio reiškinio priežastys bei veiksniai (žr. 10 lentelę).

10 lentelė. *Išoriniai veiksniai*

Subkategorija	Patvirtinantis teiginys
Švietimo trūkumas	SD7 „<...>bendradarbiams, kolegoms trūksta informacijos, mokymų kaip elgtis tam tikrose situacijose <...>“ SD2 „Iš nežinojimo gimsta ir baimė šiems asmenims <...>“ SD3 „<...>jie vis dar yra nematomi, kažkur įstaigose <...> bet ne kasdiniame mūsų gyvenime.“ SD4 „Informacijos trūkumas.“ SD5 „<...>vadovėliai, informacija yra pasenusi<...>“ SD6 „Apie psichinę negalią pradėta kalbėti sąlyginai neseniai.“ SD7 „<...>stebisi kaip galima dirbti su tokiais asmenimis <...>“ SD8 „Trūksta informacijos, švietimo <...>“ SD3 „<...>visuomenės švietimas turėtų būti skatinamas nuo mažens.“
Neigiamas žiniasklaidos vaidmuo	SD4 „<...>teko bendrauti su žurnalistais dėl iškreiptos informacijos, nepatikrintų faktų <...>“ SD4 „<...>koks įvaizdis yra formuojamas, tai ir žmonės tokių asmenų prisibijo <...>“ SD8 „<...>psichinė liga vis dar „piešiama“ niūriai <...>“, „<...>matome įvairiuose portaluose, socialiniuose tinkluose.“
Socialinių paslaugų prieinamumo trūkumas	SD3 „<...>negeba tvarkyti dokumentų, neturi informacijos kur yra teikiama pagalba <...>“ SD5 „<...>pačių įstaigų trūkumas tokiems asmenims <...>“ SD6 „<...> nespėjame pasivyti, nespėjame paslaugų teikti <...>“ SD6 „<...>paslaugų gavėjai nelabai žino kas jiems priklauso.“ SD2 „<...>finalinė stotelė tokiems asmenims tampa globos įstaigos, nėra ieškoma kaip asmenis integruoti <...>“ SD7 „<...>asmenų skaičius yra ribotas, nors laukiančiųjų sąrašė turim ne vieną asmenį<...>“
Ekonominė	SD8 „<...>nuo to kenčia ir pragyvenimo lygis“

nelygybė	SD8 „Asmenys neturi galimybių gyventi oriai.“ SD2 „<...>atvyksta apleisti, suvargę <...>“ SD4 „<...>esu dovanojus ir vitaminų <...>žinojau, kad asmuo negali pats nusipirkti.“
Geografinis rodiklis	SD5 „Paslaugų prieinamumas kaimiškose vietovėse yra galima sakyti nulinis <...>“ SD6 „<...>lokacija yra stiprus rodiklis, siekiant užtikrinti reikiamą pagalbą.“ SD3 „<...>didžiausias sunkumas, kad mes esame toliau nuo miesto <...>“ SD5 „<...>o gal galite atsivežti, o tai kaip mums atvykti <...>“

Informantų atsakymai rodo, kad dėl nepakankamo švietimo, informacijos trūkumo, didžioji visuomenės dalis neturi pagrindinių žinių kaip bendrauti su psichinę negalią turinčiais asmenimis. Nežinojimas dažniausiai įtakoja neigiamus stereotipus, mažesnę visuomenės sąmoningumą, o šį teiginį patvirtina SD2 informanto teiginys „*Iš nežinojimo gimsta ir baimė šiems asmenims <...>*“. Tyrimo dalyviai išskiria, kad įtrauktis yra nepakankama, nes psichinę negalią turintys asmenys dažniausiai yra matomi įstaigose, o tai rodo bendruomeniškumo trūkumą. Informantų teigimu, švietimas apie psichinę negalią turėtų būti prioritetas ne tik darbovietėse, bet ir mokyklose, skatinant sąmoningumo jausmą visuomenėje.

Žiniasklaidos vaidmuo yra labai svarbus įrankis, mažinant stigmatizacijos procesus, šviečiant visuomenę teigiamais pavyzdžiais gerąja prasme, tačiau informantų teigimu, žiniasklaidos vaidmuo dažniausiai yra neigiamas, vaizduojantis ligą, tarsi grėsmę. Netinkamas žiniasklaidos vaidmuo formuoja neigiamus stereotipus, skatina visuomenės narius vengti psichinę negalią turinčių asmenų.

Išanalizavus gautus duomenis išryškėjo, kad socialinių paslaugų prieinamumas ir teikimas yra nepakankamas. Ne visi asmenys žino kur gali kreiptis pagalbos, o teikiama pagalba ne visada gali būti kryptinga, atliepanti asmens poreikius. SD2 tyrimo dalyvio teigimu „*<...>finalinė stotelė tokiems asmenims tampa globos įstaigos, nėra ieškoma kaip asmenis integruoti <...>*“. Tai rodo, kad trūksta lanksčių priemonių, prieinamų paslaugų, o teikiamos paslaugos ne visada yra kryptingos, arba nepasiekia pagalbos gavėjo dėl informacijos trūkumo, nežinojimo. Paslaugų prieinamumo trūkumas apsunkina pagalbos teikimo ir socialinės įtraukties procesus.

Gauti duomenys leidžia teigti, kad viena socialinės atskirties priežasčių yra ekonominė nelygybė. Anksčiau nagrinėta kategorija išryškino, kad psichinę negalią turintys asmenys susiduria su problemomis darbo rinkoje, todėl, galima teigti, kad nuolatinė darbo kaita, jo praradimas įtakoja ekonominius bei finansinius sunkumus, kurie kelia daug iššūkių siekiant užtikrinti pagrindinius poreikius. SD4 tyrimo dalyvis teigia: „*<...>esu dovanojus ir vitaminų <...>žinojau, kad asmuo negali pats nusipirkti.*“. Šis teiginys rodo, kad riboti finansiniai ištekliai kelia sunkumų daugelyje

gyvenimo sričių, todėl psichinę negalią turinčiam asmeniui sunku užtikrinti pagrindinius gyvenimo poreikius.

Tyrimo dalyviai išskyrė, kad atstumas, geografinė padėtis yra vienas iš socialinės atskirties veiksnių, siekiant užtikrinti kokybišką pagalbą psichinę negalią turinčiam asmeniui. Informantų teigimu, mažesniuose kaimeliuose pagalbos prieinamumas yra ribotas, susisiekimas yra sudėtingas. Tai rodo, kad trūksta lankstumo pagalbos teikimo procese, siekiant užtikrinti kiekvieno asmens poreikius, kurie turėtų būti prieinami kiekvienam asmeniui, nepaisant gyvenamosios vietos.

Socialinės atskirties priežastys informantų teigimu, dažnu atveju priklauso nuo pačios ligos sudėtingumo bei situacijos. Psichinė negalia veikia žmogaus galimybes dalyvauti kasdieniame gyvenime, o tai įrodo informantų SD7 ir SD1 teiginiai: „<...>procesas gali būti ilgalaikis, nesėkmingas ir besikartojantis daugelį kartų <...>“, „<...>pradeda kelti grėsmę ne tik sau, bet ir artimiesiems <...>“. Gauti tyrimo rezultatai leidžia teigti, kad psichinės ligos sukelti padariniai gali įtakoti socialinės atskirties procesus dėl pakitusio elgesio, o teikiama pagalba ne visada atneša teigiamus rezultatus.

Apibendrinus kategorijos duomenis, siekiant išnagrinėti socialinės atskirties priežastis, remiantis išoriniais veiksniais, galima teigti, kad ši negalia dažnu atveju yra siejama su nežinojimu ir baime, o tai lemia informacijos trūkumas, nepakankamas švietimas. Perkus ir Repper (2013) taip pat nagrinėjo visuomenės požiūrio aspektus psichinės negalės atveju ir teigė, kad stereotipai neigiamai formuoja psichinę negalią turinčius asmenis, todėl siūlė dalintis gerosiomis patirtimis, skatinant teigiamą požiūrį. Žiniasklaidos neigiamus aspektus nagrinėjo Raudeliūnaitė ir Šavareikaitė (2013). Tyrimo duomenys taip pat patvirtino, kad žiniasklaidos vaidmuo psichinės negalės atžvilgiu yra neigiamas bei daro svarbią įtaką visuomenei bei jos požiūrio formavimui. Tyrimo analizė parodė, kad socialinių paslaugų trūkumas yra dar viena socialinės atskirties priežasčių. Tai patvirtina ir Merfeldaitės ir kt. (2021) iškelta mintis, kad teikiamos paslaugos ne visada užtikrina tinkamą paslaugų kokybę, nes į asmenį nėra žiūrima individualiai, atsižvelgiant į jo poreikius. Tyrimo duomenys atskleidė, kad socialinės atskirties priežastis saponuoja ekonominis nestabilumas, negebėjimas užtikrinti savo asmeninių poreikių. Geografinis rodiklis yra taip pat svarbus veiksnys socialinės atskirties procesuose, dėl susisiekimo problemų, paslaugų prieinamumo trūkumo.

3.2.2. Socialinio darbuotojo taikomos priemonės, pagalbos būdai ir metodai, padedantys atkurti psichinę negalią turinčių asmenų ryšius su bendruomene

Išnagrinėjus psichinę negalią turinčių asmenų psichosocialinį portretą skirtingais aspektais matyti, kad psichinę negalią turintys asmenys susiduria su daugeliu iššūkių, todėl patys savarankiškai negeba išspręsti kylančių problemų, negali užtikrinti pilnavertiškos kasdienybės.

Veikiami vidinių pokyčių, neigiamų visuomenės stereotipų bei negebėdami susitvarkyti su kasdieniais iššūkiais, psichinę negalią turintys asmenys susiduria su socialinės atskirties pasekmėmis, todėl labai svarbu išnagrinėti kokius būdus taiko socialiniai darbuotojai, padedant atstatyti prarastus ryšius su bendruomene. Gauti tyrimo duomenis atskleidė pagrindines kategorijas, kurios bus nagrinėjamos šioje temoje t.y. tarpinstitucinio bendradarbiavimo svarba, bendruomeninė pagalba, socialinių darbuotojų taikomi socialinės įtraukties skatinimo būdai bei kūrybinės inovacijos ir metodai, taikomi socialiniame darbe, dirbant su psichine negalia turinčiais asmenimis (žr. 11 lentelę).

11 lentelė. *Socialinio darbuotojo taikomos priemonės, pagalbos būdai bei metodai, padedantys atkurti psichinę negalią turinčių asmenų ryšius su bendruomene.*

Socialinio darbuotojo taikomos priemonės, pagalbos būdai bei metodai, padedantys atkurti psichinę negalią turinčių asmenų ryšius su bendruomene			
Tarpinstitucinis bendradarbiavimas (sveikatos priežiūros įstaigos, švietimo įstaigos, NVO organizacijos, šeima, užimtumo tarnyba, institucijos, teikiančios socialines paslaugas, bendradarbiavimo iššūkiai)	Bendruomeninė pagalba (institucinė pagalba, užimtumo programos, profesionalų pagalba, kultūra įtraukčiai)	Socialinių darbuotojų taikomi įtraukties skatinimo būdai (kasdienių gyvenimo įgūdžių lavinimas, bendravimo įgūdžių ugdymas, įtrauktis į darbo rinką, įtrauktis į bendruomenę)	Kūrybinės strategijos ir inovatyvūs metodai (skaitmeninės ir technologinės inovacijos, kalendorinės šventės, teatro užsiėmimai, muzikos užsiėmimai, dailės užsiėmimai, rankdarbių užsiėmimai, socialinių įgūdžių ugdymas per kūrybiškumą)

Kategorija: tarpinstitucinis bendradarbiavimas. Išnagrinėjus tyrimo dalyvių gautus duomenis, galima teigti, kad socialiniai darbuotojai tarpinstitucinio bendradarbiavimo svarbą laiko kaip svarbų veiksni, kuris padeda socialiniam darbuotojui įtraukties procesuose, siekiant padėti psichinę negalią turinčiam asmeniui. Informantai išskyrė ne tik institucijas, organizacijas su kuriomis bendradarbiauja, tačiau išskyrė ir bendradarbiavimo iššūkius su kuriais susiduria savo profesinėje veikloje (žr. 12 lentelę).

12 lentelė. *Tarpinstitucinis bendradarbiavimas*

Subkategorija	Patvirtinantis teiginys
NVO organizacijos	SD „Daugiausiai bendradarbiaujam su institucijomis esančiomis aplink mūsų regioną t.y. „X viltis“, „X neįgaliųjų draugija“<...>“ SD2 „Vykstam į miestelio esančio šalia, renginius<...>“. SD5 „Artimus ryšius palaikom su „Arkos“ bendruomene<...>“.
Šeima, artimieji	SD2 „Kiek įmanoma ir mes stengiamės įtraukti šeimos narius, pasiorganizuojam įvairias popietes, pasisėdėjimus.“ SD5 „<...>tarpininkaujam ieškant artimųjų“.

	SD4 „Su šeimos nariais stengiamės palaikyti artimą ryšį“.
Užimtumo tarnyba	SD3, <...> bendradarbiaujam mes su įvairiomis institucijomis, pradėdant užimtumo tarnybą<...>“. SD4, <...> tai būtų užimtumo tarnyba<...>“. SD5 „<...> užimtumo tarnyba“.
Institucijos, teikiančios socialines paslaugas	SD1, „Paliko įspūdį Kėdainių socialinės globos namai atvykę su savo pastatytu spektakliu<...>“ SD4, „Visada jaučiu ištiestą ranką iš atvejo vadybininkų<...>“ SD5, „Daugiausiai bendradarbiaujam su savivaldybės institucijomis<...>“ SD7, „Aš tik galiu pasidžiaugti mūsų miesto savivaldybe<...>“
Sveikatos priežiūros įstaigos	SD3, „Periodškai vežam pas gydytojus.“ SD1, <...> registruojam, laukiame eilėse pas gydytojus, odontologus<...>“ SD6 „Daugiausiai bendradarbiaujam<...>“... medicinos personalu.“
Bendradarbiavimo iššūkiai	SD1, „Didžiausi iššūkiai kyla bendradarbiaujant su gydymo įstaigomis, ligoninėmis.“ SD1, <...> jau net bendraujant liūdina, kai į žmones net nėra žiūrima, jų niekas neklausia, iškart mūsų klausia<...>“ SD3, <...> mes turime transportą, tačiau ne visur pajėgiame nuvažiuoti, pas mus irgi ne visi gali atvykti<...>“ SD3, <...> daugiau dėmesio galėtų parodyti artimiausios bendrijos, kad ir kaimelio bendruomenės įtraukiant mus<...>“ SD6, <...> dėl biurokratinių, teisinių dalykų kartais mūsų rankos surištos<...>“ SD6, <...> išskirčiau medicinos darbuotojus<...> ne kartą buvę nesusikalbėjimų<...>“ SD8, <...> teko bendradarbiauti su tam tikromis tarnybomis, vertinančiomis mūsų veiklą<...>“, „<...> jautėmės nesaugiai, tarsi kažką blogo darydami<...>“, <...> pasirodė, kad teorija ir praktika yra du skirtingi dalykai<...>“

Nagrinėjant su kokiomis institucijomis, organizacijomis bendradarbiauja socialiniai darbuotojai, siekiant geresnio įtraukties proceso, matyti, kad bendradarbiavimas su nevyriausybinėmis organizacijomis, panašaus pobūdžio įstaigomis leidžia užtikrinti paslaugų kompleksiskumą, padeda veiksmingiau atliepti klientų poreikius. Galima teigti, kad bendravimas su kitomis įstaigomis leidžia dalintis gerosiomis patirtimis, užmegzti glaudesnius santykius, skatinti bendruomeniškumą.

Informantų teigimu, šeima ir artimieji yra laikomi labai svarbiais bendradarbiavimo partneriais, nes jų įsitraukimas gali reikšmingai prisidėti prie pagalbos efektyvumo, kryptingesnių rezultatų socialinės įtraukties procese. SD tyrimo dalyvio mintis „*Kiek įmanoma ir mes stengiamės įtraukti šeimos narius, pasiorganizuojam įvairias popietes, pasisėdėjimus.*“ patvirtina, kad svarbu įtraukti šeimos narius į bendrą veiklą, siekiant palaikyti turimus ryšius, skatinant palaikyti bendravimą.

Siekiant užtikrinti aktyvumą darbo rinkoje socialiniai darbuotojai išskyrė, kad bendradarbiavimas su užimtumo tarnyba užtikrina psichinę negalią turinčio asmens įtrauktį į darbo rinką, skatina asmens savarankiškumo aspektus. Anksčiau nagrinėtos kategorijos leidžia teigti, kad

psichinę negalią turintys asmenys susiduria su sunkumais darbo rinkoje, negeba išlaikyti darbo vietos, todėl socialinio darbuotojo pagalba, tarpininkaujant su užimtumo tarnyba ir klientu, atlieka svarbų vaidmenį socialinės įtraukties procese.

Išanalizavus gautus rezultatus galima teigti, kad teikiamos socialinės paslaugos, jų įvairovė, leidžia socialiniam darbuotojui, kaip profesionalui teikti kokybiškesnes paslaugas, atliepiančias kliento poreikius. Socialinių darbuotojų teigimu, dirbant su psichinę negalią turinčiais asmenimis, ypatingai svarbus savivaldybių vaidmuo bendradarbiavimo procese. Galima teigti, kad teigiamas savivaldybių vaidmuo skatina ne tik kokybišką socialinių paslaugų teikimą, bet ir užtikrina psichinę negalią turinčių asmenų įtrauktį kultūriniame, ekonominiame, švietimo lygmenyje.

Analizuojant tarpinstitucinio bendradarbiavimo svarbą, tyrimo dalyviai išskyrė sveikatos priežiūros įstaigas. Informantų teigimu, socialiniai darbuotojai atlieka svarbų vaidmenį tarpininkaujant tarp sveikatos priežiūros specialistų ir kliento. Dėl gretutinių ligų, sveikatos problemų, socialiniai darbuotojai esant poreikiui lydi psichinę negalią turinčius asmenis į gydymo įstaigas, o tai įrodo informanto SD3 teiginys „*Periodiškai vežam pas gydytojus.*“.

Išnagrinėjus tarpinstitucinio bendradarbiavimo svarbą išryškėjo, kad socialinio darbuotojo veikloje kyla tam tikrų sunkumų ir kliūčių, siekiant užtikrinti psichinę negalią turinčių asmenų socialinę įtrauktį. Informantų teigimu, kyla sunkumų bendradarbiaujant su sveikatos priežiūros paslaugas teikiančiais specialistais. Socialiniai darbuotojai teigia, kad psichinę negalią turintys asmenys tam tikrais atvejais tarsi nugalunami priimti sprendimus, išreikšti savo nuomonę, tai įrodo SD1 išsakytas teiginys: „<...>jau net bendraujant liūdina, kai į žmones net nėra žiūrima, jų niekas neklausia, iškart mūsų klausia<...>“. Tyrimo atsakymai leidžia teigti, kad trūksta bendradarbiavimo kultūrine prasme, socialiniai darbuotojai nejaučia palaikymo iš artimiausių bendruomenių, kurios yra labai svarbios kultūrinei tapatybei bei vertybėms puoselėti, siekiant įtraukties plačiąja prasme. Tyrimo metu paaiškėjo ir socialiniai darbuotojai išskyrė nesaugumo jausmą, susijusį su veiklos priežiūros ir audito patikromis. SD8 informanto teigimu: „<...>teko bendradarbiauti su tam tikromis tarnybomis, vertinančiomis mūsų veiklą<...>“, „<...>jautėmės nesaugiai, tarsi kažką blogo darydami<...>“, <...>pasirodė, kad teorija ir praktika yra du skirtingi dalykai<...>. Tai rodo tiesioginį atotrūkį tarp teorinių žinių bei realios darbo patirties.

Taigi, apibendrinus tyrimo duomenis galima teigti, kad tarpinstitucinis bendradarbiavimas socialiniame darbe sudaro prielaidas socialiniam darbuotojui visapusiškai įtraukti psichinę negalią turinčius asmenis į bendruomenę, užtikrinant jiems reikalingą pagalbą įvairiais lygmenimis. Tyrimo dalyviai išskyrė, kad bendradarbiavimas ypatingai svarbus su artimaisiais, NVO organizacijomis, sveikatos priežiūros specialistais, užimtumo tarnyba, įstaigomis, teikiančiomis socialines paslaugas. Staniulienė (2012) taip pat tyrė bendradarbiavimo svarbą socialinio darbo kontekste ir išskyrė, kad institucinis dialogas turi didelę reikšmę atliepiant psichinę negalią turinčių asmenų poreikius.

Kokybinio tyrimo analizė parodė, kad socialiniai darbuotojai susiduria su iššūkiais ir sunkumais bendraujant su sveikatos priežiūros specialistais, institucijomis, vykdančiomis veiklos priežiūrą, trūksta įtraukties artimiausių bendruomenių rate, o tai kelia sunkumų paslaugų koordinavime. Večkienė ir kt. (2018) taip pat nagrinėjo tarpinstitucinio bendradarbiavimo iššūkius ir teigė, kad specialistų įgūdžiai ir žinios gali įtakoti tarpinstitucinio bendradarbiavimo nesusikalbėjimą, sunkumus.

Kategorija: bendruomeninė pagalba. Išanalizavus bendradarbiavimo iššūkius ir svarbą socialinio darbo kontekste, dirbant su psichinę negalią turinčiais asmenimis, svarbu apibrėžti, kokia bendruomeninė pagalba yra teikiama psichinę negalią turintiems asmenims. Bendruomeninė pagalba bei įtraukimas padeda socialiniam darbuotojui užtikrinti aktyvesnę socialinę įtrauktį bei nuoseklesnę pagalbą. Buvo išskirtos pagrindinės subkategorijos, apibūdinančios kokia bendruomeninė pagalba yra teikiama psichinę negalią turintiems asmenims: institucinė pagalba, užimtumo programos, profesionalų pagalba, kultūra įtraukčiai (žr. 13 lentelę)

13 lentelė. *Bendruomeninė pagalba*

Subkategorija	Patvirtinantis teiginys
Institucinė pagalba	SD1 „<...>yra dienos centrai, specializuotos įstaigos <...>“ SD7 „<...>mes daugiausiai bendraujam su savo rajono savivaldybe <...>“ SD1 „<...>bendradarbiaujam su įvairiais socialinės paramos skyriais, savivaldybėmis“ SD1 „Įstaiga, kurioje aš dirbu yra teikiamos socialinės globos paslaugos <...>“ SD3 „<...>pagalbos galima rasti įvairios t.y. įvairūs dienos centrai <...>“
Užimtumo programos	SD2 „<...>socialinės dirbtuvės, kurių pagalba neįgalūs asmenys turi galimybę „pasimatuoti“ darbą <...>“ SD3 „<...>gyventojai yra įdarbinti galimybių dirbtuvėse <...>“ SD3 „Kasdien važiuoja į darbą, o tai padeda jaustis pilnaverčiais“
Profesionalų pagalba	SD1 „<...>dabar, atsiradus atvejo vadybininkui, mes turim platesnes galimybes pagalbai<...>“ SD5 „<...>turim ir asmeninius asistentus dabar<...>“ SD8 „<...>vienareikšmiškai socialinio darbuotojo vaidmuo yra labai svarbus <...>“ SD8 „<...>neįvertinčiau ir individualios priežiūros darbuotojų<...> asmenys teikiantys tiesioginę pagalbą“ SD1 „<...> psichologų pagalba turi būti teikiama tiek psichinę negalią turintiems asmenims, tiek artimiesiems.“ SD4 „ Aišku, artimiausias žmogus pagalbai pas mus tai yra socialinis darbuotojas<...>“
Kultūra įtraukčiai	SD1 „Gyventojai su darbuotojais kartu vaidino, kokios dekoracijos buvo, kokie kostiumai<...>“ SD7 „<...>negalima jų izoliuoti namuose<...>apstu nemokamų renginių, kiek daug gražios gamtos mes turim aplink“ SD8 „Jis yra natūraliai įtraukiamas į kaimo renginius, šventes<...>“ SD3 „<...>kambaryje pilni albumai nuotraukų keliaujant po pasaulį ir pats

	kiek atsimena“ SD3 „Lankęs ir krepšinio užsiėmimus, visas krepšinio komandas žino, rungtynėse dalyvaudavo“
--	---

Išanalizavus gautus rezultatus galima teigti, kad socialiniai darbuotojai institucinę pagalbą išskiria kaip pagalbos priemonę, kuri suteikia asmeniui galimybes gauti reikiamą pagalbą, įtraukiant skirtingus specialistus, jų pagalbą. Tyrimo dalyviai išskiria dienos centrus, specializuotą pagalbą, socialinės globos namus, kuriuose yra teikiamos paslaugos psichinę negalią turintiems asmenims. Gauti rezultatai leidžia daryti prielaidą, kad institucinę pagalbą užtikrina psichinę negalią turinčiam asmeniui pagalbos teikimo tęstinumą, kasdienės veiklos palaikymą bei įgūdžių ugdymą.

Tyrimo dalyviai išskyrė, kad siekiant įtraukti psichinę negalią turinčius asmenis į bendruomenę, skatinant jų aktyvumą, labai svarbu užimtumo programos. Viena jų – socialinės dirbtuvės, kaip SD tyrimo dalyvis teigia: SD2 „<...>socialinės dirbtuvės, kurių pagalba neįgalūs asmenys turi galimybę „pasimatuoti“ darbą <...> “. Tai rodo, kad psichinę negalią turintys asmenys gauna galimybę ne tik atlikti tam tikrą paskirtą darbą, bet ir plačiąja prasme įsitraukti į bendruomenę, išbandant ir pritaikant savo gebėjimus realiame darbo procese. Informantų teigimu darbinės veiklos palaikymas, įtrauktis, padeda psichinę negalią turintiems asmenims pasiekti didesnę nepriklausomybę bei savivertę: SD3 „Kasdien važiuoja į darbą, o tai padeda jaustis pilnaverčiais“.

Duomenų analizė atskleidė, kad socialiniai darbuotojai vertina ir išskiria kitų specialistų pagalbos svarbą bei reikalingumą. Individualios priežiūros darbuotojai buvo įvardinti kaip asmenys, esantys tarsi „arčiausiai“ žmogaus, nes teikia praktinę pagalbą klientui. Tyrimo dalyviai pabrėžia ir socialinio darbuotojo svarbą ir teigia, kad tai tarsi tarpininkas tarp kliento ir teikiamų bendruomenės resursų, o atvejo vadybininkus išskiria kaip profesionalus, padedančius tiek socialiniam darbuotojui, tiek koordinuojant pagalbos eigą.

Informantų teigimu kultūriniai renginiai, meninės veiklos yra aktuali bendruomeninė pagalba, dirbant su psichinę negalią turinčiais asmenimis, nes ji suteikia galimybę išreikšti bei atskleisti save per meninę prizmę, stiprina priklausymo jausmą bendruomenėje bei emocinę gerovę. Tyrimo dalyvių teigimu, kultūriniai renginiai padeda sukurti tarpusavio ryšį, kuri yra labai svarbi socialinės įtraukties procesuose, kaip teigė SD1 „Gyventojai su darbuotojais kartu vaidino, kokios dekoracijos buvo, kokie kostiumai<...> “. Tai tik patvirtina mintį, kad kultūra veikia tarsi tarpininkas, padedantis užmegzti ryšį tarp žmogaus ir bendruomenės, nepaisant jų turimos negalės ar sutrikimų.

Apibendrinus gautus duomenis galima teigti, kad bendruomeninė pagalba yra ypatingai svarbi, siekiant atstatyti prarastus ryšius su bendruomene. Socialinis darbuotojas, turėdamas visus resursus, įvairių paslaugų prieinamumą, geba aktyviai dalyvauti socialinės įtraukties skatinimo

procesuose, dirbant su psichinę pagalbą turinčiais asmenimis. Šinkūnienė (2012), Towley (2015) taip pat nagrinėjo bendruomeniškumo svarbą, išskirdami, kad buvimas bendruomenės dalimi stiprina asmens savivertę bei priklausymo jausmą. Tyrimo dalyviai išskyrė, kad institucinė pagalba, tokia kaip dienos centrai, socialinės globos namai prisideda prie pagalbos procesų. Kita vertus, Pučkienė (2012) socialinės globos namus laiko vieta, užtikrinančia pagrindinius psichinę negalią turinčio asmens poreikius, tačiau įtraukties ir priėmimo atžvilgiu socialinės globos namai neužtikrina pilnaverčio asmenų dalyvavimo bendruomenėje. Gauti duomenys išryškina bei pabrėžia kultūros svarbą socialinės įtraukties procese, kuri yra tarsi kelias įsitraukiant į bendruomeninį gyvenimą bei užmezgant ryšius su skirtingomis socialinėmis grupėmis.

Kategorija: socialinių darbuotojų taikomi įtraukties skatinimo būdai. Išanalizavus bendruomeninės ir tarpinstitucinės pagalbos teikimo aspektus, svarbu apibrėžti kokie yra socialinio darbuotojo įtraukties skatinimo būdai, dirbant su psichinę negalią turinčiais asmenimis. Tyrimo metu buvo paprašyta pasidalinti sėkmės istorijomis socialinio darbo lauke, dirbant su psichinę negalią turinčiais asmenimis. Gauti atsakymai išryškino pagrindines potemes, parodančias kokie yra socialinio darbuotojo pagalbos būdai, įtraukiant psichinę negalią turintį asmenį į bendruomenę (žr. 14 lentelę).

14 lentelė. *Socialinių darbuotojų taikomi įtraukties skatinimo būdai*

Subkategorija	Patvirtinantis teiginys
Kasdienių gyvenimo įgūdžių lavinimas	SD3 „<...>kasdieniais darbais, tokiais kaip maisto gaminimas, rūbų skalbimas, plaukų dažymas padėjo ją „prisijaukinti”.“ SD4 „<...>siūlą į adatą įverti yra sėkmė, netgi didelė sėkmė<...>” SD5 „<...>dabar ji žymiai tvarkingesnė, geba paruošti kavos ne tik sau, bet ir įstaigos lankytojams, domisi madomis.” SD8 „<...>visada mezga, tačiau niekad nebaigia<...>”, „<...>aš kiekvieną kart prašau<...>”, „<...>nedažnai, tačiau kartais ji pabaigia<...>”
Bendravimo įgūdžių ugdymas	SD1 „<...>buvo gulintis, nešnekantis, su zonda.<...>”, „<...>per metus ir tarti žodžius pradėjo<...>” SD1 „Broliai sakė dar nematė jo tokio atsigavusio, stipraus ir su nuotaika.” SD4 „<...>mažas pasiekimas, toks kaip suskaičiuot iki 50, tai jau yra sėkmė.” SD6 „Šiuo metu moteris kalba, klausia kaip mes gyvenam, kur einam, kodėl atėjom, kada eisim namo<...>” SD7 „Jie žymiai drąsesni tapo, net kalbos maniera pasikeitė<...>”
Įtrauktis į darbo rinką	SD3 „Šiandien ji turi susiradusi valytojos darbą, šalia esančiame miestelyje<...>” SD3 „Kasdien važiuoja į darbą, o tai padeda jaustis pilnaverčiais<...>” SD4 „<...>O čia mes siuvame laidojimo reikmenis t.y apatinius rūbus į krematoriumą - marškinėliai, kelnaitės ir pasijoniai, dedami po rūbais.” SD4 „Taip pat gaminam segtuvus<...>”
Įtrauktis į bendruomenę	SD2 „Dauguma ir šoka arčiau savo socialinių darbuotojų, jiems drąsiau, akys net kitokios”

	SD4, „Turim dainininką, dainuoja mūsų šventėse“ SD5 „Šiandien pavyko jį prikalbinti dalyvauti muzikinėje programoje, tai sutiko kiekvieną dieną ateiti repetuoti.“ SD5 „<...>pradžioje buvo labai pikta, nevaldanti savo emocijų<...>“, „<...>praėjus penkiems metams<...>“, „<...>įsitraukia į bendras veiklas<...>“ SD7 „<...>Su jais visur lankomės - miesto renginiuose, einam į baseiną.“ SD8 „<...>dėl baimės, nerimo nebevažinėjo viešuoju transportu<...>“, „<...>visko mokėmės nuo pradžių<...>“, „<...>sutikau<...>“, „<...>apsipirkinėjo, pats atvykęs autobusu į miestą<...>“
--	---

Informantų atsakymai rodo, kad kasdienių gyvenimo įgūdžių lavinimas yra vienas iš būdų, siekiant sėkmingo įsiliejimo į visuomenę. Socialiniai darbuotojai teigė, kad praktinėje veikloje lavina ir ugdo savarankiško gyvenimo įgūdžius t.y. savipriežiūros, namų ruošos darbus. Tyrimas atskleidė, kad per kasdienių įgūdžių ugdymą, socialinis darbuotojas turi galimybę sukurti glaudesnius santykius, grįstus pasitikėjimu, kaip SD3 tyrimo dalyvė teigė: „<...>kasdieniais darbais, tokiais kaip maisto gaminimas, rūbų skalbimas, plaukų dažymas padėjo ją „prisijaukinti“.“

Tyrimo dalyviai, dalindamiesi sėkmės istorijomis dirbant su psichinę negalią turinčiais asmenimis išskyrė bendravimo įgūdžių ugdymo pokyčius, kaip teigė informantai SD6 ir SD7: „Šiuo metu moteris kalba, klausia kaip mes gyvenam, kur einam, kodėl atėjom, kada eisim namo<...>“, „Jie žymiai drąsesni tapo, net kalbos maniera pasikeitė<...>“. Tai rodo, kad socialinio darbuotojo vaidmuo yra ypatingai svarbus savarankiškumo, socialinės įtraukties procese, o naudojami pagalbos būdai yra efektyvus, orientuoti į rezultatą bei pokyčius.

Informantai išskiria, kad sėkminga įtrauktis į darbo rinką yra siekiama socialinio darbo lauke ir dalinasi sėkmingos įtraukties bei pagalbos būdais, įtraukus psichinę negalią turinčius asmenis į darbo rinką. SD3 tyrimo dalyvio išsakytas teiginys: „Kasdien važiuoja į darbą, o tai padeda jaustis pilnaverčiais<...>“ atskleidžia, kad įtrauktis į darbo rinką yra svarbi ne tik ekonominiu požiūriu, bet atspindi pamatines vertybes įgalinant asmenį jaustis lygiaverčiu visuomenės nariu.

Sėkmės istorijų dalijimasis tyrimo metu atskleidė, kad šios istorijos yra vertingos ne tik dėl siekimo atskleisti teigiamus atvejus, bet ir parodyti, kaip mažiau pastebimi pasiekimai turi didelį poveikį asmens kasdiniame gyvenime ir kaip jie prisideda prie įtraukties bendruomenėje. Tai patvirtina išsakyti teiginiai: SD8 „<...>dėl baimės, nerimo nebevažinėjo viešuoju transportu<...>“, „<...>visko mokėmės nuo pradžių<...>“, „<...>sutikau<...>“, „<...>apsipirkinėjo, pats atvykęs autobusu į miestą<...>“. Gauti tyrimo rezultatai patvirtino, kad įgalinimo procesas, dirbant su psichinę negalią turinčiais asmenimis yra sudėtingas, reikalaujantis lankstumo, individualaus požiūrio į klientą. Informantų

atsakymai rodo, kad įtrauktis į bendruomenę dažnu atveju yra realizuojama, pasitelkiant kūrybiškus metodus, įtraukiant asmenis į kultūrinius renginius. Socialiniai darbuotojai išskyrė, kad įtraukia psichinę negalią turinčius asmenis per kultūrinius renginius, organizuojamas šventes, kartu dalyvauja veiklose.

Taigi, apibendrinus tyrimo duomenis galima teigti, kad socialinis darbuotojas savo profesinėje veikloje ugdo psichinę negalią turinčių asmenų kasdienes gyvenimo įgūdžius, skatinant namų ruošos, savipriežiūros įgūdžių ugdymą. Kasdienių įgūdžių svarbą bei naudą nagrinėjo Gudžinskienė ir Driskienė (2016). Analizuojant pagalbos būdus, atskleistus per sėkmės praktikas, išryškėjo, kad bendravimo įgūdžių ugdymas, asmenų įtrauktis į bendruomenę bei darbo rinką yra išskiriami kaip svarbūs ir glaudžiai susiję veiksniai, turintys reikšmingą poveikį psichinę negalią turinčių asmenų socialinei įtraukčiai.

Kategorija: kūrybinės strategijos ir inovatyvūs metodai. Analizuojant įtraukties skatinimo būdus, bendruomeninės pagalbos aspektus, išryškėjo, kad kūrybiškumas socialinio darbo veikloje yra neatsiejama profesinės praktikos dalis. Tyrimo dalyviai dalinosi kokias kūrybines strategijas bei inovatyvius metodus naudoja siekiant atstatyti psichinę negalią turinčio asmens ryšius su bendruomene (žr. 15 lentelę).

15 lentelė. *Kūrybinės strategijos ir inovatyvūs metodai*

Subkategorija	Patvirtinantis teiginys
Skaitmeninės ir technologinės inovacijos	SD4 „Turim bendrą „facebook” grupę<...> kelia savaitgalį nuotraukas<...> kartu vedžioja šuniukus“ SD3 „savaitgaliais bendraujam socialinių tinklų pagalba, turim savo grupę<...>“ SD3 „Kuriam „tiktokus” kaip keпам pica<...> sukūrėm tokį filmuką. “ SD7 „labai patinka interktyvus ekranas „mozaBOOK”<...>” SD7 „<...> lankome biblioteką, ten vyksta sensorinio skaitymo užsiėmimai<...>“
Kalendorinės šventės	SD3 „Pavyzdžiui Valentino diena, mes visi apsirengėm vienodai<...> prisipirkom raudonų akinių<...>“ SD8 „<...> turėsim Balandžio 1-ąją, dalinsim tikrus svogūnėlius<...>“ SD5 „Renginius, paminėjimus organizuojame per visas šventes, realiai susėdam susižymim kalendoriuje <...>“
Teatro užsiėmimai	SD8 „<...> šiandien į savo įstaigą „atsivežėm kiną”<...> akiniai, bilietai, kino salės darbuotojai”<...>“ SD8 „<...> dalinsim tikrus svogūnėlius, netikras nominacijas<...> kažkuris gal pretenduos tapti prezidentu<...>“ SD4 „<...> turim poetą<...> rankraščius esam nunešę į spaustuvę, knygą spausdinsim<...>“ SD5 „Didžiausias mano įdirbis ir pasiekimas yra mūsų teatro grupė „Mūzos”, turim pastatę kelis spektaklius.”
Muzikos užsiėmimai	SD1 „Muzika, grynas oras visada veikia gyventojus teigiamai“ SD5 „Aš turiu ir vykdau šokių programą, per kurią galima ir prieiti prie jų, priartėti. “

	SD7, „<...>Pati esu atradusi kūno perkusiją, tai tarsi muzikinis žaidimas<...>“ SD1, „<...>labiausiai įstringa kai jie dainuoja lietuvių liaudies dainas, jas atsimena<...>“ SD4, „Turim dainininką, dainuoja mūsų šventėse“
Dailės užsiėmimai	SD6, „<...>Rodėm ir korteles, piešėm ant lapo<...>“ SD7, „<...>piešimas yra viena geriausių veiklų<...> parodysiu kokius paveikslus jie šiandien nupiešė<...>“
Rankdarbių užsiėmimai	SD8 „<...>ji visada mezga, tačiau niekad nebaigia<...> aš kiekvieną kartą prašau, na pabaik numegzti, numegzk man tokio ilgio šaliką“ SD3 „pasidarėm šefo kepurę<...>“ SD3 „<...>visa laiptinė iškabinta raudonomis širdelėmis.“ SD4 „<...>išmoko ir siūti viena ranka<...>“ SD4 „<...>siuvame laidojimo reikmenis t.y apatinius rūbus į krematoriumą<...>“ SD5 „<...>jeigu šokis aguonų<...> darysimės lankelius ant kurių bus aguonėlės“ SD5 „Turėjom kaubojų šoki, tai gaminomės žaislinius ginklus, virves, skrybėles<...>“
Socialinių įgūdžių ugdymas per kūrybiškumą	SD3 „<...>vyrukai persirengia kombinezonus, einam medelių genėti, va ir šiuo metu dešrelės lauke kepamos“ SD3 „<...>lysveles turim, medžiai nugenėti, laukia pavasario.“ SD3 „Patys gyventojai susikalė lauko baldus, net inkilus kelis turim.“ SD6 „<...>mandarinus lupom, skatinom sužadinti skonio, uoslės receptorius“ SD6 „<...>rūkantiems gyventojams siūlom mėtinius saldainius<...> skatinam atsisakyti<...>“

Analizuojant inovatyvius metodus išryškėjo, kad socialinių tinklų pagalba klientai ir socialiniai darbuotojai palaiko ryšius, vieni su kitais kontaktuoja, kuria „tiktok“ vaizdelius. Tai rodo, kad socialinės medijos gali būti ne tik priemonė laisvalaikiui, pramogoms, bet ir saviraiškos ugdymo įrankis. Kita vertus, tai atspindi socialinių darbuotojų pasirengimą taikant šiuolaikines inovacijas, prisitaikant prie visuomenės normų bei tendencijų. Informantų teigimu, interaktyvūs ekranai, sensorinio skaitymo užsiėmimai aktyviai naudojami socialinio darbo praktikoje. Galima teigti, kad taikomų veiklų įvairovė skatina smalsumą bei praturtina teikiamų paslaugų turinį.

Informantų atsakymai rodo, kad kalendorinių švenčių minėjimas, tradicijų išlaikymas padeda palaikyti kultūrinės vertybes, kurios yra ypatingai svarbios asmens tapatumo formavimuisi. Tyrimo dalyvio SD3 išsakytas teiginys: „*Pavyzdžiui Valentino diena, mes visi apsirengėm vienodai<...>prisipirkom raudonų akinių<...>*“ parodo, kad švenčių minėjimas kuria bendruomeniškumo jausmą, įtraukia asmenis į užimtumo veiklas kūrybiškumo prasme.

Tyrimo duomenys atskleidžia, kad teatro organizuojamos veiklos socialinio darbo veikloje teigiamai įtakoja psichinę negalią turinčius asmenis. Jie gali save išreikšti kūrybiniu procesu, bendraudami vieni su kitais, pažvelgti į situaciją kitu kampu. SD8 informanto teiginys „<...>dalinsim tikrus svogūnėlius, netikras nominacijas<...>kažkuris gal pretenduos tapti

prezidentu<...> “ parodo kūrybiškumo svarbą socialinio darbo kontekste, kuriant pozityvią aplinką, ugdant humoro jausmą bei skatinant socialinę įtrauktį.

Tyrimo dalyvių atsakymai leidžia teigti, kad muzika yra labai svarus įrankis skatinant psichinę negalią turinčio asmens emocinį stabilumą bei kuriant bendrystę. Informantų teigimu, psichinę negalią turintys asmuo gali būti pamiršęs pagrindinius gebėjimus, tačiau muzika tarsi išlaisvina, jos pagalba sugrįžta prisiminimai bei jausmai, kaip teigia SD1, <...> *labiausiai įstringa kai jie dainuoja lietuvių liaudies dainas, jas atsimena*<...> “ ir SD1 „*Muzika, grynas oras visada veikia gyventojus teigiamai*“.

Tyrimo duomenis rodo, kad dailės užsiėmimai leidžia išreikšti save neverbaliniais būdais: SD7, <...> *piešimas yra viena geriausių veiklų*<...> *parodysiu kokius paveikslus jie šiandien nupiešė*<...> “, tuo tarpų rankdarbiai, kūrybiniai užsiėmimai skatina ne tik bendravimo, bet ir bendradarbiavimo įgūdžius. SD8 informanto teiginys: „<...> *ji visada mezga, tačiau niekad nebaigia*<...> *aš kiekvieną kartą prašau, na pabaik numegzti, numegzk man tokio ilgio šaliką* “ parodo, kad per kūrybiškumą, rankdarbius yra skatinamas kliento pasitikėjimo jausmas, stiprinamas tarpusavio ryšys.

Tyrimo dalyvių atsakymai leidžia teigti, kad kūrybiškumas yra ne tik saviraiškos priemonė, jausmų išreiškimo būdas, bet ir svarbus socialinių įgūdžių ugdymo įrankis. Per kūrybiškumą socialiniai darbuotojai įtraukia, ugdo psichinę negalią turinčių asmenų socialinius įgūdžius, o tai įrodo šie teiginiai: SD3 „*Patys gyventojai susikalė lauko baldus, net inkilus kelis turim.*“, SD6 „<...> *rūkantiems gyventojams siūlom mėtinius saldainius*<...> *skatinam atsisakyti*<...> “.

Apibendrinus tyrimo duomenis galima teigti, kad kūrybiškumas ir inovatyvių metodų taikymas socialiniame darbe reikšmingai prisideda prie psichinę negalią turinčių asmenų įgalinimo, socialinės įtraukties bei emocinės gerovės stiprinimo. Kūrybiškumo svarba buvo nagrinėta ir mokslinėje literatūroje išskiriant jos naudą ir svarbą. Radzevičienė ir Straškienė (2003) nagrinėjo muzikos naudą negalią turintiems asmenims, tuo tarpu Nitzan (2002) teigė, kad menas išlaisvina psichinę negalią turintį asmenį, suteikia vidinio pasitikėjimo bei prasmingumo jausmą. Šinkūnienė (2011) nagrinėjo kūrybiškumo aspektus socialinio darbo kontekste ir išskyrė, kad kūrybiškumas socialiniam darbuotojui kaip profesionalui suteikia platesnes galimybes socialinės įtraukties procesuose, į situacijas leidžia pažvelgti iš įvairių perspektyvų. Dubodelova ir Mačiulaitis (2012) išskyrė, kad skirtingos meno rūšys suteikia galimybę atsiskleisti, išreikšti save, savo mintis neverbaliniais būdais. Taigi, tyrimo analizė, mokslinės literatūros šaltiniai parodė, kad kūrybiškumas, bei kūrybiškumo metodai tokie kaip meno, teatro, dailės, muzikos, rankdarbių užsiėmimai, inovatyvūs metodai atveria naujas perspektyvas, saviraiškos galimybes, tiek klientui, tiek socialiniam darbuotojui.

3.2.3. Socialinio darbuotojo profesinės savybės bei kompetencijos, dirbant su psichinę negalia turinčiais asmenimis

Tyrimo rezultatai atskleidė, kad socialinio darbo profesija, dirbant su psichinę negalia turinčiais asmenimis reikalauja lankstumo, profesionalumo, gebėjimo prisitaikyti prie nuolat kintančios situacijos, asmens poreikių. Šioje dalyje apžvelgiamos svarbiausios socialinio darbuotojo profesinės savybės bei kompetencijos, dirbant su psichinę negalia turinčiais asmenimis (žr. 16 lentelę).

16 lentelė. *Socialinio darbuotojo profesinės savybės bei kompetencijos, dirbant su psichinę negalia turinčiais asmenimis*

Socialinio darbuotojo profesinės savybės bei kompetencijos, dirbant su psichinę negalia turinčiais asmenimis	
Profesinės savybės (empatiškumas, kantrybė, kūrybiškumas, komunikabilumas, objektyvumas, įgalintojas, komandiškumas, pamatinės vertybės)	Profesinės kompetencijos (teisinis raštingumas, psichologinis raštingumas, profesinis augimas)

Kategorija: profesinės savybės. Socialinio darbuotojo profesinės savybės yra ypatingai svarbios, dirbant su psichinę negalia turinčiais asmenimis, kadangi socialinio darbuotojo profesija yra orientuota į žmogų, todėl dažnai tenka susidurti su jautriomis situacijomis, kurios reikalauja profesionalumo bei gebėjimo išlikti objektyviam. Tyrimo duomenys atskleidė, kad socialinio darbuotojo veikloje, dirbant su psichinę negalia turinčiais asmenimis yra reikalingos tokios profesinės savybės kaip empatiškumas, kantrybė, kūrybiškumas, komunikabilumas, objektyvumas, savarankiškumo skatinimas, komandiškumas bei pamatinės vertybės, formuojamos asmeninės patirties pagrindu (žr. 17 lentelę).

17 lentelė. *Profesinės savybės*

Subkategorija	Patvirtinantis teiginys
Empatiškumas	SD3, „<...> turime būti empatiški<...>” SD4, „Vienareikšmiškai - empatija.” SD5, „<...> empatija<...>” SD6, „Empatija<...>”
Kantrybė	SD5, „Čia tokią kantrybę reikia turėti<...>” SD6, „<...> kantrybė<...>” SD2, „<...> tai kantrybės išlaukti, nes tai ką galiu padaryti per penkias minutes, tai asmuo galbūt tai padarys per savaitę.” SD8, „Įtraukti juos nėra taip lengva, tačiau rezultatas visada būna gražus<...>” SD3, „Labai sunku buvo prie jos prieiti.”
Kūrybiškumas	SD2, „Ir žinoma, kūrybiškumas, esmių esmė<...>”

	SD1, „Kūrybiškumas kaip sakau, yra taikomas kasdien” SD4, „Visi užsiėmimai, veiklos vyksta tik pasitelkus kūrybiškumą<...>” SD4, „Mes kūrybiškai žiūrim į procesą, kuris atrodytų kitus lyg ir gąsdintų<...>” SD5, „Dirbdama čia, aš turiu visišką kūrybinę laisvę<...>”
Komunikabilumas	SD1, „<...>komunikavimas yra itin svarbus<...>” SD6, „<...>gebėjimas komunikuoti ir būti lanksčiam.” SD7, „<...>Nežinau kiek laiko praėjo, tačiau mes ją prikalbinom sūnus užrašyti<...>”
Objektyvumas	SD1, „<...>svarbiausia žiūrėti į kiekvieną atvejį individuali, kiekvienas atvejis yra skirtingas<...>” SD7, „<...>psichinę negalią turintys asmenys esant poreikiui gali lengvai manipuliuoti<...>kryptinga situacijos analizė, interpretavimas yra labai svarbu.” SD7, „<...>istorijos kartais būna šokiruojančios<...> emocinis atsparumas yra labai svarbus, siekiant realiai įvertinti situaciją.”
Įgalintojas	SD6, „<...>mes esam pagrindiniai motyvatoriai, įtraukėjai, įgalintojai skatinant ir siekiant savarankiškumo<...>” SD5, „<...>mūsų darbas yra juos skatinti savarankiškai atlikti tam tikras užduotis, bet tik ne daryti už juos.” SD2, „Reikia tikėti klientu, kad jis gali, o ne norėti padaryti už jį<...>”
Komandiškumas	SD1, „Globos įstaigoje esam tarsi kumštis, visi susiję<...>” SD4, „Mes visi esam viena komanda.” SD5, „darome diskusijų stalą, kurio pagalba ir priimam sprendimus.” SD1, „<...>nes mes visi stengėmės labai, tai tokie rezultatai labai džiugina.”
Pamatinės vertybės	SD1, „Žmogiškosios savybės, nes mes dirbam su žmonėmis<...>” SD2, „Be nuoširdumo manau taip pat socialinis darbuotojas sunkiai gali padėti<...>” SD2, „<...>socialinis darbuotojas turi pasižymėti<...>atkaklumu su vidine motyvacija ir tikėjimu.” SD3, „<...>negalime nuvertinti nei vieno žmogaus<...>” SD3, „<...>labai svarbu savas sukauptas vertybių bagažas<...>” SD4, „Asmens stiprybė taip pat neatsiejama dalis.” SD8, „<...>ir neteisiantys, nesvarbu su kokiais asmenimis dirbtų, nesvarbu kokia yra asmens istorija<...>”

Informantų duomenimis, empatiškumas yra viena svarbiausių vertybių, dirbant su psichinę negalią turinčiais asmenimis, kadangi empatiškas požiūris padeda priimti asmenį toks, koks jis yra, be išankstinių nuostatų bei nusistatymų. QDA Miner Lite analizės duomenys atskleidė (žr. 2-3 priedą), kad empatiškumas buvo pagrindinė ir dažniausiai priskirta savybė, kurią išskyrė socialinis darbuotojas, dirbant su psichinę negalią turinčiais asmenimis.

Tyrimo dalyviai teigia, kad dirbant su psichinę negalią turinčiais asmenimis kantrybė yra neatsiejama profesinė savybė. SD2 ir SD8 informantai teigia: „<...>tai kantrybės išlaukti, nes tai ką galiu padaryti per penkias minutes, tai asmuo galbūt tai padarys per savaitę.” „Įtraukti juos nėra taip lengva, tačiau rezultatas visada būna gražus<...>”. Galima teigti, kad kantrybė yra ypatingai svarbi, siekiant rezultato, kuris gali būti ne toks greitas ir reikšmingas, tačiau žmogui tai gali būti svarus postūmis bei motyvacija.

Kūrybiškumas, informantų duomenimis, socialiniam darbuotojui suteikia daugiau galimybių dirbant su psichinę negalią turinčiais asmenimis, ieškant nestandartinių problemų sprendimo būdų bei siekiant prisitaikyti prie netikėtų situacijų, kaip SD4 tyrimo dalyvis teigė: „*Mes kūrybiškai žiūrim į procesą, kuris atrodytų kitus lyg ir gąsdintų<...>*”. Tai rodo, kad kūrybiškumas leidžia matyti galimybes ten, kur kiti matytų grėsmę, leidžia prisitaikyti ir lanksčiai reaguoti į esamas situacijas.

Duomenys išryškina komunikabilumo svarbą socialinio darbuotojo veikloje, teigiant kad tai vertinga profesinė savybė, siekiant įtraukties, bei kuriant pasitikėjimo ryšį su psichinę negalią turinčiu asmeniu. Gauti tyrimo rezultatai leidžia teigti, kad komunikabilumas padeda socialiniam darbuotojui pasiekti geresnių rezultatų, padeda įveikti konfliktines situacijas bei kylančius sunkumus profesinėje aplinkoje.

Tyrimo dalyvių analizės duomenys leidžia teigti, kad gebėjimas vertinti situaciją nešališkai, atsižvelgiant į realią situaciją bei padėti, gebėti nesivadovauti emociniais principais priiminėjant sprendimus yra labai reikšmingas ir svarbus, todėl buvo išskirta tokia socialinio darbuotojo profesinė savybė kaip objektyvumas. Kaip teigia informantas SD7: „*<...>istorijos kartais būna šokiruojančios<...> emocinis atsparumas yra labai svarbus, siekiant realiai įvertinti situaciją.*”. Tai patvirtina ir įrodo, kad objektyvumas yra būtinas, siekiant užtikrinti etišką bei veiksmingą pagalbą teikimą.

Įgalintojo vaidmuo yra išskiriamas kaip profesinė savybė, padedanti socialiniam darbuotojui siekti pokyčių, dalyvavimo bendruomenėje įtraukiant kartu ir psichinę negalią turintį asmenį, skatinant priimti sprendimus savarankiškai. SD5 tyrimo dalyvis teigia, kad „*<...>mūsų darbas yra juos skatinti savarankiškai atlikti tam tikras užduotis, bet tik ne daryti už juos.*”. Teiginys tik įrodo, kad socialinis darbuotojas, dirbdamas su psichinę negalią turinčiais asmenimis yra orientuotas į įtraukties procesus, skatinant asmens savarankiškumą bei pasitikėjimą.

Komandiškumas socialinio darbuotojo profesinėje veikloje yra neatsiejama veiklos dalis, nes pagalba klientui dažniausiai apima ne vien socialinio darbuotojo profesinį lauką, bet ir kitas institucijas, profesionalus bei sritis, o SD1 ir S4 pabrėžia komandiškumo svarbą: „*Globos įstaigoje esam tarsi kumštis, visi susiję<...>*”, „*Mes visi esam viena komanda.*”. Tai rodo, kad socialinio darbuotojo profesija tiesiogiai priklauso nuo gebėjimo dirbti su kitais profesionalais, koordinuojant tikslingą pagalbą psichinę negalią turintiems asmenims.

Tyrimo informantų atsakymai rodo, kad socialinio darbuotojo pamatinės vertybės, susiformavusios per patirtis, išgyvenimus yra labai reikšmingos socialinio darbuotojo profesiniame lauke, o tai patvirtina išsakyti teiginiai: SD3, „*<...>labai svarbu savas sukauptas vertybių bagažas<...>*” SD4, „*Asmens stiprybė taip pat neatsiejama dalis.*”. Tyrimų duomenys leidžia

daryti prielaidą, kad socialinio darbuotojo profesija tiesiogiai priklauso nuo darbuotojo asmeninių įsitikinimų, vertybių, kuriomis jis vadovaujasi.

Apibendrinus gautus tyrimo duomenis galima teigti, kad socialinio darbuotojo profesinės savybės tiesiogiai veikia tiek kliento gerovę, tiek pagalbos efektyvumą socialinės įtraukties procesuose. Tyrimas atskleidė, kad tokios savybės kaip empatiškumas, kūrybiškumas, įgalintojo vaidmuo atlieka svarbų vaidmenį, dirbant su psichinę negalią turinčiais asmenimis. Prakapas (2007); Wilberforce (2020) išskyrė žmogiškumo ir pagarbos svarbą klientui. Tai patvirtina ir įrodo tyrimo dalyvių išsakyti teiginiai, kad pamatinės vertybės, įtakotos profesinės patirties, asmeninių patyrimų yra labai svarbios ir reikšmingos socialinio darbuotojo veikloje. Abramavičienė ir Rimkienė (2020) nagrinėjo komunikacinių įgūdžių svarbą, o tyrimo gauti rezultatai taip pat patvirtino komunikabilumo svarbą, siekiant efektyvesnių rezultatų.

Profesinės kompetencijos. Apibrėžus socialinio darbuotojo profesines savybes, dirbant su psichinę negalią turinčiais asmenimis labai svarbu išnagrinėti kokios profesinės kompetencijos yra reikalingos socialinio darbuotojo veikloje, nes tai įtakoja socialinio darbuotojo profesionalumą, gebėjimą prisitaikyti prie naujų metodų, kadangi socialinio darbuotojo profesija yra įvairialypė, reikalaujanti žinių bei stipraus profesinio pagrindo. Tyrimo metu išryškėjo pagrindinės kompetencijos, kurias socialiniai darbuotojai išskyrė, kaip reikšmingas ir reikalaujančias nuolatinio tobulėjimo bei žinių: teisinis raštingumas, psichologinis raštingumas, profesinis augimas (žr. 18 lentelę).

18 lentelė. *Profesinės kompetencijos*

Subkategorija	Patvirtinantis teiginys
Teisinis raštingumas	SD1, „<...> susiduriame su naujais atvejais, naujais įstatymais, kurie nuolat keičiasi, todėl ir teisiniai pagrindai labai svarbūs.“ SD3, „Čia pildom vieną formą, po kelių mėnesių ji pasikeitusi.“ SD5, „Teisinių žinių reikia nuolatos.“ SD6, „<...> atvyksta su viskuo - skolomis, antstoliais, netvarkytais dokumentais<...>“ SD8, „<...> teisinės žinios kelia daugiausiai spragų<...>“ SD8, „Socialinis darbuotojas turi gerai išmanyti įstatymus, susijusius su diskriminacija, lygybe ir žmogaus teisėmis, negalios įstatymu, socialinių paslaugų įstatymu ir pan.“
Psichologinis raštingumas	SD4, „Turim turėti bent elementariausių žinių ko tikėtis iš piko, ko tikėtis iš asmens sergant šizofrenija, depresija<...>“ SD4, „Psichologinės žinios - pagrindų pagrindas“ SD5, „<...> neslėpsiu, einu konsultuotis su psichologe, nes kartais tikrai pritrūksta elementarių teorinių žinių<...>“ SD6, „Realybė parodė, kad psichologijos pagrindai studijų metu buvo tikrai per menki..“
Profesinis augimas	SD1, „<...> paskutiniu metu turime daug mokymų<...>“, „<...> pradedant nuo streso įveikimo būdų ir baigiant savižudybės prevencijomis<...>“

	SD3, „Žinios turi būti nuolat atnaujinamos” „<...>jau net nebekalbu apie supervizijas su kolegomis’<...>” SD5, „Pasidalinimai gerosiomis ar ne tik, patirtimis su kolegomis yra ytin svarbūs ir vertingi.” SD6, „Norėčiau išskirti supervizijų, intervizijų naudą, nes tai yra pamatas<...>”
--	--

Informantų duomenimis, teisinis raštingumas yra vienas svarbiausių siekiant profesionalumo bei reikalaujantis nuolatinio žinių atnaujinimo, gebant pritaikyti jas praktikoje, dirbant su psichinę negalią turinčiais asmenimis. Tyrimo dalyviai atskleidė, kad dėl nuolat besikeičiančių teisinių aktų, norminių dokumentų susiduriama su iššūkiais ir sunkumais: SD6, „<...>atvyksta su viskuo - skolomis, antstoliais, netvarkytais dokumentais<...>”, SD8, „<...>teisinės žinios kelia daugiausiai spragų<...>”. Tai rodo, kad teisinės žinios yra svarbus pagrindas priimant teisiškai pagrįstus sprendimus, vadovaujantis galiojančiais įstatymais, etikos normomis bei užtikrinant kryptingą pagalbą.

Psichologinis raštingumas yra viena profesinių kompetencijų, kurią išskyrė tyrimo dalyviai kaip labai svarbią ir reikalingą socialinio darbuotojo profesijoje. Atsižvelgiant į tai, kad socialiniai darbuotojai dirba su įvairiomis socialinėmis rizikos grupėmis iš jų ir psichinę negalią turinčiais asmenimis, labai svarbu turėti psichologijos pagrindus, gebėti tinkamai reaguoti įvairiose situacijose, atsižvelgiant į asmens elgesio normas, įtakotas psichinės negalios. Tyrimo dalyviai teigia: SD4, „Turim turėti bent elementariausių žinių ko tikėtis iš piko, ko tikėtis iš asmens sergant šizofrenija, depresija<...>”, SD5, „<...>neslėpsiu, einu konsultuotis su psichologe, nes kartais tikrai pritrūksta elementarių teorinių žinių<...>”. Išsakyti teiginiai patvirtina ir įrodo, kad psichologinių žinių pagrindas yra labai reikšmingas, siekiant suprasti kliento vidinius išgyvenimus, gebant tinkamai reaguoti įvairiose situacijose, dirbant su psichinę negalią turinčiais asmenimis.

Informantų atsakymai leidžia teigti, kad profesinis augimas yra vienas iš veiksnių, lemiančių socialinio darbuotojo veiklos kokybę, ugdant pasitikėjimą savimi, siekiant profesionalumo. Tyrimo dalyviai išskyrė jaučiantys teigiamą naudą dalyvaujant supervizijose, dalinantis patyrimais su kolegomis: SD5, „Pasidalinimai gerosiomis ar ne tik, patirtimis su kolegomis yra itin svarbūs ir vertingi.”, SD6, „Norėčiau išskirti supervizijų, intervizijų naudą, nes tai yra pamatas<...>”.

Apibendrinus tyrimo metu gautus rezultatus galima teigti, kad teisinis raštingumas yra viena kliūčių su kuria susiduria socialinis darbuotojas, dirbdamas su psichinę negalią turinčiais asmenimis. Tyrimo dalyviai akcentavo, kad teisinių žinių išmanymas yra ypatingai svarbus užtikrinant psichinę negalią turinčių asmenų socialinę įtraukti bei teikiant kryptingą, orientuotą pagalbą. Adomaitienė ir Balčiūnienė (2017) išskyrė profesinio tobulėjimo naudą įvairiais aspektais, teigiant, kad socialinio darbuotojo tobulėjimas įvairiais aspektais yra naudingas ne tik pačiam profesionalui, bet ir klientui, bei organizacijai, kurioje dirba socialinis darbuotojas. Tyrimo dalyviai atskleidė, kad psichologinių

žinių pagrindas yra neatsiejama socialinio darbuotojo profesinio tobulėjimo dalis, kadangi psichinę negalią turintys asmenys pasižymi išskirtinėmis savybėmis, požymiais, todėl yra labai svarbu gebėti tinkamai reaguoti įvairiose situacijose, numatant galimus problemų sprendimo būdus. Profesinis tobulėjimas bei augimas įvairiomis praktikomis, tokiomis kaip supervizija, intervizija, specializuoti mokymai, informantų teigimu, atlieka svarbų vaidmenį socialinio darbuotojo veikloje. Abromaitienė (2023);Kiaunytė (2005) išskyrė supervizijos bei intervizijos reikšmę, siekiant užtikrinti socialinio darbuotojo profesinį indetitetą bei profesionalumą.

3.3. Diskusija

Atlikto tyrimo metu buvo siekiama išsiaiškinti, kokios yra socialinio darbuotojo veiklos galimybės, dirbant su psichinę negalią turinčiais asmenimis, ypatingą dėmesį skiriant šių asmenų įtrauktis į bendruomenę aspektams. Šiuo tyrimu buvo siekiama atsakyti į probleminius klausimus, suskirsčius juos į tris pagrindines temas:

- Veiksniai, įtakojantys psichinę negalią turinčių asmenų socialinę atskirtį.
- Socialinio darbuotojo taikomos priemonės, pagalbos būdai bei metodai, padedantys atkurti psichinę negalią turinčių asmenų ryšius su bendruomene.
- Socialinio darbuotojo profesinės savybės bei kompetencijos, dirbant su psichinę negalią turinčiais asmenimis.

Diskusijos dalis bus skiriama aptarti gautus tyrimo rezultatus, juos lyginant su mokslinės literatūros šaltiniais bei autorių įžvalgomis.

Siekiant ištirti kokie veiksniai įtakoja psichinę negalią turinčių asmenų socialinę atskirtį, tyrimo rezultatai atskleidė, kad asmeninės savybės, būdingos psichinę negalią turintiems asmenims, gali būti vienas iš veiksnių, prisidedantis prie jų socialinės atskirties. Šio tyrimo rezultatai rodo, kad emocionalumas, žema savivertė, apatiškumas, uždarumas, hiperaktyvumas, empatijos stoka yra būdingi psichinę negalią turintiems asmenims. Matyti, kad asmeninės savybės gali būti prieštaraujančios viena kitai t.y. hiperaktyvumas, apatiškumas, o tai tik įrodo, kad psichinę negalią turintiems asmenims yra būdingi emociniai kraštutinumai, sunku išlaikyti vidinę pusiausvyrą bei stabilumą. Šie aspektai atsispindėjo Mačiulio ir kt. (2015) atliktame tyrime teigiant, kad psichinė negalia daro neigiamą įtaką asmens emocijoms bei patvirtina Baltokienės ir Dirgėlienės (2011) tyrimo pirmoje dalyje nagrinėtus psichinę negalią turinčių asmenų psichologinius ir socialinius aspektus, teigiant, kad minėti asmenys pasižymi pakitusiu elgesiu.

Dar vienas veiksnys, įtakojantis psichinę negalią turinčių asmenų socialinę atskirtį yra kasdieniai gyvenimo iššūkiai. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad psichinę negalią turintys asmenys kasdieniame gyvenime susiduria su stigmatizuojančiu požiūriu, ribota šeimos pagalba, užimtumo problemomis, sunkumais bendraujant bei savipriežiūros įgūdžių stoka, kurie prisideda prie

socialinės atskirties formavimosi. Šio tyrimo rezultatai atitinka Kreivienės ir Vaičiulienės (2013) atliktame tyrime nagrinėtus psichinę negalią turinčių asmenų gerovės rodiklius teigiant, kad minėti asmenys gyvenimo kokybę sieja su įsitraukimu į darbo rinką bei gebėjimu kurti ir palaikyti turimus santykius.

Tyrimų duomenų analizė atskleidė, kad išoriniai veiksniai tokie kaip visuomenės švietimo trūkumas, neigiamas žiniasklaidos vaidmuo, socialinių paslaugų prieinamumo trūkumas, ekonominė nelygybė, geografinis rodiklis įtakoja psichinę negalią turinčių asmenų socialinę atskirtį. Raudeliūnaitės ir Šavareikaitės (2013) atliktas tyrimas atskleidė, kad žiniasklaidos vaidmuo neigiamai įtakoja visuomenės požiūrį į psichinę negalią turinčius asmenis, o tai rezonuoja su šiame tyrime gautais rezultatais. Perkins ir Repper (2013) taip pat pažymėjo švietimo ir informacijos sklaidos trūkumą. Paslaugų prieinamumo ir kokybiškumo trūkumo aspektai atsispindėjo ir Merfeldaitės ir kt. (2021) atliktame tyrime, siekiant iširti pagalbos prieinamumo aspektus psichosocialinę negalią turintiems asmenims.

Tyrimas atskleidė, kad socialiniai darbuotojai, dirbdami su psichinę negalią turinčiais asmenimis tarpinstitucinį bendradarbiavimą laiko svarbia priemone, siekiant įtraukties bendruomenėje, kuris leidžia socialiniam darbuotojui efektyviau prisidėti prie pagalbos proceso. Tiesa, išryškėjo ir tarpinstitucinio bendradarbiavimo iššūkiai t.y. nesusikalbėjimas tarp skirtingų profesijos atstovų, bendruomeninių ryšių trūkumas su vietos bendruomenėmis bei veiklos kokybės vertinimo aspektais, kurių metu dominuoja dokumentų ir formalių kriterijų vertinamas, tačiau nėra atsižvelgiama į realią situaciją, praktinį darbą. Šio tyrimo rezultatai atitinka Večkienės ir kt. (2018) atskleistus socialinio darbuotojo ir sveikatos priežiūros specialistų bendradarbiavimo iššūkius, dėl profesijos specifikos ir skirtingų darbo praktikų.

Tyrimo rezultatai atskleidė, kad socialiniai darbuotojai bendruomeninę pagalbą išskiria kaip įtraukties priemonę, padedančią socialiniam darbuotojui kryptingai organizuoti pagalbos būdus psichinę negalią turinčiam asmeniui. Tyrimo metu paaiškėjo, kad institucinė pagalba, tokia kaip socialinės globos namai, dienos centrai, užimtumo programos darbo įtraukčiai, profesionalių specialistų pagalba, kultūrinės priemonės yra traktuojami kaip esminiai veiksniai, siekiant įtraukties bendruomenėje, Tiesa, išanalizavus mokslinės literatūros šaltinius galima daryti prielaidą, kad institucinė priežiūra, tokia kaip socialinės globos namai ne visada atitinka individualius asmens poreikius bei savarankiškumo palaikymą. Šie aspektai atsispindėjo Pučkienės (2012) atliktame tyrime bei Ruškaus (2014) straipsnyje, kuriuose buvo teigiama, kad socialinės globos namai ne visada sąlygoja savarankiškumo aspektus, skatina bendruomeninę įtrauktį, priešingai, klientai dažnai neturi pasirinkimo laisvės, atitrūksta nuo bendruomeninio gyvenimo. Šiai minčiai pritaria Kuodienės ir Malinausko (2023) atliktas tyrimas, ieškant institucinių bruožų savarankiško gyvenimo namuose ir teigiant, kad asmenims trūksta pasirinkimo laisvės, lygių galimybių.

Tyrimo eigoje, tyrimo dalyvių buvo paprašyta pasidalinti sėkmės istorijomis socialinės įtraukties procese. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad socialinių darbuotojų socialinės įtraukties skatinimo būdai yra įgyvendinami šiais aspektais: kasdienių gyvenimo įgūdžių lavinimas, bendravimo įgūdžių ugdymas, įtrauktis į darbo rinką, įtrauktis į bendruomenę. Tai rodo, kad socialiniai darbuotojai orientuojasi į visapusišką asmens įtrauktį, pradedant savarankiško gyvenimo įgūdžiais ir baigiant įtrauktimi į socialinį gyvenimą, ekonominiu aktyvumu darbo rinkoje. Šio tyrimo rezultatai atitinka Šinkūnienės (2012); Towley (2015) nagrinėtą bendruomeniškumo svarbą negalės aspektu, pabrėžiant, kad dalyvavimas bendruomenės gyvenime padeda žmogui jaustis vertinamu bei pagerina jo savivertę bei pasitikėjimą savimi. Gudžinskienės ir Driskienės (2016) atliktame tyrime buvo nagrinėjamos teikiamos užimtumo paslaugos, teigiant, kad kasdieniai darbai, jų lavinimas prisideda prie geresnio įtraukties proceso, o tai taip pat rezionuoja su tyrime gautais rezultatais, kurie atskleidė, kad socialiniai darbuotojai socialinę įtrauktį skatina per kasdienes gyvenimo įgūdžius tokius kaip lauko darbai, namų ruošos darbai.

Tyrimo duomenų analizė atskleidė, kad kūrybinės strategijos ir inovatyvūs metodai, kuriuos taiko socialiniai darbuotojai teigiamai įtakoja psichinę negalią turinčius asmenis socialinės įtraukties procese. Tyrimo dalyviai išskyrė pagrindinius metodus, kuriais skatina dalyvavimą bendruomenėje t.y skaitmeninės ir technologinės inovacijos, kalendorinės šventės, teatro, muzikos, dailės, rankdarbių užsiėmimai bei socialinių įgūdžių ugdymas per kūrybines veiklas. Tai rodo, kad socialiniai darbuotojai, dirbdami su psichinę negalią turinčiais asmenimis siekia ne tik išspręsti kylančias problemas, bet skatina asmens aktyvų dalyvavimą bei socialinę įtrauktį. Tai rodo socialinio darbuotojo, kaip profesionalo gebėjimą veikti kompleksiskai, naudojant kūrybines strategijas bei metodus. Mokslinės literatūros analizė taip pat atspindi tyrime gautas išvadas, pabrėžiant kūrybiškumo ir inovatyvių metodų naudą socialinės įtraukties procese. Dubodelova ir Mačiulaitis (2012); Nitzan (2002) apibrėžė meno svarbą psichinės negalės atveju teigiant, kad tai yra galimybė išreikšti jausmus bei atsiskleisti per meną. Radzevičienė ir Straškienė (2003) pabrėžė muzikos naudą, dirbant su psichinę negalią turinčiais asmenimis. Grigas (2017) atskleidė fotografijos terapiją, kuri gali būti naudojama kaip būdas atskleisti vidinius jausmus. Tuo tarpu Šinkūnienės (2011) atliktame tyrime buvo siekiama atskleisti kūrybiškumo aspektus socialiniame darbe, pabrėžiant, kad kūrybiškumas socialiniame darbe reikalingas ne tik tiems, kuriems yra teikiama pagalba, bet ir pačiam socialiniam darbuotojui, nes kūrybiškumo pagalba yra atrandami nauji metodai bei padedama išvengti profesinio perdegimo.

Tyrimo duomenų analizė atskleidė, kad socialinis darbuotojas, dirbdamas su psichinę negalią turinčiais asmenimis turi pasižymėti tokiomis profesinėmis savybėmis kaip empatiškumas, kūrybiškumas, komunikabilumas, objektyvumas, komandiškumas, bei pamatinėmis vertybėmis, kurios yra įtakotos sukauptos patirties bei gyvenimo filosofijos. Allen (2014) nagrinėjo socialinio

darbuotojo vaidmenis, dirbant su psichinę negalią turinčiais asmenimis, pabrėždamas, kad socialinis darbuotojas turi į kiekvieną situaciją žiūrėti individualiai, pasitelkiant kuo didesnę pagalbos tinklą. Kavaliauskienė (2008) išskyrė ir patvirtino tyrime gautus rezultatus teigiant, kad socialinio darbuotojo profesinės savybės tiesiogiai priklauso nuo asmenų patyrimų bei požiūrio. Šio tyrimo rezultatai parodė, kad socialiniai darbuotojai savo profesinėje veikloje, kalbant apie profesines kompetencijas kaip prioritetą išskiria teisinio, psichologinio raštingumo tobulinimo galimybes, bei profesinį augimą per įvairias praktikas tokias, kaip supervizija, dalinimasis gerosiomis patirtimis, savianalizė ir kt. Tyrimo rezultatų sąsajos matomos ir teorinėje dalyje, kadangi Abromaitienė (2023); Kiaunytė (2005) nagrinėjo supervizijos naudą socialiniam darbuotojo profesinėje veikloje, o Adomaitienė ir Balčiūnienė (2017) išskyrė profesinio tobulėjimo naudą, siekiant profesionalumo. Tuo tarpu Payne (2020) pažymėjo, kad socialinio darbuotojo profesija yra nuolat kintanti, dėl besikeičiančių socialinių veiksnių.

Refleksija. Atliktas tyrimas man, kaip magistrinio darbo autorei buvo reikšmingas, keliantis daug klausimų bei vidinių konfliktų. Dirbu socialinės globos namuose su psichinę negalią turinčiais asmenimis. Pasirinkus temą maniau, kad pasilengvinau magistrinio darbo kelią. Tarsi žinojau su kokia klientų grupe dirbu, kokios mano, kaip socialinės darbuotojos funkcijos socialinės globos namuose. Atliekant mokslinės literatūros analizę, pradėjau savęs klausti - ką aš kaip socialinė darbuotoja darau, kad klientai su kuriais dirbu jaustųsi bendruomenės dalimi? Klausiau savęs ar turiu savo sėkmės istoriją socialinės įtraukties procese. Dirbant su psichinę negalią turinčiais asmenimis, mano pasiekimai ne visada būna sėkmingi, situacijos su kuriomis susiduriu dažnai būna sudėtingos, lydinčios skausmingų patyrimų. Kita vertus, tam tikri kasdieniai momentai, kai pakvietus gyventoją šokiui jis susigraudina, nes atsiminė gražiausius savo patyrimus, kai kiekvieną dieną jaučiuosi laukiama, nes kai kuriems esu artimiausias žmogus, parodo socialinio darbo svarbą bei reikšmingumą. Šios situacijos liudija, kad mano pasirinkta profesija yra reikšminga ir svarbi, net jeigu ir pokyčiai nėra lengvai pamatuojami, dažnai lydimi nesėkmių, tačiau pasiekiami kantrumu ir tikėjimu. Šio tyrimo tęstinumą matau socialinės įtraukties procesus nagrinėjant psichinę negalią turinčių asmenų patirtimi.

IŠVADOS

1. Mokslinė literatūros analizė atskleidė, kad psichinę negalią turintys asmenys susiduria su socialinės atskirties veiksniais, kuriuos įtakoja neigiamas visuomenės požiūris į psichinę negalią turinčius asmenis, paslaugų prieinamumo trūkumas, ekonominiai iššūkiai, sutrikusios suvokimo funkcijos. Psichinę negalią turintys asmenys praranda ryšius su bendruomene, negeba pilnavertiškai funkcionuoti kasdieniame gyvenime. Literatūros analizės duomenys parodė, kad bendruomeniškumas, buvimas bendruomenėje yra vienas svarbiausių veiksnių, užtikrinantis psichinę negalią turinčio asmens socialinę gerovę bei gyvenimo kokybę kultūriniais, socialiniais aspektais. Įtrauktis į bendruomenę skatina visuomenės sąmoningumą bei socialinį jautrumą.

2. Remiantis mokslinės literatūros analize galima teigti, kad socialinio darbuotojo profesija, dirbant su psichinę negalią turinčiais asmenimis yra kompleksiška, reikalaujanti nuolatinio žinių atnaujinimo bei tobulėjimo, dėl besikeičiančių visuomenės normų bei socialinės aplinkos. Socialinis darbuotojas, dirbdamas su psichinę negalią turinčiais asmenimis savo profesinėje veikloje vadovaujasi norminiais teisės aktais, įstatymais, etikos normomis. Tarpinstitucinis bendradarbiavimas, bendruomeninė pagalba yra esminiai veiksniai, užtikrinantys socialinio darbuotojo veiklos galimybes socialinės įtraukties procese. Išryškėjo tarpinstitucinio bendradarbiavimo iššūkiai, įtakoti skirtingo požiūrio į klientą, profesijų specifika bei skirtumai. Mokslinė literatūros analizė atskleidė kūrybiškumo svarbą socialinės įtraukties procese.

3. Empirinio tyrimo rezultatai atskleidė socialinio darbuotojo patirtis ir profesinius iššūkius, dirbant su psichinę negalią turinčiais asmenimis:

- tyrimo dalyviai atskleidė, kad psichinę negalią turintys asmenys pasižymi pakitusiomis asmeninėmis savybėmis, kurios įtakoja socialinę atskirtį. Visuomenė dar nėra pasirengusi priimti asmenis įprastose socialinėse situacijose, vadovaujasi stereotipais, neigiama žiniasklaidos informacija, o tai apsunkina socialinio darbuotojo pagalbos būdus bei įgalinimo galimybes;

- tarpinstitucinis bendradarbiavimas padeda socialiniam darbuotojui kryptingai organizuoti reikiamą pagalbą, padidina turimus resursus. Tyrimo rezultatai atskleidė tarpinstitucinio bendradarbiavimo iššūkius su sveikatos priežiūros specialistais. Socialiniai darbuotojai atskleidė, kad trūksta bendradarbiavimo tarp įstaigų, vertinančių socialinio darbo kokybę, pabrėžiant teorijos ir praktikos skirtumus;

- socialiniai darbuotojai, siekdami atkurti prarastus ryšius su bendruomene lavina kasdienio gyvenimo įgūdžius per kasdienes veiklas, ugdo komunikacinius įgūdžius, skatina asmenis įsitraukti į darbo rinką ir bendruomenę;

- kūrybinės strategijos ir inovatyvūs metodai tyrimo dalyvių duomenimis turi teigiamą įtaką įtraukties į bendruomenę procese. Socialiniai darbuotojai pasitelkia technologines inovacijas,

muzikos, dailės, teatro, kūrybiškumo strategijas, siekiant atrasti ryšį su klientu, padėti jam įsitraukti į bendruomenines veiklas, atrasti save.

4. Empirinė tyrimo medžiaga atskleidė, kad socialinio darbuotojo profesinės savybės bei kompetencijos užtikrina kryptingą bei orientuotą pagalbą, dirbant su psichinę negalią turinčiais asmenimis. Socialiniai darbuotojai atskleidė, kad teisinės, psichologinės žinios turi būti nuolat tobulinamos ir gilinamos. Profesinis tobulėjimas yra tarsi pagrindas, siekiant užtikrinti socialinio darbuotojo kaip profesionalo profesinį indetitetą, užtikrinant kokybišką paslaugų teikimą psichinę negalią turintiems asmenims.

REKOMENDACIJOS

Socialiniams darbuotojams, dirbantiems su psichinę negalią turinčiais asmenimis, rekomenduojama:

1. Skatinti aktyvesnį socialinių darbuotojų bendradarbiavimą su sveikatos priežiūros specialistais, nevyriausybinėmis organizacijomis, bendruomenėmis, pasitelkiant bendras veiklas tokias kaip supervizija, bendri mokymai, siekiant išvengti tarpinstitucinio bendradarbiavimo iššūkių, teikiant kompleksinę pagalbą psichinę negalią turintiems asmenims.
2. Skatinti savanorišką veiklą tiek psichikos negalią turintiems asmenims, tiek artimiausios bendruomenės nariams, siekiant pakeisti stereotipinį požiūrį į psichinę negalią turinčius asmenis.
3. Skatinti psichinę negalią turinčių asmenų dalyvavimą bendruomenėje per kultūrinės veiklas, socialines iniciatyvas, siekiant bendruomeniškumo bei socialinės įtraukties.
4. Rekomenduojama socialiniams darbuotojams aktyviai dalyvauti profesinio tobulinimo mokymuose bei savęs, kaip profesionalo stiprinimo programose, siekiant išlaikyti emocinę pusiausvyrą bei išvengti profesinio perdegimo.

LITERATŪRA

1. Abramavičienė, J. & Vyšniauskytė-Rimkienė, J. (2020). Sėkmingi profesiniai santykiai su šeima socialinių paslaugų teikimo procese: socialinio darbuotojo perspektyva. *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai*, 26, 71-88. doi:10.7220/2029-5820.26.2.4
2. Abromaitienė, L. (2018). Apie supervizijos naudą: socialinių darbuotojų ir pedagogų patirtys. *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai*, 2018, nr. 22(2), 83-93, 22 (2). <https://doi.org/10.7220/2029-5820.22.2.5>
3. *ACS elektroninis vadovas*. (2015). Valstybinė ligonių kasa prie sveikatos apsaugos ministerijos. Prieiga per internetą: <http://ebook.vlk.lt/e.vadovas/index.jsp>
4. Adomaitienė, J. & Balčiūnienė, R. (2017). Asmenų, dirbančių socialinių paslaugų sektoriuje, kompetencijos ir jų tobulinimo galimybės. *Andragogika, Nr. 1 (8)*, 71-93. doi: 10.15181
5. Ahad, A. A., Sanchez-Gonzalez, M., & Junquera, P. (2023). Understanding and Addressing Mental Health Stigma Across Cultures for Improving Psychiatric Care: A Narrative Review. *Cureus*, 15(5), e39549. <https://doi.org/10.7759/cureus.39549>
6. Aleknevičienė, J., Pocienė, A., & Šupa, M. (2020). Kaip parašyti mokslinį rašto darbą. Mokomoji priemonė Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto kriminologijos ir sociologijos studentams.
7. Allen, R. (2014). The role of the social worker in adult mental health services. *London: The College of Social Work*. Prieiga per internetą: https://basw.co.uk/sites/default/files/2024-03/The%20role%20of%20the%20social%20worker%20in%20adult%20mental%20health%20services%202014_1.pdf
8. Asmens su negalia teisių konvencija (2024). Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Prieiga per internetą: <https://socmin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/socialine-integracija/negalios-reforma-ir-asmenu-su-negalia-itrauktis/neigaliuju-teisiu-konvencija/>
9. Baltokienė, R. ir Dirgėlienė, I. (2021). Bendruomeniniai gyvenimo namai asmenims su proto ir psichikos negalia kaip stigmos mažinimo kelias: bendruomeninio virsmo link, Iš B., Anušienė. *I sveiką gyvenseną ir skaidrią būty Vydūno keliu*. (p. 23-24). Klaipėda: Klaipėdos universitetas.
10. Benešvičiūtė, I. (2014). Neįgaliųjų socialinis dalyvavimas neįgaliųjų nevyriausybinų organizacijų veiklose. *Pedagogika*, 115 (3), 147 – 162. doi: 10.15823/p.2014.033
11. Chawla, D., & Sodhi, N. (2011). *Research methodology: Concepts and cases*. Vikas Publishing House. Prieiga per internetą: [Research Methodology: Concepts and Cases - Deepak Chawla & Neena Sodhi - Google knygos](https://www.google.com/books/author/Deepak+Chawla+Neena+Sodhi)

12. Dėl neįgaliųjų aptarnavimo viešajame ir privačiame paslaugų sektoriuose rekomendacijų patvirtinimo. 2012/Nr. V - 37. E - seimas. Žiūrėta 2024. kovo 2d. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/rs/legalact/TAD/TAIS.441679/>
13. Dėl Socialinių paslaugų srities darbuotojų pareigybių ir atliekamų funkcijų sąrašo patvirtinimo. 2014/Nr. A1-487. e – seimas. Žiūrėta lapkričio 6d. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/36005a60531c11e485f39f55fd139d01/asr>
14. Dėl Socialinių paslaugų srities darbuotojų profesinės kompetencijos tobulinimo tvarkos aprašo bei Socialinių paslaugų srities darbuotojų atestacijos tvarkos aprašo patvirtinimo. 2006/Nr. A1-92. e - seimas. Žiūrėta Rugsėjo 13d. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.274447/asr>
15. Dirgėlienė, I. & Kiaunytė, A. (2005). Supervizija Lietuvos socialinio darbo kontekste. *Acta paedagogica Vilnensia*, t. 15, 240-254. Prieiga per internetą: <file:///C:/Users/User/Downloads/9744-9378.pdf>
16. Dromantienė, L. ir Česnuitytė, V. (2011). Europos Sąjungos socialinė politika. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
17. Dubodelova, Ž., & Mačiulaitis, R. (2012). Meno terapija kaip gydymo metodas asmenims, turintiems specialiųjų poreikių (psichikos sutrikimų). *Sveikatos mokslai*, 22(4), 23-28. Prieiga per internetą: <https://sm-hs.eu/wp-content/uploads/2019/02/323-1170-1-PB.pdf>
18. Europos Komisijos 2021-2030m. neįgaliųjų teisių strategija. (2024). Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Prieiga per internetą: <https://socmin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/socialine-integracija/europos-komisijos-2021-2030-m-neigaliuju-teisiu-strategija/>
19. Gaižauskienė, I. ir Valavičienė, N. (2016). *Socialinių tyrimų metodai. Kokybinis interviu*. Prieiga per internetą: <https://repository.mruni.eu/handle/007/16724>
20. Gidley, J., Hampson, G., Wheeler, L., & Bereded-Samuel, E. (2010). Social inclusion: Context, theory and practice. *The Australasian Journal of University-Community Engagement*, 5(1), 6-36. Prieiga per internetą: [Gidley, Hampson et al, Pre-print Social Inclusion](#)
21. Gintalas, A. (2011). Metodologijos ir metodo samprata. Socialinių mokslų studijos : mokslo darbai = Social sciences studies : research papers / Mykolo Romerio universitetas. Vilnius : Mykolo Romerio universitetas, 2011, Nr. 3(3). <https://repository.mruni.eu/handle/007/11025>
22. Grigas, V. (2017). Fotografija specialiųjų poreikių turinčių asmenų ugdymo procese. Socialinis ugdymas : mokslo darbai. Vilnius : Lietuvos edukologijos universitetas., 2017, t. 45, Nr. 1, 45(1). <https://doi.org/10.15823/su.2017.6>
23. Griguitytė, G., Jakubauskienė, M. ir Levickaitė, K. (2022). *Stigmatizuojančios Lietuvos gyventojų nuostatos psichikos sveikatos srityje*. Prieiga per internetą:

[https://www.hi.lt/uploads/DU/Naujienos_dok/Stigmatizuojanciu_nuostatu_psichikos_sveikatos_sirtyje_apklauso_duomenu_analize_\(1\).pdf](https://www.hi.lt/uploads/DU/Naujienos_dok/Stigmatizuojanciu_nuostatu_psichikos_sveikatos_sirtyje_apklauso_duomenu_analize_(1).pdf)

24. Gudžinskienė, V. & Driskienė, A. (2016). Užimtumo paslaugų teikimas psichiatrijos pacientams. *Socialinis darbas, t. 14, Nr. 1*, 69-81. doi: 10.13165/SD-16-14-1-05
25. Gudžinskienė, V. & Norvaišaitė, J. (2010). Socialinio darbuotojo kompetencijų sampratų analizė. *Socialinis ugdymas, Nr. 11 (22)*, 55-64, 146-155). Prieiga per internetą: <https://core.ac.uk/download/pdf/233175574.pdf>
26. Higienos instituto psichikos ir sveikatos centras. (2024). Psichikos ir elgesio sutrikimų paplitimas 2014-2023 metais. 2024 m. ataskaita. Prieiga per internetą: https://www.hi.lt/uploads/Psichikos%20sveikatos%20centras/Psichikos_ir_elgesio_sutrikimu_paplitimas_2014_2023_m.pdf
27. *How do other countries deal with mental health?* (2023). Mental Health news. Prieiga per internetą: <https://www.verywellmind.com/how-do-other-countries-deal-with-mental-health-7556304>
28. *Kas yra socialinis darbas?* (2024). Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Prieiga per internetą: https://socmin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/socialine-integracija/socialinis-darbas/kas-yra-socialinis-darbas/#Kas_%20darbas
29. Kavaliauskienė, V. (2008). Socialinio darbuotojo asmenybės savybės – santykio su profesija išraiška. *Soter*, 26 (54), 87-102. Prieiga per internetą: <https://portalcris.vdu.lt/server/api/core/bitstreams/c6318ed2-8c51-40f0-847b-f77bec01323d/content>
30. Kavaliauskienė, V.(2010). Refleksijos kultūra – socialinio darbuotojo profesinės raiškos aspektas. *Acta pedagogica Vilnesia*. 159 – 171. Prieiga per internetą: https://vma.mruni.eu/pluginfile.php/89028/mod_resource/content/0/REFLEKSIJA159-171.pdf
31. Kreivienė, B. ir Vaičiulienė, J. (2013). Žmonių su psichine negalia gyvenimo kokybė. *Sveikatos mokslai*, 23(1), 47-52. doi:10.5200/sm-hs.2013.008
32. Kriščiūnas, A. (2015). Negalia ir požiūris į ją šiuolaikinėje visuomenėje. *Visuomenės sveikata*, 25(1), 5-14. Prieiga per internetą: <https://sm-hs.eu/wp-content/uploads/2019/03/713-2280-1-SM.pdf>
33. Kuodienė, V., & Malinauskas, G. (2023). Asmenų, turinčių psichosocialinę negalią, ir pagalbos jiems patirtys kelyje savarankiško gyvenimo ir įtraukties į bendruomenę link. *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai = Social work. Experience and methods*, 31(1). <https://doi.org/10.7220/2029-5820.31.1.5>

34. Leliūgienė, I. Sadauskas, J. (2011). Bendruomenės sampratos traktuotės ir tipologija. Socialinių inovacijų plėtra: tarpdisciplininiai tyrimai [Elektroninis išteklius]: doktorantų ir jaunųjų mokslininkų konferencija: pranešimų santraukos / Mykolo Romerio universiteto Studentų atstovybės Doktorantų draugija. Vilnius, 2011. http://www.mruni.eu/mru_lt dokumentai/direkcijos/mokslo direkcija doktorantura/Doktorantu draugija/MRU_SA_DD_doktorantu_konferencija_2011_tezes.pdf
35. Lietuvos negalios organizacijų forumas. (2022). *Žmonių turinčių negalią teisės Lietuvoje - negalios politikos analizė*. Prieiga per internetą: <https://www.lnf.lt/wp-content/uploads/2022/06/neigaliu-su-turiniu-Be-ISBN.pdf>
36. Lietuvos Respublikos psichikos sveikatos priežiūros įstatymas. 1995/Nr. I-924. e – seimas. Žiūrėta 2024m. lapkričio 12d. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.18311?jfwid=>
37. Lietuvos Respublikos seimo nutarimas dėl psichikos sveikatos strategijos patvirtinimo. 2007/Nr. X - 1070. e – seimas. Prieiga per internetą: [X-1070 Dėl Psichikos sveikatos strategijos patvirtinimo](https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.18311?jfwid=)
38. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas dėl socialinių paslaugų srities darbuotojų etikos kodekso patvirtinimo. 2023/Nr. 23-8030. e – seimas. Žiūrėta 2024 lapkričio 4d. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/1552eb20fb2911edbc0bd16e3a4d3b97?jfwid=-3f7f8gcwm>
39. Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas (2006). Nr. Nr. 1061010ISTA000X-493. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.270342>
40. Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymo Nr. X – 493 pakeitimo įstatymas. 2023/Nr. X – 493. e – seimas.lt. Žiūrėta 2023m. lapkričio 16d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/fd2952b0642711eea182def3ac5c11d6>
41. Liobikienė, N. ir Jackienė, A. (2010). Socialinio darbo metodų pasirinkimas, Iš J.R. Šinkūnienė. *Socialinis darbas. Profesinė veikla, metodai ir klientai*. (p. 160-164). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
42. Liobikienė, T.N., Šinkūnienė J.R. (2010). Socialinio darbo su neįgaliais žmonėmis ypatumai. *Socialinis darbas. Profesinė veikla, metodai ir klientai*. (p. 175 - 178). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
43. Mačiulis, V., Buginytė, A. ir Mickienė, F. (2015). Sutrikusios psichikos asmenų subjektyvios ir objektyvios gyvenimo kokybės kintamųjų sąsajos. *Sveikatos mokslai*, 25(1), 90 - 100. Prieiga per internetą: <https://sm-hs.eu/wp-content/uploads/2019/03/727-2322-1-SM.pdf>

44. Mataitytė – Diržienė, J. ir Šumskienė, E. (2009). Socialinių kompanijų veiksmingumas įveikiant stigmą. Sutrikusios psichikos asmenų įdarbinimo atvejis. *Tiltai*, 48 (3), 31 – 52. Prieiga per internetą: <https://www.lituanistika.lt/content/21181>
45. Mental disorders. (2022, birželio 8d). World mental organization. Prieiga per internetą: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/mental-disorders>
46. Merfeldaitė, O., Sabaliauskienė, G. ir Gardziulevičienė, L. (2021). Socialinių paslaugų prieinamumas psichosocialinę negalią turintiems asmenims: Anykščių rajono atvejis. *Tiltai*, 2, 112-126. doi:10.15181/tbb.v87i2.2321
47. Mijatovič, D. (2021). Reform of mental health services: an urgent need and a human rights imperative. *Commissioner for human rights*. Prieiga per internetą: <https://www.coe.int/en/web/commissioner/-/reform-of-mental-health-services-an-urgent-need-and-a-human-rights-imperative>
48. Misiūnienė, G., & Sadauskas, J. (2015). Socialinių darbuotojų kompetencijos veikti kaimo bendruomenėje apibrėžtis. *Socialinis ugdymas*, 40(1), 99-117. doi: [10.15823/su.2015.37](https://doi.org/10.15823/su.2015.37)
49. Nefas, S. (2021). *Bendruomeniškumo sklaida Lietuvoje*. Prieiga per internetą: <https://cris.mruni.eu/cris/bitstreams/a3ca7f2c-bb68-499e-bb12-a66aaac22c3a/download>
50. Nitzan, A., & Orkibi, H. (2021). “We’re All in the Same Boat”–The Experience of People With Mental Health Conditions and Non-clinical Community Members in Integrated Arts-Based Groups. *Frontiers in Psychology*, 12, 661831. doi.org/10.3389/fpsyg.2021.661831
51. *Nuo sausio 1d. keičiasi negalės ir darbingumo nustatymo tvarka: ką svarbu žinoti?* (2023). Neįgalumo ir darbingumo nustatymo tarnyba prie apsaugos ir darbo ministerijos. Prieiga per internetą: <https://ndnt.lrv.lt/lt/naujienos/nuo-sausio-1-d-keiciasi-negalios-ir-darbingumo-nustatymo-tvarka-ka-svarbu-zinoti/>
52. OECD/European Observatory on Health Systems and Policies (2023), Lietuva: 2023 m. *Sveikatos būklės šalyje apžvalga*, State of Health in the EU, OECD Publishing, Paris/European Observatory on Health Systems and Policies, Brussels. doi:10.1787/25227041.
53. Oliver, M., Sapey, B., Thomas, P. (2012). *Social work with disabled people*. Prieiga per internetą: https://books.google.lt/books?id=iiBHEAAAQBAJ&hl=lt&source=gbs_navlinks_s
54. Payne, M. (2021). Modern social work theory. Prieiga per internetą: https://books.google.lt/books?hl=lt&lr=&id=qBIHEAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=social+work&ots=s_Yq0oVhIj&sig=NH2LlqUZC_R7uEm7npiNa74OP4U&redir_esc=y#v=onepage&q=social%20work&f=false
55. Pasaulinė ataskaita apie neįgalumą: santrauka. (2014). *Neįgalumo ir darbingumo nustatymo tarnyba prie Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos*. Prieiga per

internetą:

https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/70670/WHO_NMH_VIP_11.01_lit.pdf?sequence=64&isAllowed=y

56. Perkins, R. ir Repper, J. (2013). Prejudice, discrimination and social exclusion: reducing the barriers to recovery for people diagnosed with mental health problems in the UK. *Neuropsychiatry*, 3(4), 377-384. Prieiga per internetą: <https://www.jneuropsychiatry.org/peer-review/prejudice-discrimination-and-social-exclusion-reducing-the-barriers-to-recovery-for-people-diagnosed-with-mental-health-problems-in-the-uk-neuropsychiatry.pdf>
57. Prakapas, R. (2007). Socialinių darbuotojų santykiai su klientais: vertybinis aspektas. *Socialinis darbas*, t. 6, Nr. 1, 62-67. Prieiga per internetą: <https://www.lituanistika.lt/content/33845>
58. Praktinės socialinių darbuotojų ir individualios priežiūros darbuotojų kompetencijų vertinimo, planavimo bei tobulinimo organizacijose metodinės rekomendacijos.(2022). Prieiga per internetą:<https://pktc.lt/metodine-informacija/metodine-medziaga/praktines-socialiniu-darbuotoju-ir-individualios-prieziuros-darbuotoju-kompetenciju-vertinimo-planavimo-bei-tobulinimo-organizacijose-metodines-rekomendacijos>
59. Pučkienė, G. (2021). Pagalbos bendruomenėje psichosocialinę negalią turintiems asmenims poreikiai ir socialinio darbo atsakas. *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai*, 28(2), 63-111. SSN 2029-0470 doi:10.7220/2029-5820.28.2.3
60. Pūras, D., & Šumskienė, E. (2012). Psichikos negalią turinčių asmenų globa Lietuvoje: priklausomybė nuo paveldėtos paslaugų teikimo kultūros. *Socialinė Teorija, Empirija, Politika Ir Praktika*, 6, 87-96. <https://doi.org/10.15388/STEPP.2012.0.1856>
61. Radzevičienė, L. & Strakšienė, D. (2003). Muzikos terapijos poveikis ir psichinė neįgaliųjų sveikata. *Specialusis ugdymas*, Nr. 2 (9), 183-188. Prieiga per internetą: <https://etalpykla.lituanistika.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2003~1487158155813/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>
62. Raudeliūnaitė, R., & Šavareikaitė, D. (2013). Negalios socialiniai vaizdiniai Lietuvos dienraščiuose. *Socialinis darbas : mokslo darbai = Social work : research papers* / Mykolo Romerio universitetas. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013, t. 12, Nr. 1. <https://repository.mruni.eu/handle/007/10595>
63. Rothman, J. (2018). *Social work practice across disability*. Prieiga per internetą: https://books.google.lt/books?hl=lt&lr=&id=5f5QDwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PT20&dq=Social+Work+Practice+Across+Disability&ots=-se5plWoz8&sig=8MYzsnamV-3tPBi2fPqW09NsDZ4&redir_esc=y#v=onepage&q=Social%20Work%20Practice%20Across%20Disability&f=false

64. Rupšienė, L. „Kokybinių tyrimų duomenų rinkimo metodologija“(2007). *Klaipėda: Klaipėdos universitetas ISBN, 978-9955. Prieiga per internetą: https://epale.ec.europa.eu/sites/default/files/kokybiniu_tyrimu_duomenu_rinkimo_metodol.pdf*
65. Ruškus, J. (2014). Jungtinių tautų neįgalųjų konvencija keičia pasaulį. *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai, 13 (1)*,143-145. Prieiga per internetą: <https://portalcris.vdu.lt/server/api/core/bitstreams/da59001a-cad6-4099-b9e7-284ece63e16c/content>
66. Ruškus, J. (2016). Bendruomenė yra galimybė įveikti kitoniškumą. In *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai = Social work. Experience and methods*. Kaunas : Vytauto Didžiojo universitetas, 2016, [T.] 17(1) (Issue 17 (1)). Kaunas : Vytauto Didžiojo universitetas. https://www.vdu.lt/cris/bitstream/20.500.12259/31490/4/ISSN2029-5820_2016_N_17_1.PG_141-145.pdf
67. Ruškus, J. (2022). Socialinis darbas - profesionali veikla dėl žmogaus teisių įgyvendinimo. *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai, 30(2)*, 139-141. Prieiga per internetą: <https://portalcris.vdu.lt/server/api/core/bitstreams/ed427f33-14be-4ff9-b2b8-d3e2c00b7184/content>
68. Ruškus, J., Mažeikis, G., & Šiaulių universitetas. (2007). *Neįgalumas ir socialinis dalyvavimas : kritinė patirties ir galimybių Lietuvoje refleksija : monografija / Jonas Ruškus, Gintautas Mažeikis ; Šiaulių universitetas*. Šiaulių universiteto leidykla.
69. Saprykinas, E. (2020). Deleuze'o ir Guattari tapsmo mažuma koncepcija ir negalia. *Darbai ir dienos, 74*, 157-179. doi: [10.7220/2335-8769.74.8](https://doi.org/10.7220/2335-8769.74.8)
70. Silver, H., & Miller, S. M. (2003). Social exclusion. Indicators. Prieiga per internetą: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.gsdr.org/docs/open/se10.pdf>
71. *Socialinė atskirtis*. (2024). Visuotinė lietuvių enciklopedija. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/poreikiu-hierarchija/>
72. Staniulienė, S. (2012). Tinklaveikos iššūkiai socialiniam darbui. *Kultūra ir visuomenė : socialinių tyrimų žurnalas = Culture and society : journal of social research*. Kaunas : Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2012, nr. 3(1), 3 (1). https://www.vdu.lt/cris/bitstream/20.500.12259/32012/1/ISSN2335-8777_2012_N_3_1.PG_87-100.pdf
73. Šatkauskienė, S. (2014). Socialinio darbuotojo ir kliento sąveika vykstant pagalbos procesui: pasitikėjimą pirmiausia reikia įgyti. *Social Work. Experience & Methods/Socialinis Darbas: Patirtis ir Metodai, 14(2)*. Prieiga per internetą: <https://www.vdu.lt/cris/entities/publication/668ee9d9-bb18-4fb9-ab5f-09b4b2309233>

74. Šinkūnienė, J. R. (2011). Kūrybiškumo aspektai socialiniame darbe. Socialinis darbas : mokslo darbai / Mykolo Romerio universitetas. Vilnius : Mykolo Romerio universitetas, 2011, Nr. 10(1). <https://repository.mruni.eu/handle/007/11642>
75. Šinkūnienė, J. R. (2012). Bendruomeniškumas, komunikacija ir muzika : sociokultūriniai negalios aspektai : monografija. Vilnius : Mykolo Romerio universitetas. <https://repository.mruni.eu/handle/007/16856>
76. Šumskienė, E. (2014). Psichikos sveikatos priežiūros deinstitutionalizacija Lietuvoje: minimalūs pokyčiai „maksimalistinėse“ organizacijose. *Socialinė Teorija, Empirija, Politika Ir Praktika*, 8, 89-99. <https://doi.org/10.15388/STEPP.2014.0.2659>
77. Šumskienė, E. ir Mataitytė - Diržienė J. (2013). Nuo mitų prie tikrovės: psichikos sveikatos vaizdavimas žiniasklaidos priemonėse. Prieiga per internetą: file:///C:/Users/User/OneDrive/Stalinis%20kompiuteris/Nuo_mitu_prie_tikroves_internetui.pdf
78. Tarybos išvados dėl psichikos sveikatos. 2023/Nr. 15053/23. Europos Sąjungos Taryba. Žiūrėta 2024.05.02. Prieiga per internetą: <https://mail.google.com/mail/u/0/#inbox/QgrcJHrhstfmXcGngqFnkCtXjxRvBpBTgpL?projector=1&messagePartId=0.4>
79. Tereškinas, A. & Bučaitė-Vilkė, J. (Eds.) (2015). *Socialinė atskirtis ir geras gyvenimas Lietuvoje*. Kaunas : Vytauto Didžiojo universitetas, Versus aureus. Prieiga per internetą: <https://portalcris.vdu.lt/server/api/core/bitstreams/06f14ac3-ab37-4399-85e1-1f963c73c002/content>
80. Tidikis, R. Jonas. . (2003). Socialinių mokslų tyrimų metodologija : [vadovėlis]. Vilnius : Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras. Prieiga per internetą: <https://repository.mruni.eu/handle/007/15459>
81. Townley, G. “It Helps You Not Feel So Bad—Feel Like You Again”: The Importance of Community for Individuals with Psychiatric Disabilities. *J. Psychosoc. Rehabil. Ment. Health* 2, 113–124 (2015). <https://doi.org/10.1007/s40737-015-0036-3>
82. Vareikytė, A. (2010). Socialinis darbas. Profesinė veikla, metodai ir klientai: vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2010.
83. Varžinskienė, L. (2008). Socialinio darbo profesijos statuso ypatumai socialinių darbuotojų ir jų partnerių požiūriu. *Socialinis darbas : mokslo darbai*, 7(1), 100-107. Prieiga per internetą: http://www.mruni.eu/lt/mokslo_darbai/sd/archyvas/?l=100773
84. Večkienė, N., Brunevičiūtė, R., Eidukevičiūtė, J. (2018). Tarpdisciplininis bendradarbiavimas kuriant vienijančią aplinką. *Tiltai, Nr. 1 (79)*, 95-114. doi: 10.15181.tbb.v78i1.1759

85. Vencloviėnė, M. (2015). Įgalinimo samprata ir veiksniai socialinio darbo metodų perspektyvoje. *Filosofija. Sociologija*, (2), 113-121. Prieiga per internetą: <https://mokslozurnalai.lmaleidykla.lt/publ/0235-7186/2015/2/113%E2%80%93121.pdf>
86. Virbalis, T., & Arbataitienė, I. (2023). Socialinio darbuotojo kompetencijos atliekant įvairius vaidmenis dirbant su psichikos negalia turinčiais asmenimis. *Mokslo taikomieji tyrimai Lietuvos kolegijose.*, 19(2), 97-106. Prieiga per internetą: doi: 10.59476/mtt.v1i19
87. *Visuomenės psichikos sveikata* (2023). Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerija. Prieiga per internetą: <https://sam.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/psichikos-sveikata/visuomenes-psichikos-sveikata/>
88. *Visuomenės sveikata*. (2020). Higienos institutas. Prieiga per internetą: <https://www.hi.lt/naujienos/pristatome-nauja-zurnalo-visuomenes-sveikata-numeri/>
89. Wilberforce, M., Abendstern, M., Batool, S., Boland, J., Challis, D., Christian, J., Hughes, J., Kinder, P., Lake-Jones, P., Mistry, M., Pitts, R., & Roberts, D. (2020). What Do Service Users Want from Mental Health Social Work? A Best–Worst Scaling Analysis. *The British Journal of Social Work*, 50(5), 1324–1344. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcz133>
90. Zaturskis, G. ir Kiaunytė, A. (2014). Žmogaus su psichine negalia neveiknumo konstravimas: socialinio darbuotojo dilemos. *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai*, 13(1), 91-111. doi: 10.7220/2029-5820.13.1.5
91. Žydzūnaitė, V., & Sabaliauskas, S. (2017). Kokybiniai tyrimai: principai ir metodai: vadovėlis socialinių mokslų studijų programų studentams.
92. Žmonės su negalia bendruomenėje (atnaujinimo data 2025-01-24). Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Prieiga per internetą: <https://socmin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/socialine-integracija/zmones-su-negalia-bendruomeneje/>
93. Žmonių su negalia socialinės integracijos veiklos rezultatų bei jungtinių tautų neįgaliųjų teisių konvencijos ir jos fakultatyvaus protokolo įgyvendinimo 2019m. stebėsenos ataskaita. (2020). *Žmogaus teisių stebėjimo institutas*. Prieiga per internetą: https://www.ndt.lt/wp-content/uploads/ZTSI_ataskaita_po-pastabu_FINAL.pdf

SANTRAUKA

Magistriniame darbe nagrinėjama socialinio darbuotojo veikla, padedanti atstatyti psichikos negalią turinčio asmens ryšius su bendruomene. Psichinę negalią turintys asmenys kasdieniame gyvenime susiduria su neigiamomis visuomenės nuostatomis, socialine atskirtimi, dėl kurių pakinta asmenų funkcionavimas daugelyje gyvenimo sričių, dalyvavimu bendruomenėje. Socialiniai darbuotojai, dirbdami su psichinę negalią turinčiais asmenimis skatina socialinės įtraukties veiksnius, tačiau nėra apibrėžtų priemonių ir metodų, užtikrinančių kryptingą socialinę įtrauktį. Socialinio darbuotojo veikla, dirbant su psichinę negalią turinčiais asmenimis nagrinėta skirtingais aspektais, tačiau aktuali dėl nuolat besikeičiančių visuomenės normų, socialinės situacijos, didėjančių psichinės negalės rodiklių.

Tyrimo objektas – psichikos negalią turinčio asmens ryši su bendruomene atkūrimas bei įtrauktis. Tyrimo tikslas – atskleisti teorinius ir praktinius socialinio darbuotojo veiklos ypatumus, dirbant su psichikos negalią turinčiais asmenimis, padedant atstatyti prarastus ryšius su bendruomene. Tyrimui kelti uždaviniai – išanalizuoti psichikos negalią turinčių asmenų situaciją ir jų dalyvavimo bendruomenėje aspektus, apibrėžti socialinio darbuotojo veikos galimybes, dirbant su psichinę negalią turinčiais asmenimis, tyrimu išsiaiškinti socialinio darbuotojo patirtis, padedant atstatyti psichinę negalią turinčio asmens ryšius su bendruomene, atskleisti svarbiausias socialinio darbuotojo profesines savybes ir kompetencijas, dirbant su psichinę negalią turinčiais asmenimis. Magistriniame darbe buvo atlikta mokslinės literatūros ir dokumentų analizė, siekiant atskleisti psichinę negalią turinčių asmenų charakteristiką, išanalizuoti socialinio darbuotojo veiklos ypatumus, dirbant su psichinę negalią turinčiais asmenimis. Buvo atlikta kokybinė turinio (content analizė) siekiant atskleisti socialinio darbuotojo patirtis, dirbant su psichinę negalią turinčiais asmenimis.

Gauti duomenys atskleidė, kad psichinę negalią turintys asmenys susiduria su visuomenės atstūmimu, dėl švietimo trūkumo, neigiamų vidinių veiksnių. Socialiniai darbuotojai, dirbdami su psichinę negalią turinčiais asmenimis skatina socialinės įtraukties veiksnius įtraukdami į kultūrinę veiklą, lavindami kasdienesis įgūdžius. Socialiniai darbuotojai susiduria su bendradarbiavimo iššūkiais, kurie turi reikšmingą poveikį socialinės įtraukties procese. Socialinis darbuotojo profesija reikalauja nuolatinio tobulėjimo ir profesinių kompetencijų tobulinimo. Rekomenduojama skatinti bendradarbiavimą profesinių mokymų pagalba, skatinti savanorystę, siekiant visuomenės sąmoningumo.

Raktiniai žodžiai: socialinis darbas, psichinė negalia, socialinė įtrauktis, bendruomenė.

SUMMARY

The master thesis examines the social worker's activity in helping to restore the relationship of a person with a mental disability to the community. People with mental disabilities face negative social attitudes and social exclusion in their daily lives, which affect their functioning in many areas of life and their participation in the community. Social workers working with people with mental disabilities promote social inclusion factors, but there are no defined tools and methods to ensure targeted social inclusion. The social worker's work with people with mental disabilities has been analysed from different perspectives, but it is relevant due to the constantly changing social norms, the social situation, and the increasing rates of mental disability.

The object of the study is the reconnection and inclusion of a person with a mental disability in the community. The aim of the study is to reveal the theoretical and practical peculiarities of social worker's activity when working with mentally disabled persons, helping them to rebuild the lost links with the community. The objectives of the study are to analyse the situation of persons with mental disabilities and aspects of their participation in the community, to define the possibilities of social worker's activity when working with persons with mental disabilities, to find out the experience of social worker in helping to rebuild the lost links with the community, to reveal the most important professional qualities and competences of social worker when working with persons with mental disabilities. In the master's thesis the analysis of scientific literature and documents was carried out in order to reveal the characteristics of persons with mental disabilities, to analyse the peculiarities of the social worker's activity when working with persons with mental disabilities. A qualitative content analysis was carried out in order to reveal the social worker's experience of working with people with mental disabilities.

The data revealed that people with mental disabilities face social exclusion due to lack of education and negative internal factors. Social workers working with people with mental disabilities promote social inclusion factors by engaging them in cultural activities and developing daily living skills. Social workers are faced with challenges of cooperation, which have a significant impact on the social inclusion process. The profession of social work requires continuous development and the improvement of professional competences. It is recommended to promote cooperation through professional training and to encourage volunteering to raise public awareness.

Key words: social work, mental disability, social inclusion, community.

PRIEDAI

Interviu klausimynas

I priedas

Esu Simona Andriulienė, Mykolo Romerio universiteto magistrantūros iššestinių studijų socialinio darbo specialybės studentė. Rašau magistro baigiamąjį darbą tema „Socialinio darbuotojo veikla, padedanti atstatyti psichikos negalią turinčio asmens ryšius su bendruomene“. Magistrinio Darbo tikslas – atskleisti teorinius ir praktinius socialinio darbuotojo veiklos ypatumus, dirbant su psichikos negalią turinčiais asmenimis, padedant atstatyti prarastus ryšius su bendruomene.

Kviečiu sudalyvauti mano vykdomame tyrime, siekiant atskleisti socialinio darbuotojo patirtis, dirbant su psichinę negalią turinčiais asmenimis. Tyrimo tikslui pasiekti bus atliktas pusiau struktūruotas interviu. Tyrimo duomenys bus įrašomi diktofonu, vėliau transkribuojami, siekiant užtikrinti duomenų tikslumą. Gauti duomenys bus naudojami mokslinio tyrimo tikslais, neatskleidžiant tapatybės. Konfidencialumas garantuojamas.

PUSIAU STRUKTŪRUOTO INTERVIU KLAUSIMAI:

1. Papasakokite su kokiais iššūkiais savo kasdieniame gyvenime susiduria psichinę negalią turintys asmenys?
2. Apibūdinkite, kokiomis savybėmis pasižymi psichikos negalią turintys asmenys?
3. Kaip manote, kokie veiksniai jūsų nuomone, labiausiai prisideda prie psichikos negalią turinčių asmenų socialinės atskirties?
4. Kaip manote, koks yra visuomenės vaidmuo kai kalbame apie psichikos negalią turinčių asmenų priėmimą bendruomenėje bei įtrauktį?
5. Kaip manote, kokia bendruomeninė pagalba yra teikiama psichikos negalią turintiems asmenims? Su kokiais iššūkiais susiduriama?
6. Kokius inovatyvius metodus ir kūrybiškas strategijas naudojate, dirbant su psichikos negalią turinčiais asmenimis?
7. Ar galėtumėte pasidalinti konkrečia patirtimi, sėkmės istorija, socialinės įtraukties procese, dirbant su psichinę negalią turinčiais asmenimis?
8. Kokios jūsų nuomone yra pagrindinės profesinės savybės siekiant užtikrinti kokybišką pagalbą psichinę negalią turinčiam asmeniui?
9. Kokius įgūdžius ir žinias turi turėti socialinis darbuotojas, siekiant profesionalumo ir socialinės įtraukties, dirbant su psichinę negalią turinčiais asmenimis?
10. Papasakokite, su kokiomis institucijomis bendradarbiaujate, siekiant užtikrinti psichinę negalią turinčių asmenų socialinę įtrauktį? Kokių sunkumų kyla bendradarbiaujant su kitomis institucijomis ir profesionalais?

	Count	% Codes	Cases	% Cases
 Asmeninės savybės				
 Emocionalumas	11	4.9%	1	100.0%
 Savivertė	2	0.9%	1	100.0%
 Apatiškumas	5	2.2%	1	100.0%
 Uždarumas	7	3.1%	1	100.0%
 Hiperaktyvumas	2	0.9%	1	100.0%
 Empatijos stoka	3	1.3%	1	100.0%
 Iššūkiai kasdienybėje				
 Atstūmtis	9	4.0%	1	100.0%
 Šeimos vaidmuo	3	1.3%	1	100.0%
 Darbo rinka	5	2.2%	1	100.0%
 Sunkumai bendraujant	4	1.8%	1	100.0%
 Sveikatos problemos	3	1.3%	1	100.0%
 Savipriežiūros stoka	5	2.2%	1	100.0%
 Išoriniai veiksniai				
 Švietimo trūkumas	12	5.4%	1	100.0%
 Žiniasklaidos vaidmuo neigiamas	3	1.3%	1	100.0%
 Paslaugų trūkumas	1	0.4%	1	100.0%
 Ekonominė nelygybė				
 Lokacija	4	1.8%	1	100.0%
 Tarpinstitucinis bendradarbiavimas				
 Sveikatos priežiūros įstaigos	2	0.9%	1	100.0%
 Socialinės paslaugos	6	2.7%	1	100.0%
 NVO	4	1.8%	1	100.0%
 Šeima	2	0.9%	1	100.0%
 Užimtumo tarnyba	3	1.3%	1	100.0%
 Iššūkiai	4	1.8%	1	100.0%
 Bendruomeninė pagalba				
 Institucinė pagalba	4	1.8%	1	100.0%
 Užimtumo programos	2	0.9%	1	100.0%
 Profesionalų pagalba	8	3.6%	1	100.0%
 Kultūra	9	4.0%	1	100.0%
 Socialinio darbuotojo naudojami metodai				
 Kasdienių gyvenimo įgūdžių lavinimas	3	1.3%	1	100.0%
 Bendravimo skatinimas	5	2.2%	1	100.0%
 Įtrauktis į darbo rinką	1	0.4%	1	100.0%
 Įtrauktis į bendruomenę	7	3.1%	1	100.0%
 Kūrybinės strategijos, inovatyvūs metodai				
 Technologinės inovacijos	2	0.9%	1	100.0%
 Kalendorinės šentės	3	1.3%	1	100.0%
 Teatras	3	1.3%	1	100.0%
 Muzika	3	1.3%	1	100.0%
 Rankdarbiai	5	2.2%	1	100.0%
 Socialinių įgūdžių ugdymas per kūrybiškumą	4	1.8%	1	100.0%
 Profesinės savybės				
 Empatiškumas	12	5.4%	1	100.0%
 Kantrybė	4	1.8%	1	100.0%
 Kūrybiškumas	8	3.6%	1	100.0%
 Komunikabilumas	3	1.3%	1	100.0%
 Objektyvumas	4	1.8%	1	100.0%
 Įgalintojas	1	0.4%	1	100.0%
 Komandiškumas	1	0.4%	1	100.0%
 Pamatinės vertybės	10	4.5%	1	100.0%
 Profesinės kompetencijos				
 Teisinis raštingumas	7	3.1%	1	100.0%
 Psichologinis raštingumas	7	3.1%	1	100.0%
 Profesinis augimas	5	2.2%	1	100.0%

